

T eorija in Praksa

Iz vsebine:

VLADIMIR KRIVIC :

Samoupravljanje in ustavnost

JANEZ BUKOVEC :

Odprta vprašanja teorije
dohodkovne cene

STANE DOLANC :

Demokratski centralizem v teoriji
in praksi ZKJ

VINKO TRČEK :

Dileme sodobne Kitajske

3

L J U B L J A N A V M A R C U 1967

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Roman Albreht, Vlado Benko, Adolf Bibič, Stane Kav-
čič, Dragana Kraigher, Sergej Kraigher, Stane Kranjc,
Boris Majer, Lev Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter,
Rino Simoneti, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Joža Vilfan, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK:

Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK:

Stane KRANJC

Lektorja: Mojca Močnik in Jože Snoj
oprema: ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO:

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA:

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77 int. 232

Letno izide 12 številčk. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)
Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 501-3-386/2

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik IV. 1967 št. 3 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- VLADIMIR KRIVIC:** Samoupravljanje in ustavnost 355
- JANEZ BUKOVEC:** Odrpta vprašanja teorije dohodkovne cene 361
- MITJA KAMUSIČ:** Odločitve o delovnih razmerjih in samoupravljanje 372
- FRANJO VETRIH:** Občina in njeno območje 388
- KOMUNISTI IN NAS ČAS:**
- STANE DOLANC:** Demokratični centralizem v teoriji in praksi ZKJ 401
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:**
- BORIS STROHSACK:** Normativna tehnika v temeljnem zakonu o delovnih razmerjih 415
- JOŽKO HUMAR:** Družbene službe in narodni dohodek 423
- VOJIN HADZISTEVIČ:** Združeni proizvajalci in delitev narodnega dohodka 428
- MNENJA:**
- ANTON BEBLER:** Politične partije in izbira kadrov 436
- VILJEM NEMEC:** Nezaposlenost zaposlenih 449
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:**
- WŁODZIMIERZ WESOŁOWSKI:** Procesi preobrazb razredne strukture v socializmu 464
- MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:**
- VINKO TRČEK:** Dileme sodobne Kitajske 482
- VLADO BENKO:** Posvetovanje o Kitajski 499
- BREZ OVINKOV:**
- Kaj lahko pričakujemo? 507
- Zakonodajna zmeda? 508
- Visoki dohodki 510
- O stoletnici Marxovega »Kapitala« in našem zamudništvu 512
- Družbeni plan in kultura 512
- PRIKAZI, RECENZIJE:**
- F. SETINC:** Simpozij »ZKJ v razmerah družbenega samoupravljanja« 514
- RADOMIR D. LUKIČ:** Politične stranke (A. Zun) 517
- AVGUSTIN LAH:** Ljubljansko barje (Milan Natek) 520
- Beleške o tujih revijah 524
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV** 526

CONTENTS

VLADIMIR KRIVIC: Selfmanagement and Constitutionality	355
JANEZ BUKOVEC: Problems of the Theory of Income Price	361
MITJA KAMUSIC: Decisions on Labour Relations and Selfmanagement	372
FRANJO VETRIH: Community and its District	388

THE COMMUNIST AND OUR TIME:

STANE DOLANC: Democratic Centralism in Theory and Practice of the League of Communist of Yugoslavia	401
---	-----

GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:

BORIS STROHSACK: Normative Technique in Basic Law on Labour Relationship	415
JOZKO HUMAR: Social Services and National Income	423
VOJIN HADZISTEVIĆ: United Producers and Distribution of National Income	428

OPINIONS:

ANTON BEBLER: Political Parties and Recruitment of Leaders	436
VILJEM NEMEC: Unemployment of the Employed	449

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

WŁODZIMIERZ WESOŁOWSKI: Transformation of Class Structure in Socialism	464
--	-----

INTERNATIONAL LABOUR MOVEMENT:

VINKO TRČEK: Dilemmas of Today's China	482
VLADO BENKO: Consultation about China	499

STRAIGHT AWAY:

— What can be expected?	507
— Legislation Questions?	508
— High Incomes	510
— When will we get the Slovene Translation of Marx's <i>Capital</i> ?	512
— Social Plan and Culture	512

REVIEWS, NOTES:

F. SETINC: Symposium »The Yugoslav League of Communist in Circumstances of Social Selfmanagement«	514
RADOMIR LUKIĆ: Political parties (A. Zun)	517
AVGUSTIN LAH: Marches of Ljubljana (Milan Natek)	520
Notes of Foreign Reviews	524

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

СОДЕРЖАНИЕ

ВЛАДИМИР КРИВИЦ: Самоуправление и конституционность	355
ЯНЕЗ БУКОВЕЦ: Открытые вопросы теории »подходящей цены«	361
МИТЈА КАМУШИЧ: Решения о трудовых отношениях и самоуправление	372
ФРАНЬО ВЕТРИХ: Община и её круг деятельности	388

КОММУНИСТЫ И НАШЕ ВРЕМЯ:

СТАНЕ ДОЛАНЦ: Демократический централизм в теории и практике Союза Коммунистов Югославии	401
--	-----

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

БОРИС ШТРОЗАК: Нормативная техника в основном законе о трудовых отношениях	415
ИОЖКО ХУМАР: Общественные службы и национальный доход	423
ВОЙИН ХАДЖИСТЕВИЧ: Объединенные производители и распределение национального дохода	428

МНЕНИЯ:

АНТОН БЕБЛЕР: Политические партии и выбор кадров	436
ВИЛЬЕМ НЕМЕЦ: Безработица работающих	499

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

ВЛОДЗИМИЕРЗ ВЕСОЛОВСКИ: Процессы преобразования классовой структуры в социализме	464
--	-----

МЕЖДУНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:

ВИНКО ТРЧЕК: Дилеммы современного Китая	482
ВЛАДО БЕНКО: Совещание о Китае	499

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

— Чего мы можем ожидать?	507
— Законодательная неразбериха	508
— О высоких доходах	510
— О столетии »Капитала« К. Маркса и нашем мешкании	512
— Общественный план и культура	512

ОБОЗРЕНИЯ РЕЦЕНЗИИ:

Ф. ШЕТИНЦ: Совещание »СКЮ в условиях общественного самоуправления«	514
ВЛАДИМИР ЛУКИЧ: Политические партии (А. Жун)	517
АУГУШТИН ЛАХ: Любянское болото (Милан Натек)	520
По страницам иностранных журналов	524

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ

526

Samoupravljanje in ustavnost

Po skoraj štirih letih, torej v sorazmeroma kratkem času, kar smo sprejeli novo ustavo, se je novi ustavni sistem že dokaj utiril in uveljavil v vseh svojih originalnostih in razsežnostih.

V tem sistemu so morda najpomembnejše kvalitetne novosti tele tri: občan — samoupravljavec, samoupravljanje kot temelj vsega sistema in široka »orientacijska« temeljna ustavna načela.

O samoupravljanju se pri nas veliko razpravlja in piše, posebno po brionskem plenumu. Vsem nam postaja mnogo jasneje, kako globok, vsestranski, zapleten, dolgotrajen in integralen proces razvijamo pri nas. Problemi razvijanja samoupravljanja se obravnavajo iz raznih zornih kotov, z vidika gospodarske in negospodarske sfere, delitvenega sistema, neposredne demokracije, torej z vseh najvažnejših vidikov družbene in gospodarske reforme.

Posebej pa je treba naglasiti, da je brionski plenum poudaril še en pomemben vidik: vidik zakonitosti in ustavnosti. Le-ta pa se je za zdaj omejil večidel na problem varstva človekovih osnovnih ustavnih pravic, zlasti na varstvo teh pravic v kazenskem postopku. Nedvomno je ta aspekt trenutno najbolj aktualen.

Prav tako pa se zdi očitno, da bi ostali na manj kot pol poti, če bi ostali pri tem. To naj bi bil zgolj začetek intenzivnega in kompleksnega reševanja v vsem zadnjem desetletju nakopičenih problemov pravosodja, kar bi lahko zaobjemali v pojmu: pravosodna reforma. Le-ta pa bo najbrž morala rešiti zlasti nekatera ključna vprašanja, kot so npr. določitev mesta in vloge sodstva v sistemu samoupravljanja, pomen njegove neodvisnosti, vloge zakonitosti in ustavnosti, varstvo samoupravnih pravic posameznika ter delovnih in drugih organizacij in organizmov.

Posebno pomembno se kaže vprašanje učinkovitega varstva samoupravnih pravic. Po ustavi je tako varstvo dolžnost vseh, ki opravljajo javne funkcije, zlasti skupščin, najvišjih

splošnih organov družbenega samoupravljanja. Normirano pa je tudi sodno in ustavno sodno varstvo, prvo za kršitve s posamični akti, drugo za kršitve samoupravljanja s predpisi.

Vsa ta »uradna« varstva kajpak ne morejo zmanjšati vloge družbenopolitičnih organizacij. Nasprotno! Predvsem od njih je odvisno, v kakšnem obsegu, kako hitro in v kakšnem političnem ozračju se bodo krepili in razraščali novi elementi družbenega sistema, ali se bodo pravočasno in učinkovito idejno politično osvetljevale nove poti razvoja, in ali bo olajšano oziroma omogočeno razreševanje vzniklih novih in novih problemov, ki se nujno pojavljajo na vsakrteri poti, toliko bolj pa seveda na naših pionirskih poteh napredka.

Predvsem se moramo vprašati, ali sta bili dosedanja »uradna« in neuradna skrb dovolj učinkoviti in ali zagotavljata reševanje današnjih in jutrišnjih problemov samoupravljanja. Kakšno zvezo ima utrjevanje ustavnosti z uveljavljanjem samoupravljanja v družbi? Ali se lahko uspešno razvija in utrjuje novi sistem v nestabilni družbeni atmosferi? Kaj najbolj odraža stopnjo razvoja samoupravnih organizmov in njihovo stabilnost?

Menim, da so najbolj eksaktno ogledalo stanja družbenih odnosov in odsev konsolidacije sistema — vloga, pomen in ugled tako imenovanih malih ustav ali statutov delovnih organizacij. Le-ti so bolj ali manj natančna fotografija obstoječih odnosov, razmerij in problemov.

Najbrž je točna ugotovitev, da statuti še niso postali pomembnejši faktor naše samoupravne družbe.

Prav je, da kritiziramo tiste delovne organizacije, ki so prepisovale statute po šabloni, kajti same so se s tem odrekle svoje fiziognomije, svojih samoupravljaljskih specifičnosti. Hkrati so si tudi same pogosto zvezale roke s svojimi predpisi. Toda to ni edini in morda niti ne najvažnejši vzrok, zakaj svojih statutov v delovnih organizacijah danes še ne cenijo prav posebno in zakaj statuti niso taki, kot bi si jih želeli in kot smo pred leti upali, da bodo. Priče smo torej za zdaj še ne preveč vzpodbudnemu položaju glede statutov delovnih organizacij. Ni mogoče zanikati velike vneme in prvih sadov, ki so jih dosegle prejšnja leta prenekatero delovne organizacije v »ustvarjanju« svojih statutov. Toda ta vnema je uplahnila in se krhala ob stvarnosti, ki se je kazala zlasti v raznih materialnih težavah, bolje rečeno, v šibki materialni bazi samoupravljanja. Radikalne spremembe lanskega leta pa so ta položaj bistveno popravile. Obseg razpolaganja z rezultati

delo se je tako občutno povečal, da bi bilo najbrž v naših razmerah nemogoče in nerealno pričakovati kaj več. Zakaj potem statuti ne zaživijo ponovno, zakaj ne opravljajo svoje vloge v času reforme, ki je za enega svojih vzvodov postavila tudi stabilizacijo? Ali ni očitno, da tudi statuti lahko mnogo prispevajo k tej stabilizaciji?

Zdi se mi, da je poglavitni vzrok tega zastoja v tem, da se po sprejetju nove ustave nista ustrezno spremenili zvezna in republiška zakonodajna praksa. Njena neprilagojenost sistemu samoupravljanja se kaže, kot je znano, posebno v tem, da namesto splošnih, okvirnih, »sistemskih« zakonov izdaja preobsežne, kazuistične »popolne« zakone, kar je v nasprotju z ustavnimi načeli in določili. Tako se otežuje oziroma onemogoča razvijanje »nižjega«, zlasti avtonomnega prava delovnih in drugih samoupravnih organizacij, utesnjujejo se njihove ustavne pravice in zavira njihov razvoj; tudi ustvarjalna pobuda proizvajalcev in drugih samoupravljalcev se ne more razvijati, je očitno blokirana. V takem položaju so se tudi tisti, ki so nekaj časa vneto oblikovali in preoblikovali obličje statutow, naveličali tega dela, zakaj spoznali so, da nikakor ne morejo dohajati mnogih sprememb zveznih in republiških zakonov, s katerimi bi morali biti ti statuti v soglasju. Pri taki zakonodajni praksi pa se seveda morajo zelo pogosto spreminjati — po navadi se ti predpisi celo prepočasi spreminjajo. Vzrok, ki ga povečini navajajo v zagovor svoje zastarele prakse predlagatelji zakonov in sprememb zakonov, je — v »dinamiki« našega razvoja. Analize sprememb pa kažejo, da v veliki večini primerov to ne drži. Resnični in poglavitni vzrok je v slabih, kazuističnih rešitvah teh predpisov, ki jih živiljenje demantira; živiljenja spričo raznoličnosti Jugoslavije ni mogoče vkalupiti in poenotiti niti s še tako »dobrimi« in podrobnimi predpisi niti s politično propagando, pa naj bo še tako »dobra«.

Mineva torej čas, ko je bilo spričo nezadostne materialne in idejne razvitosti še nekako opravičljivo »dajati« in »jemati« pravice »nižjim« organizmom, celo tiste pravice, ki jih imajo po ustavi. In naposled: ali se je mogoče naučiti plavati v tokovih samoupravljanja, če te ne pustijo plavati? Delovne organizacije so pokazale v težkih preteklih letih dovolj zrelosti in si nabrale dosti dragocenih izkušenj, da jim lahko bolj zaupamo, ne da bi se vdajali kakim iluzijam.

Pri tem je naloga političnih in oblastvenih faktorjev najbrž še vedno velika, toda manj preprosta, namreč ustvarjati bi morali take splošne razmere, ki bi omogočale solidno gospodarjenje in upravljanje. Delovne organizacije že dalj

časa pogrešajo in zahtevajo večjo stabilnost. To pa je eden bistvenih pogojev, ki si jih je postavila med svoje cilje naša družbena in gospodarska reforma.

In vprašati se moramo, ali ni eden najvažnejših pogojev za doseg večje stabilnosti krepitev ustavnosti, uveljavitev stanja, v katerem vsi spoštujejo okvire in meje pravic, ter se zavedajo dolžnosti, določenih z ustavo in z zakoni, ki so z njo skladni? Ali ni torej krepitev ustavnosti danes eden najvažnejših pogojev za uveljavljanje samoupravnosti?

Vendar mislim, da bi ostali bolj na površini pojava, ki smo ga označili kot vzrok nekaterim pojavom zaviranja samoupravljanja, če bi se s tem zadovoljili. Morda nam bo pogled še na nekatera nerazčiščena idejno politična vprašanja, o katerih velja reči nekaj besed, pomagal bolj korenito razsvetliti vzroke naših slabosti.

Med temi je morda — poleg nezaupanja, ki izvira iz nepoznanja ali podcenjevanja sposobnosti delovnih ljudi najbolj vprašljivo gledanje, ki vidi nevarnost v dozdeveni statičnosti in formalizmu, ki da ga prinaša »pretirano«
spoštovanje ustavnosti in zakonitosti. Obstaja namreč bojazen, da bi bila dinamika našega življenja resno ogrožena, če bi jo vselej omejili z mejami, ki jih postavlja ustava. Malodane bi se to reklo, da bi bilo striktno spoštovanje ustavnosti reakcionarno ali pa vsaj do kraja konservativno početje. Taki »revolucionarni«
zagovorniki vsakršne dinamike najbrž pozabljajo, v kakšen položaj nas je pred kratkim pripeljala prav taka nebrzdana dinamika, ki je le prepogosto postala zaslon za sproščanje vsakovrstne stihije, birokratske samovolje in egoizma, od lokalnega do federalnega. Taka dinamika je — kljub rezultatom, ki jih je dala — pravzaprav tudi eden od vzrokov, ki nas je pripeljal do nujnosti družbene reforme.

Omenjeni zagovorniki dinamike brez omejitve so prav tako prezrli, da naša nova ustava — drugače od dosedanjih ustav — onemogoča statično in formalistično zaviranje naprednih tokov v družbi s svojimi široko zasnovanimi in za vse obveznimi temeljnimi načeli. Še več: nova ustava olajšuje in spodbuja ustvarjalno, demokratično in socialistično usmerjeno pobudo, pa naj ima ta za cilj gmotne ali moralne vrednote.

Temeljna načela ustave so obvezna za vse in so po izrečni dikciji ustave »podlaga za tolmačenje ustave in zakonov, kakor tudi za dejavnost vseh in vsakogar«. Iz vsega tega izhaja, da tudi ne drži trditev, češ da ustava neposredno

nikogar v ničemer ne obvezuje, in da imajo to vlogo le zakoni. Očitno je torej, da obvezujejo tako temeljna načela ustave kakor tudi njena posamezna določila, med katerimi se nekatera uporabljajo celo neposredno, torej brez konkretizacije z zakoni.

Obstajajo pa tudi gledanja, ki kažejo, da najbrž nismo dovolj razčlenili (ali pa se to morda ne da?) — če se sme tako reči — odnosa med ustavnostjo in politiko.

Neredko se pojavljajo mnenja, ki poudarjajo, da je stvar politike, kako se »pretope«¹ ustavna načela v zakone in druge predpise; da so skupščine najvišji organi družbe in da lahko po svoji volji tolmačijo ustavo; da je ustava obvezna le za »nižje«² organe, ne pa za »višje«³; da je ustava predvsem deklaracija, idealen program, ki se mu poskušamo približevati; in podobno.

Mislim, da ni mogoče dvomiti o tem, da so na primer hitrost razvijanja samoupravnosti, uvajanja novih oblik samoupravljanja, sprememba ustave in podobno stvar političnih odločitev in realnih možnosti družbe. Toda prav tako jasno se zdi, da na primer upoštevanje ali neupoštevanje ustavne norme o samoupravljanju v socialnem zavarovanju ali zdravstvu ni stvar politične ocene. Kajti tako očitno protiustavno ali z ustavo neskladno ravnanje bi lahko označili le za protiustavno oziroma konservativno »politiko«⁴.

Specifičnost izvajanja jugoslovanske ustavnosti v praksi je torej oziroma bi morala biti predvsem v dosledni usmerjenosti k samoupravljanju kakor tudi v konkretni obveznosti za vse in vsakogar. Ne enkrat je že bilo rečeno, da jugoslovanske ustave niso le zbirka lepih idej, program ali deklaracija, kar bi bilo uporabno zgolj za demokratično propagando, kot je to po svetu le preveč v navadi.

Vsakomur je jasno, da bogate možnosti, ki jih daje naša ustava, da našega novega ustavnega sistema ni mogoče do kraja uresničiti čez noč, ampak je to mogoče v dolgem procesu, kjer bo treba ustavo včasih tudi dopolnjevati, izboljševati, spreminjati, tako glede na nove dosežke naše prakse kakor tudi glede na nove izkušnje, ki jih daje življenje. Slejkoprej pa bi moral biti naš cilj tak, kakršnega smo si postavili že pred leti, ko smo pripravljali novo ustavo: ustava mora čimbolj zvesto odsevati naše dosežke, torej mora biti realen pravni odsev stopnje razvoja naše družbe, odsev, ki najširše uveljavlja in utrjuje doseženo, ne da bi hkrati dopuščali kako idealiziranje in utopistične konstrukcije.

Iz povedanega najbrž lahko sklenemo, da kršitve ustave s sklicevanjem na razloge »dinami-

*ke« in »politike« ne bi smele dobiti nika-
kršne podpore v naši demokratični praksi,
posebno po brionskem plenumu ne in da v tem
pogledu danes ne bi smelo biti več dvojljivih, nejasnih
stališč.*

*Namen tega sestavka je bil, da opozori na nekatere po-
membne idejno politične in zakonodajno pravne ovire, ki
danes — ko so že bila rešena nekatera poglavitna vprašanja
materialne baze samoupravljanja — najbolj otežujejo razvoj
in utrjevanje samoupravljanja v delovnih organizacijah.*

VLADIMIR KRIVIC

JANEZ BUKOVEC

Odprta vprašanja teorije dohodkovne cene

I skanje določenega splošnega merila za uspešnost gospodarjenja in normalne cene v našem gospodarskem sistemu ni le teoretično zanimivo, ampak tudi praktično pomembno. Rezultati raznih raziskav in vera vanje namreč nujno vplivajo na organizacijo našega gospodarskega sistema, na izbiro ukrepov in instrumentov za družbeno poseganje v gospodarska dogajanja in, ne nazadnje, tudi na ves naš sistem družbenih odnosov.

Pota, po katerih hodimo, so nova, neuhojena, in zato ničudno, da ni enotnih stališč o merilu gospodarjenja in normalni ceni. Čeprav so se razprave o teh vprašanjih že nekoliko pomirile, stopajo v povezavi z neogibno potrebo po intenzifikaciji proizvodnje in izvajanjem reforme ponovno na dan. Še bolj kot prej zahtevajo, da vprašanja dohodka teoretično razčistimo ter tako ustvarimo podlago za bolj umirjeno in bolj uspešno poseganje na področje gospodarstva in družbenih služb.

Kolikor bi poskušali v najbolj grobih obrisih začrtati poglobitveno teoretično in praktično dilemo o merjenju gospodarskih uspehov in normalni ceni, bi morali naše ekonomiste razdeliti na dve osnovni skupini, in sicer: na skupino, ki je skonstruirala dohodkovno ceno kot normalno ceno, in na skupino, ki bolj ali manj jasno trdi, da pri nas še vedno velja načelo klasične Marxove produkcijske cene. Če pogledamo nekoliko pozorneje za zaveso te dileme, bomo ugotovili, da povzročča osrednji spor različen odnos do nastopanja nove vrednosti v naših podjetjih. Zagovorniki dohodkovne cene trdijo, da se novoustvarjena vrednost pojavlja *kot enotna kategorija dohodka*, zagovorniki produkcijske cene pa menijo, da se novoustvarjena vrednost še vedno *polarizira na stroške delovne sile in profit*. Ko razpravljamo o dohodkovni oziroma produkcijski ceni ali kot praktično to nazivamo o dohodkov-

nem oziroma profitnem sistemu, seveda izhajamo iz vseh osnovnih postulatov našega družbeno-ekonomskega sistema, tj. iz družbene lastnine proizvodjalnih sredstev, pravice proizvajalcev do samoupravljanja in načela delitve po delu. Realizirani stroški delovne sile in profit predstavljajo kot predmet samoupravnih odločitev delovnih ljudi enovito količino, ki jo delovni ljudje sami razporejajo na svoje osebne dohodke, akumulacijo in sredstva za splošnodružbene potrebe. Osebni dohodki nikakor niso identični s stroški delovne sile, ampak so praviloma večji in zato izraz delitve po delu. Ta teoretična dilema je dobila tudi že svoja praktična obeležja. V diskusijah ob zakonu o ugotavljanju in delitvi celotnega dohodka se je pojavila kot vprašanje — ali so osebni dohodki sestavni del vrednosti zalog nedokončane proizvodnje in izdelkov. Za sedaj zaradi neenotnosti mišljenj še ni sprejeta nobena izmed predlaganih rešitev. Mislim, da je prav na tem področju treba začeti razreševati vprašanje našega sistema dohodka.

1. Dve metodi analize gospodarskih procesov

V razpravah o sistemu dohodka je po navadi poudarjena dosežena cena oz. dohodek kot rezultat gospodarjenja. Tako pojmovanje analize gospodarjenja je navadno zvezano z razčlenjevanjem dosežene prodajne cene na njene sestavne dele. Za te namene zato tudi uporabljamo podatke o ugotavljanju in delitvi celotnega dohodka gospodarskih organizacij. Ti podatki so osnovni podatki vseh obračunov in statistike o blagovnem poslovanju podjetij. Če sledimo tej analitični metodi, je vrednost prodanega blaga enaka materialnim stroškom, amortizaciji in dohodku podjetja v dohodkovnem sistemu ter materialnim stroškom, amortizaciji, stroškom delovne sile in profitu v sistemu produkcijske cene. Pri dani ravni cen bi za isto podjetje moralo veljati, da je dohodek enak stroškom delovne sile in profitu.

Kaže, da imamo opravka z manj pomembnimi razlikami v obeh sistemih. Pri tem pa kategorija dohodka podjetij gotovo bolj ustreza našim produkcijskim odnosom, saj so delovni kolektivi upravljavci in proizvajalci. Metoda analize gospodarskih dogajanj in osnovnih proizvodnih odnosov na podlagi strukture cene je teoretično sprejemljiva in praktično uporabljiva, kadar imamo opravka z nekaterimi specifičnimi področji blagovne proizvodnje in poslovanja. Predstavlja praktično edino pot v analizi gospodarjenja storitvenih de-

javnosti in trgovine. To so dejavnosti, ki ne poznajo nedokončane proizvodnje in zalog izdelkov.

Prav te zaloge pa so znamenje, da je blagovna proizvodnja časoven proces in ne le trenutno dejanje. Ker se večina in to najpomembnejših proizvodnih področij srečuje z nedokončano proizvodnjo in zalogami izdelkov, nas metoda analize strukture cene ne more zadovoljiti. Razširiti jo moramo tako, da bo upoštevala blagovno proizvodni proces *v njegovi časovni pogojenosti*. Taka metoda analize že obstaja (glej. J. Bukovec: Metode finančne analize družbene reprodukcije, Ekonomska revija št. 1/1963, Ljubljana) in jo bomo uporabili pri nadaljnji raziskavi sistema dohodka. Če se omejimo le na tekoče poslovanje podjetij in ne obravnavamo osnovnih sredstev, bomo tekočo blagovno proizvodnjo podjetja izrazili z naslednjo enačbo, prilagojeno za dohodkovni in profitni sistem:

dohodkovna cena:

$$\text{nabava predmetov dela} + \text{amortizacija} + \text{dohodek podjetja} = \text{vrednost prodanega blaga} + \text{spremembe v višini (stroških) zalog predmetov dela, nedokončane proizvodnje in izdelkov}$$

produksijska cena:

$$\text{nabava predmetov dela} + \text{amortizacija} + \text{stroški delovne sile} + \text{profit} = \text{vrednost prodanega blaga} + \text{spremembe v višini (stroških) zalog predmetov dela, nedokončane proizvodnje in izdelkov.}$$

Z vključitvijo zalog v analizo produkcijskih sistemov smo se približali tudi stvarnim pogojem sodobne masovne proizvodnje in se tako postavili na realnejše izhodišče, kot pa ga nudi sama struktura cene.

2. Poglavitna razlika med sistemoma

Šele gornja metoda analize poslovanja podjetij pokaže bistvene razlike med obema produkcijskima sistemoma. Poglavitna razlika med sistemom dohodka oz. sistemom profita je v načinu, kako se pojavlja nova vrednost. Princip sistema produkcijske cene je, da se pojavlja del vrednosti, ki jo ustvarja delo, že v samem produkcijskem procesu kot stroški delovne sile. To je popolnoma v skladu s teorijo vrednosti, ki pravi, da se vrednost ustvarja v proizvodnji. Dohodkovni sistem pa zanikuje pojavljanja vrednosti v samem proiz-

vodnem procesu. Zanj se nova vrednost pokaže šele na trgu. Zaradi enostavnosti izpeljav smo zanemarili obresti in druge elemente nove vrednosti, ki se pojavljajo kot stroški podjetij.

Posledica različnega odnosa do nastopanja nove vrednosti se izpričuje tudi na zalogah. Zaloge so v dohodkovnem sistemu vrednotene le z materialnimi stroški in amortizacijo, v profitnem sistemu pa še s stroški delovne sile. Nedvomno so torej zaloge v sistemu produkcijske cene izkazane po višji vrednosti kot pa v dohodkovnem sistemu. Naša enačba pa nam vsiljuje še en sklep, in sicer, da so stroški delovne sile in profit nujno večji kot pa dohodek podjetja.

Če tej statični ugotovitvi dodamo še analizo v času, bomo ugotovili, da je razlika v vrednosti zalog med obema sistemoma tem večja, čim daljši je časovni razmak med prvo delovno operacijo in prodajo blaga v opazovanem podjetju. Kolikor bi bila proizvodnja trenuten pojav (storitev), bi razlike v vrednosti zalog odpadle, zato bi bil tudi dohodek podjetja enak vsoti stroškov delovne sile in profita. Prav tako ne bi imeli problemov zastran dohodka in profita, če bi imeli opravka s preprosto reprodukcijo kot stalnim pojavom. Pogoji preproste reprodukcije upošteva namreč nespremenjeno raven in strukturo zalog. Za naši enačbi to pomeni, da je desna stran enačb enaka vrednosti prodanega blaga. Leva stran enačb pa se s tem avtomatično pretvori v strukturo cene. Materialni stroški iz strukture cene so zato nujno enaki nabavam predmetov dela ter v realizirani amortizaciji v kalkulirani.

Gornje izpeljave kažejo, da se razlike med obema sistemoma, kolikor imamo opravka s storitvenimi dejavnostmi, trgovino oz. enostavno reprodukcijo, res zožijo le na delitveni problem, saj je dohodek enak stroškom delovne sile in profita. Čim pa zapustimo enostavno reprodukcijo, so razlike med obema sistemoma *razlike v produkcijskih sistemih*. Vprašanje, ki čaka na odgovor, je torej: ali je sistem dohodka primeren tudi za razširjeno reprodukcijo, tj. za sistem moderne, masovne proizvodnje?

3. Dohodkovna mera kot srž teorije dohodkovne cene

Teorija dohodka je nastala v tem desetletju. Med njene pristaše sodi vrsta vidnih jugoslovanskih ekonomistov. Čeprav je doživela na posvetovanju znanstvene sekcije Zveze ekonomistov Jugoslavije v Sarajevu decembra 1964 precejšnjo kritiko, so jo njeni avtorji razvijali še naprej. Sedaj jo najdemo

celo v univerzitetnih učbenikih kot pozitivno teorijo o socialističnih proizvodnih odnosih. Poglavitno gradivo o tej teoriji je zbrano v posebni knjigi (glej: dr. S. Dabčević-Kučar, dr. M. Korač, dr. M. Smardžija, dr. J. Sirotkovič, dr. R. Štajner, dr. T. Vlaškalić: Problemi teorije i prakse socijalističke robne proizvodnje u Jugoslaviji, Informator, Ekonomska biblioteka br. 3., Zagreb, 1965), ki obravnava vse njene pomembnejše probleme.

Da bi razumeli osnovno logiko teorije dohodka, dohodkovne cene in dohodkovne mere kot merila za uspešnost gospodarjenja in kažipota pri uravnavanju poslovne politike podjetij, bomo navedli le dvoje poglavitnih izhodišč. V sistemu družbene lastnine in samoupravljanja proizvajalcev pomenijo produkcijska sredstva le enostavne materialne pogoje eksistence proizvajalcev. Ker se produkcijska sredstva ne pojavljajo kot kapital, se tudi delavci ne morejo prodajati kot delovna sila. Stroški delovne sile (variabilni kapital) iz produkcije torej izginejo. Nova vrednost se zato pojavlja kot enotna kategorija dohodka.

Po njihovem uravnava razmestitev proizvajalnih sil kot enotnosti materialnih sredstev in dela na posamezna proizvodna področja dohodkovna mera, ki je sestavljena iz naslednjih elementov: v števcu dohodkovne mere najdemo dohodek podjetij kot razliko med doseženo prodajno ceno in prenešeno vrednostjo (obresti, rente in podobne stroške zaradi enostavnosti izpeljav ne upoštevamo), v imenovalcu pa so vrednostno izražene angažirane proizvajalne sile.

V tem ulomku je še posebej zanimiv imenovalec. Angažirane proizvajalne sile so izražene z vsoto materialnih stroškov podjetja, vrednostjo osnovnih sredstev in z novo dodano količino dela, valorizirano na poseben način. Za gospodarstvo kot celoto je vrednost novo dodane količine dela enaka ustvarjenemu dohodku vseh podjetij. V kritiki te teorije dohodka bomo poskušali najprej oceniti posamezne sestavne dele imenovalca ulomka; če se bo le dalo, pa jih bomo hkrati povezovali tudi z dohodkom samim.

4. Materialni stroški niso izvirni stroški

Vključitev materialnih stroškov v sistem teorije dohodka bi bila upravičena, če bi bili ti stroški stvarna produkcijska kategorija. Ker pa so le izvedeni stroški, je njihov obseg v prvi vrsti odvisen od organizacije blagovnega gospodarstva in šele nato od racionalne porabe predmetov dela.

Kakšen je ekonomistov odnos do materialnih stroškov, je odvisno od izhodišča analize. Če opazujemo poslovanje posameznega podjetja popolnoma izolirano od ostalega gospodarstva, potem bomo v materialnih stroških videli antitezo dohodka. Pri dani prodajni ceni je torej dohodek tem večji, čim nižji so materialni stroški in narobe.

Brž ko opazovano podjetje ni nespremenljiva enota in če upoštevamo še nastajanje, odpravljanje, združevanje in združevanje podjetij, pa vidimo, da je obseg materialnih stroškov tudi funkcija organizacije blagovnega gospodarstva. Prav elementi organizacije gospodarstva v samostojne blagovne proizvajalce — podjetja pa so v sodobnem gospodarstvu, ki kaže znamenja čedalje večje specializacije in stalne kooperacije v masovni proizvodnji, bistvenega pomena za uspešno analizo gospodarskih dogajanj.

Vpliv organizacije blagovnega gospodarstva na višino materialnih stroškov bomo najlažje doumeli ob naslednjem primeru. Recimo, da imamo v tekstilni industriji kot samostojna podjetja organizirane naslednje proizvodne faze: proizvodnja vlakna, predilnica, tkalnica, konfekcija in trgovina. Te faze so med seboj povezane na podlagi vertikalne delitve družbenega dela. Praktična oblika te povezave se kaže v prodaji tekstilnih vlaken iz podjetja za proizvodnjo vlaken v predilnico, v prodaji preje iz predilnice v tkalnico, v prodaji tkanine konfekciji in v prodaji izdelanih oblačil trgovini. Šele trgovina je tista gospodarska organizacija, ki ima stik s končnim potrošnikom. S prodajo tekstilnih vlaken predilnici se le-ta pojavijo najprej kot zaloge predmetov dela, ko preidejo v proizvodnjo pa kot materialni stroški. Enaki odnosi nastajajo tudi med ostalimi med seboj povezanimi podjetji.

Če si sedaj zamislimo, da se omenjena tekstilna podjetja od proizvodnje vlaken do trgovine združijo v eno samo podjetje, se kot blago pojavlja le še konfekcija, prodana končnemu potrošniku. Vlakno, preja, tkanina, oblačilo so v mejah združenega podjetja izgubili značaj blaga, kar pomeni, da jih nič več ne prodajajo niti ne kupujejo. Ker ti vmesni proizvodi niso več blago, odpadejo v tem združenem podjetju tudi materialni stroški, izvirajoči iz porabe vlaken, preje in tkanine. Ves proizvodni proces združenega podjetja se kaže le še kot dodelava materiala, kupljenega za proizvodnjo tekstilnih vlaken.

Čim bolj je torej gospodarstvo integrirano na podlagi vertikalne družbene delitve dela, tem manjši so materialni stroški in narobe. Na obseg materialnih stroškov odločilno

vpliva število samostojnih blagovnih proizvajalcev v posamezni produkcijski liniji. To je najboljši dokaz, da materialni stroški niso izvorni stroški blagovnega produkcijskega sistema. Če pa materialni stroški niso izvorni stroški, ne morejo biti element dohodkovne mere, ki naj ureja družbeno delitev dela med blagovnimi proizvajalci. Po tej plati je torej dohodkovna mera tako teoretično kot praktično zgrešena in neuporabljiva.

To napako v konstrukciji teorije dohodka je ugotovil že dr. A. Bajt (glej: dr. A. Bajt: Dohodkovna cena kot normalna cena našega gospodarstva, *Ekonomska revija* 1/1965, Ljubljana) in zato logično predlagal, da se v imenovalcu dohodkovne mere izkažejo namesto materialnih stroškov zaloge. Tako bi imeli v imenovalcu opravka z vsoto osnovnih in obratnih sredstev, tj. z vloženimi produkcijskimi sredstvi.

5. Vrednost zalog in dohodek

V blagovnem gospodarstvu je vrednost zalog determinirana s stroški njihovega nastanka. Če uporabimo pri analizi zalog uvedne enačbe o poslovanju podjetja, bomo ugotovili, da je količina dohodka oz. profita funkcija vrednosti prodanega blaga. Obe ti dve kategoriji se namreč v gospodarstvu pojavita šele tedaj, ko je blago prodano. Zato so zaloge v profitnem sistemu pogojene z nabavami predmetov dela, amortizacijo in stroški delovne sile, v dohodkovnem sistemu pa z nabavo predmetov dela in amortizacijo. Zaloge v podjetju so torej tem višje, čim večje so nabave predmetov dela in ostali stroški in čim daljši je poslovni proces, tj. čim večji je časovni razmik med nabavo predmetov dela in prodajo teh predmetov dela, izoblikovanih v končni proizvod podjetja.

Ker v dohodkovnem sistemu nimamo opravka s stroški delovne sile, je nedvomno odločilen element višine (vrednosti zalog nabava predmetov dela. V gospodarstvu kot celoti in zato tudi po podjetjih bodo zaloge tem višje, čim večji je medpodjetniški blagovni promet s predmeti dela. Iz prejšnjega poglavja o silnicah, ki odločajo o višini materialnih stroškov in nabavah predmetov dela, sledi, da je vrednost zalog prav tako kot višina materialnih stroškov neposredno odvisna od organizacije blagovnega gospodarstva, tj. od stopnje vertikalne integracije oz. dezintegracije gospodarstva. Čim bolj je torej gospodarstvo vertikalno integrirano, tem manjše so nabave predmetov dela, materialni stroški in

zaloge, in to ob isti tehnologiji proizvodnje in ob isti prepuštnosti trga.

Če gornje ugotovitve apliciramo na primer tekstilne industrije, bomo videli, da se ob združitvi podjetij pojavljajo kot nabave predmetov dela le nabave prve faze, tj. nabave surovin za proizvodnjo tekstilnih vlaken in da odpade medfazni blagovni promet z vlakni, prejo, tkanino in konfekcijo kot trgovskim blagom. Posledica tega je, da se spremeni struktura zalog. Tekstilna vlakna, preja in tkanina ne predstavljajo več zalog predmetov dela oz. izdelkov, ampak le še nedokončano proizvodnjo. Tudi konfekcija se ne pojavlja več kot zaloga trgovskega blaga, ampak le kot izdelek. Pri tem nimamo opravka le s spremenjeno strukturo zalog, ampak tudi z dejanskimi razlikami v vrednosti zalog. Preja, tkanina in konfekcija so vrednotene, kolikor dejansko sestavljajo zaloge združenega podjetja, le po materialnih stroških, vsebovanih v tekstilnem vlaknu in ustreznem delu amortizacije vseh proizvodnih faz. Z združitvijo podjetij se je torej zmanjšal input, ne da bi se spremenila skupna dolžina poslovno proizvodnega procesa vseh obravnavanih faz.

Kolikor bi imeli opravka s podjetjem, ki za opravljanje svojega proizvodnega procesa potrebuje le osnovna sredstva, bi bila vrednost zalog nedokončane proizvodnje in izdelkov pogojena le z amortizacijo osnovnih sredstev in dolžino poslovnega procesa. Isti rezultat bi tudi dobili, če bi integrirali gospodarstvo v taki meri in smeri, da bi se kot proizvodnja, namenjena trgu, pojavljale le proizvajalne naprave in potrošne dobrine.

Čim bolj je gospodarstvo integrirano, tem manj predstavljajo zaloge stvarno ekonomsko kategorijo in tem težja je analiza racionalnosti proizvodnje in poslovanja.

Tudi upoštevanje zalog v imenovalcu dohodkovne stopnje ne vodi k večji realnosti dohodkovne stopnje kot merila, ki ga uporabljajo podjetja pri snovanju svoje poslovne politike.

6. Osnovna sredstva in dohodek

Ena izmed značilnosti v proučevanju ekonomskih zakonitosti pri nas je, da ostro ločujemo osnovna in obratna sredstva in ne obravnavamo produkcijskih sredstev kot enotne kategorije. Razločevanje med osnovnimi in obratnimi sredstvi smo celo uzakonili in to ne le na področju instrumentov finančne politike. Zahtevamo namreč tudi, da podjetja pro-

izvajalne naprave, ki jih sama proizvajajo, prodajajo sama sebi po tržnih cenah, namesto da bi jih v svojih knjigah izkazovala po stvarnih produkcijskih stroških. Če v našo enačbo tekočega poslovanja vključimo še poslovanje podjetij z osnovnimi sredstvi, dobimo naslednji novi enačbi:

dohodkovni sistem:

$$\text{nabava proizvajalnih sredstev} + \text{dohodek} = \text{vrednost prodanega blaga} + \text{spremembe v naložbah v proizvodna sredstva}$$

profitni sistem:

$$\text{nabava proizvajalnih sredstev} + \text{stroški delovne sile} + \text{profit} = \text{vrednost prodanega blaga} + \text{spremembe v naložbah v proizvodna sredstva}$$

Nastanek te enačbe je opisan v prej omenjenem mojem članku. Združenje vsega poslovanja podjetja v eni sami enačbi smo potrebovali zato, da lahko naprej proučujemo učinke integracije oz. dezintegracije podjetij.

Bistven teoretičen sklep gornje enačbe je, da so investicije v proizvodna sredstva v dohodkovnem sistemu izključno funkcija medpodjetniškega blagovnega prometa s proizvodnimi sredstvi. Proizvodna sredstva se pojavljajo kot naložba le, če so se prej pojavila kot blago. Kolikor pa so proizvod lastne proizvodne dejavnosti podjetij, se sploh ne pojavljajo kot vrednost, ampak le kot masa dobrin, ki se jih ne da reducirati na enoten imenovalec.

Kolikor bi torej gospodarstvo toliko integrirali, da bi se posamezno podjetje pojavljalo le kot blagovni producent potrošnih dobrin in bi vsa potrebna produkcijska sredstva proizvajalo v svoji lastni režiji, bi medpodjetniški blagovni promet sploh odpadel, izginila bi vrednost produkcijskih sredstev in dohodek bi bil avtomatično enak vrednosti prodanega potrošnega blaga. Čim večja je torej integracija gospodarstva, tem manj tudi vrednost osnovnih sredstev izkazuje obseg stvarno angažiranih proizvodnih naprav. Pri tem ni treba še posebej poudariti, da izginiva tudi potreba po kreditih za financiranje zalog in investicij v osnovna sredstva.

7. Valorizacija porabljenega dela in dohodkovna teorija

Ko smo tako z metodo integracije izločili iz imenovalca dohodkovne mere produkcijska sredstva, nam preostane še analiza valorizacije porabljenega dela. Avtorji dohodkovne

teorije ocenjujejo valorizirano porabljeno delo kot maso novo ustvarjene vrednosti, projicirano na opazovano podjetje v sorazmerju s številom v njem zaposlenih, pogojno nekvalificiranih delavcev. Dohodkovna stopnja kot razmerje med dohodkom podjetja in teoretično novoproducirano vrednostjo postane tako nekaka vrednostna stopnja, kar pomeni, da imamo v dohodkovnem sistemu opravka z vrednostnimi cenami. To pa je v nasprotju s prizadevanjem po tem, da bi našli neko tretjo dohodkovno ceno. Še posebno zanimiv je rezultat, ki ga dobimo, če računamo dohodkovno mero za absolutno vertikalno integrirano gospodarstvo. Ker je v tem primeru dohodek v števcu dohodkovne mere enak novoustvarjeni vrednosti v imenovalcu, je dohodkovna mera vedno enaka 1, kar le dokazuje njen nesmisel, saj ničesar ne meri.

8. *Stroški delovne sile so najpomembnejša kategorija sodobnega gospodarstva*

Pomembnost tehnične opremljenosti dela za količino proizvodnje in za usmerjanje gospodarstva pri vključevanju v mednarodno delitev dela vsekakor zahteva, da vednostno izrazimo takó porabo delovnega časa kot produkcijska sredstva ne glede na to, ali so se ta sredstva pojavila kot blago ali ne. Pogoji, da se produkcijska sredstva pojavljajo kot vrednost, je, da se tudi poraba dela pojavlja kot strošek delovne sile. Tudi če stroški delovne sile ne bi bili znani, bi jih morali izumiti, če bi hoteli kar najracionalneje izrabljati razpoložljive proizvodjalne sile.

Pravilnost gornjih trditev lahko najbolje preverimo z metodo integracije gospodarstva. V profitnem sistemu in pod pogoji absolutne vertikalne integracije gospodarstva se enačba blagovnega poslovanja glasi: stroški delovne sile + profit = vrednost prodanega blaga + spremembe v naložbah v proizvodjalna sredstva. Čeprav se proizvodjalna sredstva sploh ne pojavljajo kot blago, tj. kot tržni artikli, pa se pojavljajo kot vrednost. Vrednotena so neposredno po stroških delovne sile, tj. po delu, porabljenem za njihovo proizvodnjo. Nadaljnji izsledek take analize je, da obseg naložb v proizvodjalna sredstva določa tudi višino profita, saj so stroški realizirane proizvodnje tem manjši, čim večji so stroški naložb. Od tod dalje pa bi bilo treba začeti kritiko sistema produkcijske cene, vendar ne tako, da bi jo negirali, ampak tako, da bi presodili, kateri del profita je lahko merjena količina v klasični profitni stopnji.

9. Nekatere praktične posledice vpeljevanja dohodkovne teorije

Metoda integracije oziroma dezintegracije podjetij na podlagi vertikalne delitve družbenega dela je bil naš osrednji instrument analize dohodkovnega sistema. Pripomniti pa moramo, da to ni kak laboratorijski poskus, ampak le dosledna teoretična izvedba dogajanj iz vsakdanjega življenja. Integracija sama po sebi ne vsebuje monopolizma. Dopusča, četudi je dosledno izpeljana, normalno konkurenco med posameznimi podjetji, le da se ta konkurenca pojavlja na področju trga potrošnih dobrin, ki pa je itak najvažnejši.

Z metodo integracije se nam je posrečilo prikazati tudi vpliv časovnosti blagovne proizvodnje na višino dohodka. Čim daljši je poslovni proces in čim hitrejša je rast proizvodnje, tem večje težave povzroča sistem dohodka. Logična posledica tega je, da se bodo ljudje najraje zaposlovali v takih podjetjih in področjih, kjer je poslovni proces najkrajši, tj. v storitvenih dejavnostih in trgovini, oz. da bodo poskušali dezintegrirati že obstoječa podjetja, da bi tako čimprej prišli do dohodka. Ni čudno, da se že pojavljajo težnje po skrajni komercializaciji odnosov v podjetjih, saj recimo, prihaja do zahtev, naj nabavna služba prodaja skladišču, skladišče delavnici, delavnica delavnici, delavnica prodajnemu oddelku in ta pravemu kupcu. V poslednji konsekvenci vodi teorija dohodkovne cene v tako dezintegracijo gospodarstva, v kateri bi se vsak posamezen delavec pojavil kot samostojen blagovni proizvajalec, kar bi gotovo povečalo anarhičnost blagovne proizvodnje in povsem zavrlo razvoj proizvodnih sil.

Odločitve o delovnih razmerjih in samoupravljanje

Odločitve o delovnih razmerjih so lahko slabe, neprimerne ali celo nezakonite iz več vzrokov:

1. zaradi nepoznanja zakonov,
2. zaradi pomanjkljivih splošnih aktov delovnih organizacij,
3. zaradi samovolje in drugih pojavov birokratizma,
4. zaradi slabe strokovne priprave in slabe formulacije odločitev,
5. zaradi nejasnih in nepremišljenih ciljev oziroma zaradi nejasne kadrovske politike v delovni organizaciji,
6. zaradi napačnih predstav o samoupravljanju,
7. zaradi nejasnih oziroma nedomišljenih zakonov.

Večino navedenih vzrokov zlahka razumemo. Najteže si zamišljamo, da so zaradi napačnih predstav o samoupravljanju ali o demokraciji odločitve o delovnih razmerjih neprimerne, slabe ali celo nezakonite. Ta članek se loteva ravno tega problema.

Posamezna odločitev o delovnih razmerjih je pogosto slaba zaradi več vzrokov hkrati. Napačne predstave o samoupravljanju se navadno prepletajo z nepoznanjem zakonov, s pomanjkljivimi splošnimi akti, s samovoljo, s slabo strokovno pripravo in z nejasnimi oziroma nepremišljenimi cilji. Pogosten vzrok za slabo ureditev delovnih razmerij ter za napačne predstave o samoupravljanju pa so tudi nejasne in nedomišljene določbe zakonov.

Demokracija odločitev o delovnih razmerjih

Po navadi štejemo za absolutno demokratičen takšen način odločanja, pri katerem bi ljudje odločali neposredno, najbolj po svoji volji in bi brez kakršnihkoli ovir sledili svojim

resničnim ali namišljenim interesom. V delovnih organizacijah slišimo, pa tudi v časopisih pogosto beremo, da so neposrednost, svoboda pri izbiri postopka in neovirano ravnanje po interesih oziroma mišljenju večine ideal samoupravljanja, ki ga moramo čimprej doseči. Nasproti temu pa obstaja tudi drugo mnenje, češ da bi bila demokracija, ki bi radikalno izpolnila te zahteve — anarhija — in bi bila v popolnem nasprotju z idealom socialistične pravne države.

Svoboda in demokracija sta relativni načeli. Delovni ljudje so pri svobodnem in demokratičnem odločanju omejeni z zakonitimi predpisi in splošnimi akti delovne organizacije. Te omejitve ščitijo pravice človeka, interese družbene skupnosti ter v družbi sprejete gospodarske in socialne koncepte, pa tudi interese širše delovne skupnosti in v njej sprejete gospodarske in socialne koncepte. Pri nekaterih vrstah odločitev lahko delovni ljudje bolj neposredno odločajo, imajo večjo svobodo pri izbiri postopka ter v večji meri ravnaajo zgolj po svojih interesih oziroma volji, pri drugih manj. To je odvisno od značaja odločitev, pa tudi od tega, ali ima družba določeno odločitev za toliko pomembno, da jo bolj ali manj urejuje in s tem bolj ali manj omejuje svobodo pri odločanju. Posamezne vrste odločitev se po svojem značaju razlikujejo tako, da pri enih lahko štejemo interes oziroma voljo večine delovnih ljudi za edino odločilna (na primer volitve predstavniških organov upravljanja ali odločanje o porabi sredstev skupne porabe), pri drugih moramo upoštevati določene družbene zahteve (na primer glede ureditve delovnih razmerij), pri nekaterih pa moramo objektivno ugotavljati in ocenjevati razmere, okoliščine, podatke in podobno ter odločati v skladu z ugotovitvami (funkcionalne oziroma strokovne odločitve pa tudi druge odločitve, pri katerih iščemo materialno resnico, podobno kakor v sodnem ali upravnem postopku).

Neposrednost. — Temeljni zakon o delovnih razmerjih (TZDR) pa tudi drugi zakoni omogočajo in celo spodbujajo neposredno odločanje delovnih skupnosti v delovnih enotah ter v manjših delovnih organizacijah (do 30 oziroma do 70 članov) o pravicah, dolžnostih in obveznostih delavcev iz delovnih razmerij. Večina podjetij ter tudi drugih delovnih organizacij pa se neposrednemu odločanju o delovnih razmerjih izogiba in mu ne zaupa. Nekatero delovne organizacije so neposredno odločanje o delovnih razmerjih sicer uvedle v statutu, niso ga pa uresničile v praksi.

Nimamo še zadosti utemeljene razlage za takšen položaj. Trditve, da so za to krivi birokratizem, tehnokratizem in kon-

servatizem, nekako niso prepričljive, vsekakor pa ni zanje objektivnih podatkov in dokazov. Posamezni znani uspešni zgledi neposrednega odločanja o delovnih razmerjih v nekaterih delovnih organizacijah ne dokazujejo, da so drugi načini odločanja slabi in neprimerni. Pri upravljanju in organizaciji podjetij srečujemo nešteto prepričljivih primerov, da nekaj, kar je v enem podjetju dobro in uspešno, v drugem ni. Na drugi strani pa lahko za določene razmere zanesljivo trdimo, da neposredno odločanje o delovnih razmerjih ni primerno. Delovni skupini, sestavljeni povečini iz strokovno neustreznih delavcev, ni za to, da bi odločila o prenehanju dela strokovno neustreznim delavcem ali sprejela boljše delavce od sebe. Pri neposrednem odločanju o kadrovski politiki v delovni skupnosti se nujno uveljavijo psihološki in socialni obrambni mehanizmi. Praviloma vsaka skupnost negativno reagira na posameznike, ki so sposobnejši od povprečja ali si bolj prizadevajo (»stremuhi«), kakor tudi ni naklonjena slabšim ali manj prizadevnim delavcem (»lenuhi«). Ne smemo sicer prezreti možnosti idejnega vplivanja, ne smemo pa je niti precenjevati. Spomnimo se samo absurdne zgodbe o človeku, ki je samega sebe za lase potegnil iz močvirja.

Svoboda postopka. — Organ oziroma delovna skupnost, ki odločata o delovnih razmerjih, po naših zakonih nista svobodna pri izbiri postopka. Postopek določa deloma TZDR, na primer o razglašanju in razpisovanju prostih delovnih mest, o prenehanju dela zaradi nesposobnosti, o uveljavljanju pravic delavcev itd. V glavnem pa zakon zahteva, da postopek pri odločanju o delovnih razmerjih urejajo splošni akti delovne organizacije, katere morajo uresničevati vsi organi upravljanja kakor tudi delovna skupnost. Če katerikoli organ pri odločanju o delovnih razmerjih krši predpisani postopek, lahko na delavčev ugovor pristojni organ druge stopnje razveljavi odločbo; če tega ne stori, lahko to stori sodišče. Postopek lahko delovna organizacija uredi bolj ali manj podrobno. Nekaj elementov postopka pa je obveznih zmeraj, npr. da prizadeti delavec lahko sodeluje pri obravnavi svoje zadeve pri pristojnem organu, da lahko zahteva pismeno odločbo z obrazložitvijo, da lahko ugovarja zoper odločbo itd. Ko predpišemo postopek, hočemo na eni strani doseči, da se volja delovne skupnosti oziroma njenega organa izrazi čimbolj popolno; v glavnem pa hočemo doseči, da bi čimbolj popolno ugotovili objektivne in subjektivne razmere in okoliščine, ki vplivajo na odločitev o položaju, pravicah, dolžnostih in obveznostih delavcev. S predpisanim postopkom sku-

šamo omejevatı samovoljo (ali, kar je isto: upoštevanje zgolj svojih interesov ali celo odločanje po predsodkih) organa, ki odloča, ne glede na njegov bolj ali manj demokratičen sestav.

Interes oziroma mnenje večine. — Uveljavljanje interesa oziroma volje večine velja za najbolj pomembno značilnost demokratičnega odločanja. Delovna skupnost oziroma izvoljeni organ, ki odloča o delovnih razmerjih, pa ne more določa in brez omejitve uveljaviti večinskega interesa oziroma večinskega mnenja. Ustava, zakoniti predpisi ter splošni akti delovne organizacije določajo pravice delavca kot posameznika. Teh nobena posamična odločitev ne sme kršiti. Splošni akti v delovni organizaciji lahko priznavajo tudi določene interese ter socialne koncepte delovne skupnosti, ki jih mora upoštevati katerikoli organ, ki odloča o delovnih razmerjih.

V splošnih in posamičnih aktih o delovnih razmerjih se mora uveljavljati vsekakor tudi interes delovnih ljudi. Predpostavljamo lahko, da bodo zainteresirani ljudje najboljše sami presodili o svojih interesih ter se v skladu z njimi odločili; s tem pa bodo tudi prevzeli odgovornost za posledice, če se bodo zmotili in če njihove odločitve ne bodo ustrezale njihovim resničnim interesom. Na primer, če bi delovni ljudje zaradi predolgh letnih dopustov, zaradi nesmotrnega nadurnega dela, zaradi neustreznega nagrajevanja, zaradi neustreznih zahtev za zasedbo posameznih delovnih mest itd. prejemale manjše osebne dohodke oziroma bi njihova nadaljnja zaposlitev postala problematična, je to normalna posledica kolektivne odgovornosti za sprejete neustrezne odločitve. Na prvi pogled je v tem primeru vprašanje odgovornosti rešeno: delovni ljudje neposredno odločajo in neposredno trpijo ekonomske in socialne posledice — tako pozitivne kot negativne svojih odločitev.

Funkcionalna povezanost med interesom delovnih ljudi za ekonomske in socialne posledice in pravico odločanja in odgovornost za odločitev je bistvena za demokracijo in je učinkovita tudi na področju delovnih razmerij; vendar je ne smemo primitivistično poenostavljati. Delovni ljudje so zainteresirani predvsem za ugodne ekonomske in socialne posledice določene ureditve delovnih razmerij ter posamičnih odločitev s tega področja. Zaradi tega so tudi zainteresirani za pravilne in funkcionalne odločitve. Ne smemo pa prehitro sklepati, da bodo odločitve o delovnih razmerjih najbolj funkcionalne samo zato, ker bodo delovni ljudje neposredno odločali.

Zakonnost odločitev o delovnih razmerjih

Zahteva, da morajo biti odločitve o delovnih razmerjih zakonite, pomeni, da morajo biti v skladu s postopkom in z načeli, predpisanimi z ustavo, z zakonitimi predpisi, pa tudi s splošnimi akti v delovni organizaciji.

Nekateri teh predpisov zagotavljajo, da delovni ljudje čimbolj demokratično odločajo. Tako lahko razumemo na primer načelo, da delovni ljudje v delovnih organizacijah kot člani delovne skupnosti na podlagi svobodno združenega dela vzpostavljajo medsebojna razmerja in samostojno določajo medsebojne dolžnosti in pravice, ki izvirajo iz združenega dela (1. člen TZDR), ali da delovna skupnost ureja delovna razmerja s statutom in drugimi splošnimi akti, ki jih sprejema neposredno ali po organih upravljanja delovne organizacije (3. člen TZDR), ali da delavci kar najbolj neposredno postavljajo osnove in merila za delitev osebnih dohodkov, za odmero letnega dopusta in drugih pravic, ki se pridobivajo po uspehih dela (4. člen TZDR). Taka načela na eni strani onemogočajo birokratizem, na drugi strani pa razvijajo demokratično odločanje o delovnih razmerjih v skladu z interesom in voljo večine.

Nekoliko drugače je z ustavnimi in zakonitimi načeli, ki zagotavljajo pravice vsakega posameznega delavca. Vzemimo na primer načelo, da se delovne sposobnosti delavca presojujejo edinole po njegovem uspešnem uresničevanju zahtev in nalog delovnega mesta (8. člen TZDR), ali da dobiva delavec za enako delo, opravljeno v enakih razmerah, enak delež pri delitvi sredstev za osebne dohodke in pri drugih pravicah, ki se pridobivajo po uspehih dela, in da so delavci med seboj enakopravni ne glede na narodnost, raso, vero, spol, jezik, izobrazbo, družbeni položaj ali pripadnost organizaciji (9. člen TZDR). Ta načela so lahko v posameznih primerih v nasprotju z interesom oziroma voljo večine delovne skupnosti oziroma njenega izvoljenega organa. Pri takšnem nasprotju imajo prvenstvo zakonite pravice oziroma z zakoni zaščiteni interesi delavcev ne glede na voljo in interes večine.

Položaj in pravice posameznih delavcev — vseh ali določenih skupin, npr. invalidov dela, dalj časa zaposlenih, starejših in bolehnějšíh delavcev itd. — so lahko s splošnimi akti delovne organizacije posebej urejene in zaščitene tudi proti volji in interesu večine. Če v takšnih primerih nastane nasprotje med voljo in interesom večine ter pravicami oziroma zaščitnimi interesi posameznih delavcev, se morata interes

večine in volja delovne skupnosti oziroma njenih izvoljenih organov podrediti. Seveda izraža tudi splošni akt voljo in interes delovne skupnosti. Pri tem si lahko stojita nasproti volja in interes iste delovne skupnosti, izražena na dva načina — enkrat z načelnim ter časovno in osebno neomejenim splošnim aktom, drugič pa z neposredno, aktualno ter predmetno in osebno usmerjeno voljo delovne skupnosti oziroma njenega izvoljenega organa. Značilno za razvoj moderne demokratske organizacije je, da je volja, določena s splošnim predpisom, višjega reda kot konkretiziran in individualiziran sklep. Pogosto si nasprotujeta tudi volja in interes širše in ožje delovne skupnosti, izražena različno: na eni strani splošen akt, ki ga izdaja organ ali delovna skupnost celotne organizacije, na drugi strani pa posamična odločitev delovne skupnosti oziroma organa dela celotne organizacije. Tudi v tem primeru ima večjo težo splošni akt.

Pri nasprotju med posamičnim interesom oziroma pravico ter interesom oziroma voljo večine imamo s pravnega in socialno organizacijskega vidika nenavaden položaj. Pravico in zakoniti interes posameznika je treba upoštevati in zaščititi pred interesom oziroma voljo večine; odloča pa delovna skupnost oziroma njen izvoljeni organ, ki po svoji naravi predstavljata interes in voljo večine. Vendar z zakonom predpisani elementi postopka zadržujejo in brzdajo naravno enostransko usmerjenost samoupravnih organov. Ti elementi so:

1. sodelovanje prizadetega delavca v poprejšnjem postopku (priprava gradiva in predloga) in pri obravnavi na pristojnem organu ter možnost pritožbe na pismeno odločbo, ki mora vsebovati smiselno obrazložitev;

2. predpisana skrb in odgovornost direktorja za zakonito poslovanje; ta skrb in odgovornost zahtevata, da direktor preskrbi, da ustrezna strokovna oseba že v pripravljalnem postopku, med obravnavo na pristojnem organu ter v pritožbenem postopku razlaga ustrezne predpise in opozarja na zakonitost;

3. možnost, da opozarjajo na zakonitost in intervenirajo upravni organi in sodišče, pa tudi sindikat in druge družbeno politične organizacije.

S splošnimi akti v delovni organizaciji zagotovimo tudi ustrezno organizacijo in sistemizacijo delovnih mest, določimo zahteve za njihovo personalno zasedbo, določimo merila za poskusno delo, način preizkušanja itd. Pogosto sta aktualni interes ožje delovne skupnosti oziroma članov njenega izvoljenega organa ter interes delavca istovetna; delovna orga-

nizacija pa ima lahko nasprotni interes, da opravlja delo na določenem delovnem mestu delavec, ki je ustrezno usposobljen in ki dosega normirani učinek. Takšna polarizacija interesov nastane pogosto zaradi delavske solidarnosti, ki pri nas sicer nima razrednega značaja, lahko pa se v njej kaže pripadnost določeni socialni skupini, ki je hierarhično organizacijsko ali pa izobrazbeno pogojena. Bolj nevarna in škodljiva pa je zavestna ali podzavestna medsebojna solidarnost nesposobnih, neustrezno izobraženih ali za boljše delo in boljšo organizacijo nezainteresiranih delavcev.

Tudi v takšnih primerih ima zakonito prvenstvo s splošnim predpisom urejen interes delovne organizacije pred aktualno voljo določenega organa oziroma delovne skupnosti. V teh primerih mora navadno zastopati interes delovne organizacije, interes, ki je določen s splošnim aktom, s programom ali načrtom za njeno delo in razvoj, direktor oziroma druga odgovorna vodilna oseba. Direktor in druge odgovorne osebe morajo skrbeti tudi, da pristojni samoupravni organi s svojimi konkretnimi sklepi o delovnih razmerjih ne kršijo sprejetih splošnih aktov in načrtov. Odgovorne osebe so dolžne opozarjati na zakonitost, pa tudi obvestiti o tem pristojne samoupravne organe druge stopnje in tako zadržati izvršitev nezakonite odločbe.

Kadar mora direktor opozarjati in se boriti za interese delovne organizacije, formulirane v splošnem aktu ali načrtu, in prihaja zato v nasprotje z aktualnim interesom in voljo samoupravnih organov oziroma delovne skupnosti, je v kaj kočljivem položaju. Nasprotje med direktorjem oziroma drugimi odgovornimi vodilnimi osebami ter samoupravnimi organi oziroma zbori delavcev se skoraj vedno razlaga kot birokratizem, tehnokratizem, samovolja in podobno. Takšno primitivistično tolmačenje samoupravljanja, zakonitosti ter odgovornosti direktorja in vodilnih oseb nekateri zagovarjajo, češ da se direktorji pogosto birokratsko vmešavajo pri odločanju o delovnih razmerjih. Zaradi takšnih konceptov so v mnogih delovnih organizacijah odgovorne osebe nemočne in preveč demoralizirane, da bi se borile za boljše organizacijo in ustrezno kadrovske politiko, čeprav imajo zakonito osnovo v zakonu in pogosto celo v splošnih aktih delovne organizacije.

Ali je dilema med birokratizmom in primitivizmom nujna? Na to seveda ne moremo pristati, ne s stališča zakonitosti ne s stališča demokracije. Primitivizma in anarhije ne moremo izenačevati z demokracijo. V obravnavanih primerih ne gre za nasprotje med direktorjem in drugimi vodilnimi

osebami na eni strani ter delovno skupnostjo na drugi, ampak za nasprotje med širšimi družbenimi interesi oziroma interesi širše delovne skupnosti in interesi ožje delovne skupnosti; torej gre za nasprotje med organizirano demokracijo, ki upošteva celotne družbene potrebe oziroma celotne potrebe delovne organizacije, in pa primitivno in anarhično demokracijo. Morda bo kdo ugovarjal, češ da prava demokracija raste in črpa svoje moči iz čimbolj neposrednega upravljanja in odločanja manjših delovnih in socialnih skupnosti. To je res; vendar, ta demokratična rast in črpanje moči iz korenin socialne organizacije morata biti organizirana in usklajena s širšimi in ožjimi družbenimi interesi ter skrbeti, da se individualni in ožji skupinski interesi podredijo splošnim interesom. Takšni družbeni instrumenti so zakoni in splošni akti, ki pa ne smejo ostati samo deklaracije in priporočila, ampak morajo imeti izvršilno moč ter učinkovite izvršilne organe.

Strokovnost odločitev o delovnih razmerjih

Včasih težko ugotovimo, kakšne ekonomske in socialne posledice bodo imeli splošni ali tudi posamični akti o delovnih razmerjih. Pogosto potrebujemo za to posebno strokovno znanje, poznati moramo tehnološke in organizacijske zahteve delovne organizacije — in včasih lahko to predvidevajo samo izkušeni gospodarski voditelji. Vzemimo za zgled določitev delovnih mest ali določitev zahtev za zasedbo delovnih mest ali program izobraževanja ali določitev osnov in meril za osebne dohodke itd. Kakor morajo direktor, druge vodilne osebe ter strokovne službe pomagati delovni skupnosti na drugih področjih, da doseže čimboljše delovne in poslovne uspehe in da lahko delovni ljudje čimbolj zadovoljijo svoje osebne in skupne potrebe (tj. uresničijo svoj interes), tako je treba ravnati tudi pri delovnih razmerjih.

Ali bo interes delovnih ljudi maksimalno oziroma optimalno uresničen, ni odvisno samo od demokratičnega odločanja, ampak tudi od strokovnega spoznanja in predvidevanja. Zato poznamo tudi v procesu demokratičnega odločanja delitev dela: strokovne analize, predvidevanje, osnutki, predlogi, organizacija in vodenje strokovnega dela ter demokratično odločanje zainteresiranih ljudi. Tudi pri demokratičnem odločanju, kjer je odločilen interes ljudi, morajo sodelovati strokovnjaki ter organizatorji oziroma voditelji poslovanja (direktor), ki morajo prevzeti odgovornost za svoje strokovno

in vodstveno delo. Pri odločanju o delovnih razmerjih morajo strokovnjaki pogosto celo samostojno odločiti o nekaterih strokovnih — po navadi vmesnih oziroma faznih vprašanjih, če gledamo s stališča končne odločitve. Na primer: strokovna ocena, da delavec ne zadovoljuje zahtev delovnega mesta (strokovna vmesna odločitev) — odločitev pristojnega izvoljenega organa upravljanja, da delavcu preneha delovno razmerje (končna odločitev).

Delovni ljudje kot upravljavci delovne organizacije bodo potemtakem morali zaradi svojega interesa angažirati strokovnjake pri oblikovanju optimalnih splošnih in posamičnih aktov o delovnih razmerjih. Pri tem oblikovalnem procesu bodo strokovnjakom morali zaupati tiste naloge, za katere so oni najbolj primerni.

Preizkusni kamen za razločevanje med pravilno organizirano demokracijo ter primitivno in anarhično demokracijo je zahteva po strokovnosti, ki se pri tem postavlja kar iz treh vidikov:

1. kot nujen in osnoven element pri izdelavi in sprejemanju zakonov in splošnih aktov,
2. kot poznanje zakonov in splošnih aktov pri odločanju,
3. kot spoznavanje in ugotavljanje organizacijske in kadrovske funkcionalnosti, ki mora biti osnova teh odločitev.

Strokovnost nima samo pomožnega in podrejenega značaja, temveč je bistveni in nujni element funkcionalnega mehanizma pri odločanju o delovnih razmerjih.

Ali je demokratičen način sprejemanja zakonov v državi in splošnih aktov v delovni organizaciji v skladu z našo tezo, da je strokovnost nujen in osnoven element pri izdelavi in sprejemanju zakonov in splošnih aktov?

Nekaterim se zdi, da ni. V praksi se to mnenje izraža v zahtevi, naj bi osnutki statuta in drugih splošnih aktov v delovnih organizacijah nastajali neposredno iz razpravljanja in sprejetih stališč na zborih delavcev in naj bi strokovne komisije oziroma posamezni strokovnjaki samo formulirali tako izražena stališča. Hkrati nekateri zagovarjajo »originalnost« splošnih aktov v delovnih organizacijah ter zato preganjajo vzorne primere in modele splošnih aktov. Podobno zagovarjajo ter si za to praktično prizadevajo, da bi tudi pomembni zakoni nastali iz široke demokratične razprave, da bi bili uradni predlogi čimbolj zvest odsev mnenj delovnih skupnosti in podobno. Pri nas se čedalje pogosteje zagovarja teza, naj strokovnjaki in odgovorni ljudje, če že ne more iti brez njih, izdelajo enakovredne alternative, o katerih bodo

ljudje demokratično razpravljali in o njih demokratično odločili.

Avtorji takih zamisli so prezrli, da idejni koncepti tudi na področju delovnih razmerij nastanejo najprej v glavah posameznikov, da morajo te idejne koncepte obdelati in izdelati ustrezne osnutke za to strokovno usposobljeni posamezniki oziroma strokovne skupine in da morajo »ideologi« in strokovni avtorji teh osnutkov prevzeti zanje odgovornost. Idejnim in strokovnim tvorcem zakonodajnih aktov je lahko v pomoč mnenje drugih ljudi, tudi nestrokovnjakov — zlasti tistih, ki so jim ti zakoni in splošni akti namenjeni. Anonimni nastanek zakonov in splošnih aktov, za katere nihče politično in strokovno ne odgovarja, nima nikakršnih prednosti. Široka razprava je plodna, smiselna ter lahko da sadove, če so osnova zanjo preiščljivi, strokovno izdelani in dokumentirani predlogi, za katerimi stojijo znani politični delavci in strokovnjaki, ki so pripravljene prevzeti odgovornost zanje. Tedaj v javni razpravi ne bodo šele nastajali osnutki zakonov in splošnih aktov. Razprava o predlogih zakonov oziroma splošnih aktov pa lahko pokaže, ali delovni ljudje in delovne organizacije sprejemajo predložene zamisli oziroma je lahko orientacija izvoljenim predstavnikom delovnih ljudi, predstavnikom, ki sprejemajo zakone oziroma splošne akte.

Zakoni in splošni akti se razločujejo v tem, da so prvi bolj temeljnega značaja. Pravilnik o delovnih razmerjih na primer ima idejno in strokovno izhodišče v temeljnem zakonu o delovnih razmerjih. Sicer pa so te razlike bolj kvantitativne kot kvalitativne narave. Tudi splošni akt ima lahko originalne ideje in mora imeti določeno strokovno raven. Podoben razloček kot med zakonom in splošnim aktom delovne organizacije je tudi med splošnim aktom podjetja in splošnim aktom njene enote. Manjša strokovna zahtevnost splošnih aktov nižjega reda od splošnih aktov višjega reda in zlasti od zakonov terja tudi manj originalnih konceptov in manj strokovno poglobljenega dela. Kljub temu pa je določena strokovnost potrebna tudi pri izdelavi splošnih aktov nižjega reda. Zato so manjše in srednje, včasih pa celo večje delovne organizacije pogosto v zagati, kako naj zadovoljivo izdelajo zahtevane splošne akte. Kljub objavljenim vzornim primerom in modelom, ki jih lahko pri tem uporabljajo, pogosto ne zmorejo izdelati splošnih aktov, kakršni bi ustrezali njihovim potrebam.

Pri posamičnem odločanju o delovnih razmerjih je strokovnost potrebna, ko ugotavljamo zakonite osnove za odlo-

čitve. Ker ne poznajo ali ne razumejo ustreznih zakonov in sprejetih splošnih aktov, delovne organizacije pogosto sprejmejo nezakonite odločitve; včasih pa zaradi strahu, da bi ravnale nezakonito, ne sprejmejo koristnih ali nujnih odločitev, ki bi bile s stališča zakona popolnoma v redu. Strokovnost potrebujemo tudi pri izdelavi odločb o delovnih razmerjih. Formalna plat odločitev (zakonita osnova za izrek in ustreza obrazložitev) je pogosto bistvena, zlasti če proti odločbi prizadeti ugovarja. Zato odločanje o delovnih razmerjih ni samo stvar izvoljenih samoupravnih organov oziroma delovne skupnosti, ampak morajo pri tem sodelovati tudi strokovne, za ta opravila določene osebe. Vlogo odgovorne, navadno kadrovske službe si pogosto napačno zamišljamo zgolj kot strokovno pomoč pri pripravi gradiva oziroma pri obrazložitvi odločitve. V resnici pa lahko pridemo do zakonite odločitve, to je do odločitve, ki obvelja ob vseh naspotovanjih in dvomih o njeni pravilnosti, le z aktivnim sodelovanjem strokovno usposobljene in odgovorne osebe pri odločanju.

Še bolj pomembno od poznanja zakonov in splošnih aktov je spoznavanje in ugotavljanje organizacijske in kadrovske funkcionalnosti odločitev o delovnih razmerjih. Pri najvažnejših odločitvah o delovnih razmerjih, — pri sprejemu na delo, pri razporejanju in premeščanju, pri prenehanju delovnega razmerja, pri preizkusu sposobnosti in pri poskusnem delu, pri funkcionalnem izobraževanju, pri določanju osnov in meril za osebne dohodke itd. — moramo ugotoviti resnične potrebe in zahteve delovnega mesta ter čimbolj stvarno tudi sposobnosti prizadetih oseb. Pri tem gre za objektivno strokovno ugotovitev in ne za demokratično odločitev na osnovi interesa oziroma volje večine tistih, ki tvorijo telo, katero odloča.

Včasih je stvar preprosta. Če je s splošnim aktom določeno, kot zahteva TZDR, da na določeno delovno mesto lahko sprejmemo delavca, ki ima določeno izobrazbo, določeno prakso na ustreznih delovnih mestih, določene uspehe pri dosedanjem delu in podobno, potem bi bila odločitev o sprejemu oziroma o razporeditvi delavca, ki ne izpolnjuje takih zahtev, nezakonita z vsemi posledicami, ki smo o njih že govorili. Potemtakem bi morali imeti strokovno organizacijsko in kadrovsko znanje samo pri izdelavi ustreznih splošnih aktov. Vendar v praksi splošni akti niso tako natančno izdelani, da bi vsebovali vse potrebne elemente in podatke o delovnih mestih, zlasti nimajo jasno določenih meril, po katerih lahko presojava, ali posamezni delavec ustreza. V

takšnih primerih je potrebna strokovna ocena tudi pri odločanju o individualnem primeru.

V mnogih individualnih primerih je objektivna strokovna presoja nujna, tudi če smo splošne akte natančno in popolno formulirali. TZDR določa na primer, da je treba objektivno ugotavljati delovno sposobnost delavca, ki ne zadovoljuje zahtevam delovnega mesta, na katerem dela. Po zakonu mora to nalogo opraviti posebna strokovna komisija, ki je sestavljena izmed strokovnjakov iste stroke, strokovnjakov, ki imajo najmanj enako stopnjo strokovne izobrazbe, kakršno ima delavec, čigar delovna sposobnost se ugotavlja. Delovna skupnost ali njeni organi — ne glede na svoj morebitni interes in voljo — ne morejo delavca, za katerega je strokovna komisija ugotovila, da ustreza zahtevam delovnega mesta, premestiti na manj zahtevno delovno mesto oziroma mu izdati odločbo o prenehanju delovnega razmerja. Ta primer nam lepo kaže razloček med demokratičnim odločanjem, pri čemer sta edina odločilna volja oziroma interes večine, ter strokovnim ugotavljanjem določenih dejstev, ki imajo posledice za pravice, dolžnosti in obveznosti delavcev. Strokovno, objektivno lahko ugotavljamo tudi uspeh poskusnega dela, uspeh delovne preizkušnje pred sprejemom, potrebe po funkcionalnem izobraževanju za posamezne delavce pa tudi zahteve posameznih delovnih mest, normative potrebnega časa, materiala, kvalitete, stroškov in druge osnove za določanje osebnih dohodkov.

Kritične pripombe k temeljnemu zakonu o delovnih razmerjih

Pri razglabljanju o demokratičnosti, zakonitosti in strokovnosti odločitev o delovnih razmerjih smo upoštevali določbe TZDR ter drugih zakonov. Koncept v tej razpravi je v skladu s pozitivnim pravom SFRJ oziroma na njem celo temelji. Vendar ima TZDR po našem hude pomanjkljivosti:

1. njegov koncept je deloma nejasen;
2. nekatere njegove določbe so pomanjkljive oziroma nejasne, zato jih je mogoče različno tolmačiti;
3. od delovnih organizacij zahteva veliko, včasih preveč.

Zakoni, ki jih vsak dan množično uporabljamo, morajo biti jasni in nedvoumni, tako da nespornosti oziroma napačna tolmačenja niso mogoči. Zlasti jasna morajo biti njihova idejna izhodišča. TZDR pa ne izpolnjuje v celoti teh zahtev.

Več načelnih pa tudi konkretnih določb TZDR v praksi razlagajo tako, kot da so člani delovne skupnosti pri oblikovanju delovnih razmerij svobodni in samostojni v smislu anarhičnega pojmovanja demokracije. Že formulacija 1. člena TZDR, da delovni ljudje samostojno določajo medsebojne dolžnosti in pravice, ki izvirajo iz združenega dela, je lahko povod za nesporazum. Položaj in osnovne pravice delovnih ljudi so delovnim ljudem zagotovljene že po ustavi in jih tudi TZDR našteva. Teh pravic delovnih ljudi ne morejo spremeniti ali odpraviti splošni akti delovne organizacije in še manj sklepi zborov delovnih ljudi oziroma njihovih izvoljenih organov, pa tudi če bi to bila volja in interes večine. Ne moremo se zato strinjati s tistimi, ki trdijo, da je TZDR samo napotek za izdelavo splošnih aktov delovnih organizacij in da se njegove določbe ne morejo neposredno uporabljati. Čeprav zakon skoraj povsod zahteva ureditev delovnih razmerij s splošnimi akti delovne organizacije, vendar to ne odpravlja in ne onemogoča neposredne uporabe TZDR. Če so določbe v splošnih aktih delovne organizacije nasprotno določilom zakona, takšne določbe niso veljavne in se lahko uporabljajo neposredno določbe zakona. Enako je, če kako vprašanje v splošnih aktih delovne organizacije ni urejeno. Na primer, delavec ima pravico odkloniti delo na delovnem mestu, na katerem mu ni zagotovljeno predpisano varstvo, če bi mu zaradi tega dela grozila neposredna smrtna nevarnost (28. člen TZDR), četudi tega določila ni v splošnih aktih delovne organizacije.

Na drugi strani določene dolžnosti delavcev sledijo že iz narave delovnega procesa in organizacije dela in obstajajo, tudi če jih delovni ljudje oziroma njihovi izvoljeni organi niso s splošnimi akti ali drugače uredili. Delavec mora pri določenem stroju opravljati tehnološko pogojene delovne operacije in mora imeti za to ustrezne sposobnosti, četudi delovna organizacija tega delovnega mesta in pogojev za delo na njem ni uredila s splošnimi akti, kakor zahteva TZDR.

Po 9. členu TZDR je delovna skupnost dolžna zagotoviti, da delavci kar najbolj neposredno postavljajo osnove in merila za delitev osebnih dohodkov, za odmero letnega dopusta in drugih pravic, ki se pridobivajo po uspehih dela. Nekateri to določbo tolmačijo in uporabljajo tako, da pridejo v nasprotje z osnovnim socialističnim načelom »Vsakemu po delu!«. To načelo zahteva, da dobiva delavec za enako delo, opravljeno v enakih razmerah, enak delež pri delitvi sredstev za osebne dohodke in pri drugih pravicah, ki se pridobivajo iz dela, in da se delavčeva udeležba pri delitvi sred-

stev za osebne dohodke in pri drugih pravicah, ki se pridobivajo po uspehih dela, meri samo po zahtevnosti dela in drugih zahtevah delovnega mesta, na katerem dela, ter po njegovem delovnem prispevku k izvrševanju nalog delovnega mesta (9. člen TZDR). Po tem načelu bi morali čimbolj strokovno, po objektivnih merilih in za vse enako ugotavljati zahteve na delovnih mestih, pa tudi normative potrebnega časa, materiala, kvalitete, stroškov itd. To pa ni mogoče, če bi se delavci v ožjih delovnih skupnostih o tem neposredno in samostojno dogovorili, upoštevaje samo voljo in interes večine.

118. člen TZDR določa, da ima delavec pravico do ugovora zoper vsako odločbo, s katero je bilo odločeno o njegovih pravicah in dolžnostih iz delovnih razmerij. Na drugi strani TZDR nikjer ne določa, da bi lahko direktor oziroma druga pooblaščenca oseba ugovarjala zoper odločbe, če bi bile v nasprotju s splošnimi akti, ki določajo delovna mesta (4. člen TZDR) ali ki določajo posebne zahteve za sprejem na posamezna delovna mesta (19/a člen TZDR). Zato nekateri sklepajo, da lahko ugovarja zoper odločbe o delovnih razmerjih samo prizadeti delavec in da pristojni organ druge stopnje ne more spremeniti prvostopenjske odločbe v škodo delavcu. To tolmačenje TZDR je v nasprotju s temeljnim zakonom o podjetjih in podobno tudi z zakoni o drugih delovnih organizacijah, ki nalagajo obveznost direktorju, da skrbi in odgovarja za zakonitost celotnega poslovanja v delovni organizaciji ter zlasti za izvrševanje splošnih aktov ter drugih sklepov delavskega sveta in upravnega odbora. Če pristojni samoupravni organ kljub opozorilu sprejme odločbo o delovnih razmerjih v nasprotju s sprejeto sistemizacijo delovnih mest ali v nasprotju s postavljenimi zahtevami, ki jih mora delavec izpolnjevati glede strokovnih in drugih delovnih sposobnosti, potrebnih za opravljanje dela na delovnem mestu, so pač direktor oziroma druge odgovorne osebe dolžne ugovarjati oziroma stvar spraviti pred pristojni organ v delovni organizaciji, pred organ, ki odloča v primerih, ko je kaka odločitev organov v delovni organizaciji v nasprotju s splošnimi in drugimi akti višjih organov upravljanja delovne organizacije.

TZDR zahteva, da delovne organizacije razvijajo obsežno notranjo zakonodajo na področju delovnih razmerij. Idejno izhodišče TZDR je čimvečja samostojnost in samouprava delovne skupnosti. Medtem ko je prejšnji zakon o delovnih razmerjih sam urejeval osnovna vprašanja ter je zahteval v delovnih organizacijah samo dopolnilne splošne akte, se novi TZDR skuša izogibati neposrednemu urejanju delovno

pravnih vprašanj, čeprav se temu v celoti ne more izogniti; namesto tega TZDR predpisuje delovnim organizacijam, da to uredijo s svojimi splošnimi akti, sicer v okviru zakona, vendar sorazmeroma samostojno. TZDR torej skuša omogočiti in spodbujati maksimalno demokratičen način odločanja. To se lepo vidi iz njegovih določb, da naj delovna skupnost ureja delovna razmerja s splošnimi akti neposredno ali po organih upravljanja, ter da lahko določene akte o delovnih razmerjih sprejema tudi delovna skupnost delovne enote in da mora delovna skupnost uresničiti načelo enakopravnega sodelovanja pri delu in upravljanju tako, da omogoči vsem svojim članom, da kot posamezniki ali kot člani ožjih in širših delovnih skupnosti v delovni organizaciji kar najbolj neposredno, aktivno in samostojno sodelujejo pri podajanju in obravnavanju vsakega predloga, s katerim se ureja katerokoli vprašanje iz delovnih razmerij (5. člen TZDR).

Omenili smo, da imajo delovne organizacije s sprejemom potrebnih splošnih aktov o delovnih razmerjih velike težave. Zelo redke delovne organizacije imajo urejena vsa vprašanja, ki bi jih po TZDR morale urediti s splošnimi akti. Nedvomno se bo položaj sčasoma zboljšal in bodo delovne organizacije izpopolnile tehniko sprejemanja splošnih aktov. Nekateri zaradi idejnih razlogov poudarjajo, da moramo zaupati v ustvarjalne sile delovnih ljudi in da je dvom o njihovih sposobnostih, ali si bodo znali sami postaviti najbolj ustrezne splošne akte, znamenje nedemokratičnega, birokratskega in tehnokratskega mišljenja. Pri tem lahko vidimo na prvi pogled, da gre za nesporazum. Strokovnega znanja nikdar ne moremo in ne smemo v normalnih razmerah nadomestiti z demokratično zavestjo in demokratično aktivnostjo. To sta dve različni kategoriji, ki ju moramo upoštevati vsako zase in vsako na svoj način.

Splošni akti povzročajo v praksi težave zato, ker je njihova formulacija strokovno zelo zahtevna. Vsak splošni akt je zakon v malem. Kakšne težave nastajajo pri izdelavi zakonov, vejo le strokovnjaki, ki sodelujejo pri zakonodajnem delu. Tudi drugi si to lahko zamišljajo, ko vidijo pomanjkljivosti zakonov, četudi je pri njih sodelovalo mnogo strokovnjakov. Zato se upravičeno sprašujemo, ali lahko prezremo negativne posledice ideje o popolni avtonomiji delovnih organizacij.

Če se vprašamo s stališča »de lege ferenda«, kakšna avtonomija in kakšna samostojnost pri urejanju delovnih razmerij bi delovnim organizacijam najbolj ustrezala, se znajdemo v hudi zagati. Sedanji koncept TZDR ima prednost

pred prejšnjim zakonom v tem, da omogoča delovnim organizacijam, da delovna razmerja uredijo primerno svojim razmeram. S tem se krepi njihova samostojnost in se širi vsebina samoupravljanja. Na drugi strani pa taki zakonodajni dejavnosti mnoge delovne organizacije niso kos, zato so v njih delovna razmerja neustrezno in manj jasno urejena, kot če bi bila urejena z zakonom.

Mislim, da bi lahko to dilemo presegle in ohranili prednosti enega in drugega koncepta in se hkrati izognili njunim največjim pomanjkljivostim. Zakon bi lahko podrobno — namenjeno za neposredno uporabo — uredil določena vprašanja iz delovnih razmerij, hkrati pa izrecno določil, da delovne organizacije lahko ta vprašanja drugače uredijo s splošnimi akti, če to želijo zaradi posebnih razmer oziroma zaradi posebnih interesov. Mogoče bi tudi bilo, da bi zvezni temeljni zakon urejal le načela in osnove delovnih razmerij, republiški zakoni pa bi urejali podrobno posamezna vprašanja in obenem puščali delovnim organizacijam, ki bi hotele, možnost, da določena vprašanja uredijo drugače od modela v zakonu. Če bi sprejeli enega teh predlogov, bi imeli delovna razmerja v delovnih organizacijah jasneje in ustrezneje urejena, bilo bi manj delovnih sporov in manj nezadovoljstva, odgovorne vodilne in strokovne osebe bi porabile za splošne akte manj časa, delovne organizacije bi se znebile mnogo nepotrebnih stroškov, samostojnost delovnih organizacij in širina njihovega samoupravljanja pa bi ostali neokrnjeni.

Občina in njeno območje

I. Nekaj načelnih razmišljanj

Čeprav so instituciji občine posvečali pri nas v minulem desetletju veliko pozornost, so vendarle osvetljevali večinoma le politični in ekonomski del spektra, ki ga odseva razgibano, vsakdanje življenje družbe na nekoliko odmaknjemem zaslonu analitikov in teoretikov. Trditev, da je prostor bistvena in usmerjajoča komponenta življenja, bo marsikdo ocenil kot nekaj, kar je samo po sebi razumljivo; morda smo prav zaradi tega to komponento v teoriji in praksi občine nekoliko zanemarili. V praksi vsekakor zadevamo neprestano v probleme prostora, čeprav tega vedno ne zaznamo, in zato menim, da bi lahko ovrednotili območje občine kot eno izmed prvin te družbene institucije, ki se združuje z nekaterimi drugimi njenimi prvinami v funkcionalno celoto.

Znano je, da so pri nas zaživele občine kot »polnokrvne« institucije šele z letom 1955, ko smo sprejeli »splošni zakon o ureditvi občin in okrajev...«. Čeprav niso bila v zakonu določena nikakršna načela o oblikovanju območja občin, se je v praksi uveljavilo načelo vplivnega območja gravitacijskih središč; ob upoštevanju tega načela so se oblikovala občinska območja, ki so praviloma zaobjemala: večje naselje ali mesto kot središče občine in manjša naselja v »ustrezni« gravitacijski oddaljenosti. Tak način oblikovanja občin je predvideval E. Kardelj že leto poprej, ko je v enem izmed svojih govorov (7. maja 1954) rekel: »Ždi se mi, da bo bodoča naša komuna obsegala, dejansko, eno ekonomsko središče in vse tisto, kar k temu središču gravitira.«

Merila za velikosti občin in oblikovanje njenega območja (potek mej) so doslej pri nas prepuščali intuiciji ali zelo različno zastavljenim analizam referentov, ki so delali v upravnih organih okrajev ali republik. Rezultati tega dela so bili v raznih delih države bolj ali manj zadovoljivi, večinoma pa slabi.

Zaradi težnje, da dobi občina poleg politično-upravne tudi čim večjo ekonomsko samostojnost in svoje gospodarsko središče, so se oblikovale leta 1955 večje občine, vsaj za tedanje pojme.¹ Teritorialne spremembe so bile marsikje velike in razprave o občinskih mejah so bile ponekod prav žolčne.² Da so bile odločitve o občinskih mejah v tedanji praksi dvomljive kakovosti, lahko sklepamo na temelju dveh dejstev. Prvič, pri nas je bilo takrat le malo ljudi, ki bi bili razgledani v regionalni znanosti in ki bi poleg tega imeli že prirejene teze za naše razmere; zaradi tega tudi ni bilo uporabne metodologije za določanje osrednjih krajev in za meritve vplivnega območja. Drugič, meje občin so se po letu 1955 kar naprej spreminjale. Kljub vsej dinamiki, ki jo priznavamo našemu družbenemu razvoju, so bile spremembe območij občin bržkone le prepogoste in so dokazovale, da so območja občine določali premalo premišljeno.³

V zadnjih letih so pri nas začeli intenzivno proučevati prostorske komponente gospodarskega in drugega življenja družbe (regionalni načrti, urbanistični načrti) in spet zadevali ob občinske meje. Vendar se avtorji takih elaboratov zdaj še previdno izogibljejo temu, da bi kritičneje obdelali ustreznost občinskih mej; bržčas zaradi tega, ker slutijo, da problema občinske meje ni mogoče rešiti le s pomočjo naših, doslej uporabljenih metod, to je, ne da bi globlje spoznali vlogo občinskega območja v političnem in ekonomskem sistemu.

Prvine občine

Ker je prostorsko območje stalen spremljevalec »življenja«⁴ občine, bi bilo treba poiskati tiste prvine občine, brez

¹ Novo vsebino občin in smeri teritorialnega oblikovanja je nakazal E. Kardelj v svojem ekspezeju, ko so sprejemali omenjeni zakon o ureditvi občin in okrajev: »Že do zdaj nam je bil tudi cilj, da bi bila naša družba... enotni organizem, kjer živijo posamezne celice polno življenje in črpajo svojo moč iz družbe kot celote... Vendar smo morali usmeriti težišče dela v prvi fazi na okraj, občine pa so ostale precej nerazvite... Sedanje majhne občine nikakor ne morejo prevzeti nalog iz svoje sedanje pristojnosti, niti bi ne mogle uporabiti pravic, ki jih dobivajo. Sedanja naša občina mora biti elementarna gospodarska skupnost, namreč nekaka proizvodno-potrošniška skupnost, ki bo dovolj močna, da vzpostavi tiste družbene ustanove, ki ustrezajo elementarnemu družbenemu standardu državljanov na sedanji stopnji našega razvoja.« (Iz priloge »Borbe«, 18. 6. 1955.) — Od tedanjih 3912 občin je po uveljavitvi zakona ostalo samo še 1479 občin.

² V zvezi z oblikovanjem občin v banjaluškem okraju npr. beremo v »Borbi«⁵ z dne 2. 6. 1955 med drugim: »Ipak najviše teškoća zadavao je komisiji rad oko određivanje teritorija grada... U vezi s tim održano je preko 30 zborova biraća... Na kraju je ipak pronađen kompromis.«

³ V desetih letih se je v Jugoslaviji zmanjšalo število občin za 61%, v Sloveniji pa za 52%.

katerih pri občini sploh ni mogoče govoriti o eksistenčnih osnovah. Poleg tega bi se bilo treba ob tem dotakniti nekaterih značilnosti, ki so pomembne za poznejše izvajanje.

Menim, da bi lahko pojem občine razčlenili na tele komponente: (a) institucija, (b) občan in (c) materialna osnova.

Opredelitev institucije

Občina je pri nas politična, državnoupravna in samoupravna družbena institucija ter nosilec sistema, ki ga imenujemo: komunalni sistem. Poleg političnih in samoupravnih funkcij, ki jih najbolj poudarjamo, ima občina še tudi mnogo upravnih funkcij.⁴

Poglavitni namen naše sedanje občinske ureditve je urejevanje skupnih zadev, to je potreb večjega števila ljudi, bodisi proizvajalcev, organiziranih v delovnih asociacijah, bodisi potrošnikov potreb, ki jih sicer ne bi bilo mogoče posamično zadovoljivo in racionalno reševati, in to na samoupravni osnovi.

Povezovanje ljudi v interesne skupnosti je značilno za ves zgodovinski razvoj človeštva. Družbeni odnosi so definirani z različnimi tipi skupin in skupnosti. Vsaka taka tvorba pa ima svoje vzroke ali smotre. Proizvodni pogoji so oblikovali tiste skupnosti, ki so najpomembneje prispevale k materialnemu napredku družbe. Tako se mora individualni proizvajalec kljub formalnemu osamosvajanju, ki ga je omogočila večja produktivnost dela, zaradi delitve dela povezovati v neko gospodarsko skupnost. Gospodarske skupnosti so temeljne razvojne institucije družbe.

Znano je, da zahteva napredek proizvajalnih sil čedalje večje razčlenjevanje (specializacijo) družbenega dela, ki ga ni več možno organizirati na racionalni način v manjših skupnostih in teoretično tudi na manjših prostorih. Majhne skupnosti so v tem pogledu funkcionalno okrnjene in zatorej neeksistenčne. V takih skupnostih nekatere dejavnosti manjkajo, nekatere pa so morda hipertrofične. Če razdelimo družbeno reprodukcijo na dve bistveni fazi, to je na proizvodnjo in potrošnjo, se lahko celo dogodi, da v nekaterih manjših

⁴ Da je občina še pomemben upravni organ, lahko npr. povzamemo iz referata, ki ga je imel 14. 1. 1966 M. Koprta, tedanji predsednik občinske skupščine v Vukovaru, v organizacijsko-političnem zboru zvezne skupščine: »Podrobno zakonsko določanje številnih obveznosti občinskih organov ustvarja situacijo, da le-te (občin. skupščine — op. F. V.) marsikdaj obravnavajo bolj kot institucije za izvedbo zveznih in republiških predpisov kakor pa kot organe osnovnih družbenopolitičnih skupnosti.«

skupnostih materialne proizvodnje sploh ne zasledimo, ampak le dejavnosti na neproizvodnem področju.

Definicija občine, ki je podana v ustavi, opredeljuje samo institucionalnost te skupnosti, njene organizacijske vidike, ne pa vsebine in smotrov življenja take skupnosti. Če trdimo, da je občina »elementarna gospodarska skupnost... nekaka proizvodno-potrošniška skupnost« (citat po E. Kardelju), bi morali biti bržčas tudi institucionalni pogoji usklajeni z gospodarskimi interesi take skupnosti.

Sicer pa je manj nejasnosti ali nesporazumov glede same institucije in več glede družbenih procesov, ki se pojavljajo na območju občine. Če trdimo, da so občani povezani v okviru občine v gospodarsko skupnost, je verjetno treba taki posplošitvi začrtati tudi meje. Morda tega ne delamo zato, ker menimo, da so te meje same po sebi razumljive. Na žalost pa sta ravno vrsta in obseg teh omejitev pri nas premalo proučena. Tako imajo — vsaj teoretično — prav tudi tisti, ki trdijo na podlagi tega, kar so opazili, da občani ene občine ne tvorijo gospodarske skupnosti.

Vsakdanje življenje kaže, da so sedanje občine take skupnosti ljudi, ki sicer imajo v proizvodnem (ali delovnem) in v potrošniškem pogledu skupne potrebe oziroma skupne interese; vendar je veliko interesov povezanih z dejavniki zunaj občine, poleg tega pa je še v okviru občine mnogo posebnih interesov. Eni in drugi ne krepijo kohezije občinske skupnosti. Zato menim, da je občina defektna gospodarska skupnost. Kazalo bi pač na širokem področju družbene reprodukcije temeljiteje — kot doslej — proučiti tista področja, ki le zahtevajo organizacijo, kakršno si danes zamišljamo z našo ustavno definicijo občine. Če takih področij ne bi bilo, bi ostala institucija občine zgolj orodje države.

Položaj občana

Formalno je občan član družbenopolitične skupnosti, ki jo imenujemo občina. Vsebinsko tega položaja določa ustava, kjer je občan označen kot nosilec samoupravnih pravic in dolžnosti. Ustava seveda ureja položaj občana le pravno-formalno; dejansko pa je življenje občana-proizvajalca ali občana-potrošnika odvisno od mnogih drugih okoliščin, ki bi jih lahko v grobem razčlenili takole: družbeno bogastvo, ki je na voljo v občini, sklepi samoupravnih organov v občini, predpisi, sprejeti v širših skupnostih, znanje ter izkušnje občana, njegova osebna življenjska raven, praktične možnosti za nastopanje v javnosti itd.

Če položaj občana presojava političnoekonomsko, kar je vsekakor bistveno, lahko trdimo, da so akcije občana v naši družbi, to je ob razviti delitvi dela, precej omejene in pogojene z dogodki zunaj občine. Od tod tudi čedalje večja usmerjenost interesov občanov navzven. Take težnje so zlasti značilne za proizvodno fazo reprodukcijskega procesa, uveljavljajo pa se tudi v fazi potrošnje.

Med neformalnimi okoliščinami marsikdaj zanemarjamo znanje in izkušnje občanov. Zaradi selitve dela v širši skupnosti se pojavljajo specifične kvalifikacijske strukture v manjši skupnosti, npr. na območju ene občine; te strukture so lahko v nekaterih občinah bolj ugodne kakor v drugih. Kvaliteta duhovnih sil je od skupnosti do skupnosti drugačna, zato pa so različne tudi možnosti za razvoj občin, saj je od kakovosti teh sil odvisna kakovost lokalne samouprave in sploh razvoj proizvodjalnih sil. Iz izkušenj vemo, da v tem pogledu marsikaj ni uravnoteženo. Po navadi imajo občine z razvitejšimi proizvodjalnimi silami tudi bolj izbrane in sposobne ljudi v skupščini.

Eden izmed klasičnih problemov funkcioniranja vsakršne skupnosti je njena sociopsihološka stran. V to problematiko lahko uvrstimo vprašanje velikosti občine. Kako velika naj bo občina, da se lahko človek uveljavi kot občan? Strokovne razprave, povezane s tem problemom, so se doslej omejevale večinoma na majhne in neformalne družbene skupnosti.

Položaj občana kot potencialnega samoupravljavca v občini je s sociološke plati obširneje obravnaval Z. Mlinar(1), ki je med drugim tudi načel problem velikosti občine.

Materialna osnova

Ta prvina občine ni pravno-formalno nikjer identificirana. Najbrž prevladuje mnenje, da za funkcioniranje institucije vprašanje materialne osnove ni pomembno; ali pa, da je treba naknadno usklajevati to prvino s političnimi in pravnimi vidiki institucije. Npr.: nikjer ni določena minimalna količina družbenega bogastva, ki naj bo na razpolago v eni občini.

Vendar opažamo, da je materialna osnova prav pomembno vprašanje v zvezi s kvaliteto procesov v občini, ki vplivajo tudi na funkcionarje institucije same.

S to ugotovitvijo se ne mislim potegovati za spremembo ustavne definicije občine, ampak le usmeriti obravnavanje pojma občine tako, da bo analiza nekaterih problemov čim bolj življenjska.

Materialna osnova ni le abstrakten vrednostni pojem, ampak predstavlja tudi konkretne uporabne vrednosti. Te uporabne vrednosti so lahko na manjšem območju (recimo: v eni občini) zelo enostransko razvite, kar včasih prav občutno ovira nadaljnji razvoj družbene skupnosti na takem območju. Zato skušajo enostransko razvite občine doseči čimbolj »harmoničen«
 razvoj oziroma večjo diverzifikacijo uporabnih vrednosti in proizvodjalnih sil sploh. Poseben vidik enostranskega razvoja, ki je v naših občinskih razpravah velikokrat prisoten, je teritorialna polarizacija gospodarskih in negospodarskih sredstev. Nekaterne občine imajo npr. veliko prebivalstva, a malo delovnih mest v gospodarstvu.

Ker je družbeno bogastvo v geografskem prostoru različno razporejeno, še zlasti, če imamo pred očmi materialno-tehnične oblike tega bogastva, je bržčas razumljivo, da je s to prvino občine tesno povezano vprašanje območja, tako glede velikosti kot glede vsebine.

II. Današnja dogajanja v občinah in vprašanja območja

Krajevni interesi

Na področju našega komunalnega sistema se v zadnjem času dosti govori o funkcijah občinskih skupščin, o procesu deetatizacije itd. Čeprav imajo občinske skupščine še vedno zelo veliko funkcij (tudi možnosti neposrednega vpliva na poslovne uspehe gospodarskih organizacij), pa le opažamo neke premike, namreč zmanjševanje dosedanjih pristojnosti občinske skupščine.

Po tezah, ki so se oblikovale že v začetku naše gospodarske reforme, naj bi občinske skupščine skrbele le za splošne pogoje poslovanja delovnih organizacij. Čeprav je pojem »splošni pogoji«
 v javnosti še nekoliko neenoten, vidim v teh splošnih pogojih zunanje, večidel tehnične možnosti poslovanja (prevozne poti, oskrba z vodo, z energijo ipd.) in ustrezno delovno silo.

Če nekoliko razmislimo o teritorialnem vidiku zunanjih, tehničnih možnosti poslovanja delovnih organizacij (v vsakdanjem jeziku jih imenujemo tudi komunalije), lahko kaj hitro ugotovimo, da zaobjemajo te možnosti v večini primerov območje kraja, kjer posluje delovna organizacija; to je območje, kjer imamo tehnično in po navadi tudi organizacijsko strnjen sistem komunalij. To seveda pomeni, da bi bilo treba v razmerah samoupravljanja te možnosti poslovanja urejati na temelju krajevnih programov in akcij.

Občina naj bi po drugi strani skrbela za osnovne življenjske pogoje občanov. Tudi ti pogoji se urejujejo na manjšem območju, večinoma v kraju, kjer občani prebivajo (prodajalne, šola, ceste ipd.).

Značilno je torej, da so nekatere proizvodne, v še večji meri pa oskrbovalne možnosti povezane s krajevnimi razmerami, ne pa s celotnim občinskim območjem. Na tej ožji interesni skupnosti sloni ideja o krajevnih skupnostih občanov. Vendar bi morali sem vključiti tudi interese lokalnih delovnih organizacij, ne pa samo interese potrošnikov-posameznikov.

Pri tistih oskrbovalnih objektih, ki so namenjeni večjemu številu naselij, se poslovanje takih zmogljivosti spremeni v zadevo širšega območja. Okrog take oskrbovalne dejavnosti se samodejno oblikuje teritorialno širša interesna skupnost. Tako se krajevne zadeve integrirajo v javne zadeve širše skupnosti, vendar — v teritorialnem pogledu — različno pri različnih dejavnostih. Menim, da so ti medkrajevni interesi, ki spadajo po večini v fazo potrošnje, bistvena prvina za oblikovanje občinske skupnosti.

V praksi nismo dovolj ločili ožjih in širših teritorialnih interesov. Dostikrat so vse reševali kot občinske probleme. Takšno reševanje na ravni občine pa ponavadi ni dajalo dobrih rezultatov, ker so se mnoge resne akcije »od spodaj« razbile ob »težavnejših« problemih širše skupnosti ali ob n sprotovanju predstavnikov iz večjih krajev iste občine.

Zadržal bi se še pri krajevnih skupnostih v mestih. Ugotavljamo, da je dejavnost občanov v tej instituciji precej šibka; vzroki, ki jih navajajo, so večinoma finančne narave. Kazalo bi pa poiskati vzroke prešibke dejavnosti tudi v tehnično-prostorski vsebini krajevne skupnosti.

Če pogledamo dolg seznam zadev, ki zanimajo prebivalca-potrošnika, bomo kaj hitro ugotovili, da lahko občan v tistem delu naselja, ki ga zajema njegova krajevna skupnost, zadovolji le malo svojih potreb.

Problem samega stanovanja kot bistvene potrošne dobrine ni povezan s krajevno skupnostjo, ampak s podjetjem, banko itd.; vse kaže tako, da bo stanovanjski problem sčasoma postal popolnoma zasebna zadeva. Več zadev lahko ureja občan v okviru krajevne skupnosti na področju komunalne opremljenosti (okolje hiš, otroška igrišča, poti ipd.), vendar je tudi tu seznam kaj hitro izčrpan, saj je ureditev komunalne opreme odvisna od vrste dejavnikov v mestu, torej zunaj krajevne skupnosti.

Osnovne šole delajo po učnih načrtih, ki ne spadajo v pristojnost krajevnih skupnosti; gradnja in vzdrževanje takih

šol pa tudi presega pristojnosti take skupnosti. Ostal bi še otroški vrtec, klub in morda še kak drug objekt, glede katerega bi lahko krajevna skupnost bolj učinkovito posredovala, zlasti če bi imela denar.

Zbuditi zanimanje delovnih organizacij, kjer so zaposleni prebivalci dane krajevne skupnosti, je po navadi precej težavna stvar, saj prebivajo v taki skupnosti delavci različnih delovnih organizacij; izkušnje kažejo, da je usklajevanje posegov večjega števila delovnih organizacij v eni krajevni skupnosti precej neuresničljiva zadeva.

Ne trdim, da ni možno v okviru krajevne skupnosti uresničiti nikakršnih skupnih interesov. Vendar jih je zelo malo v primerjavi s tisisi, ki jih izpolnjujejo drugje v mestu. Zato čutijo občani, da so pogoji njihovega življenja odvisni večidel od funkcioniranja oskrbe na območju celotnega mesta; zaradi tega pričakujejo več rešitev od mestne skupnosti, manj pa od krajevne skupnosti. Omembe vredna je tudi prostorska mobilnost prebivalcev, ki je v mestih precejšnja. Ta okolnost zmanjšuje zanimanje za neposredno okolico stanovanja.

Najugodnejše poslovno območje novih samostojnih delovnih organizacij

Osamosvojitve mnogih negospodarskih dejavnosti v tem smislu, da občinska skupščina nima več vpliva nanje oziroma ne odloča več o njih, in uvedba sistema dohodka sta nadaljnji pomembni spremembi v našem novejšem družbenem razvoju. Spričo take situacije postajajo zanimive nove možnosti za bolj ekonomično in racionalno organizacijo dela v teh dejavnostih, za oblikovanje kar najugodnejših zmogljivosti, za specializacijo dela ipd. Že tedaj, ko so bile nekatere pristojnosti prenešene z okrajnih in republiških organov na občine, so ugotovili, da nekatere občine niso zadosti veliko poslovno območje, če pomislimo na racionalnost dela. Pri drugih »klasičnih« občinskih službah, ki so se osamosvojile v novejšem času, je sistem dohodka spodbudil kolektive, da so pričeli razmišljati o bolj ekonomičnem poslovanju, ki je po navadi povezano s povečanjem zmogljivosti in območja poslovanja.

Na gospodarskem področju so se taki »nadobčinski« interesi razmahnilo že prej. Lep primer evolucije misli o podjetniški funkcionalnosti v primerjavi z občinsko funkcionalnostjo je razvoj bank, kjer ne »podiramo« le občinskih mej, ampak celo republiške.

V tem procesu deetatizacije ima zelo važno vlogo tudi namensko financiranje. Instrumenti tega financiranja se določajo v republiki ali v zvezi, torej zunaj pristojnosti občine. Ta sistem velja že dolgo na področju zavarovanja in zdravstva, v novejšem času na področju zaposlitve delavcev, pripravlja se v šolstvu, predlaga se za kulturo itd. Samoupravne pravice in od občinskih skupščin neodvisni viri financiranja pomenijo izredno osamosvojitve družbenih dejavnosti, ki so bile doslej vezane na naše osnovne družbenopolitične skupnosti. Namesto univerzalne občinske skupščine, ki je bila pristojna samo znotraj občinske meje, dobivamo nove, funkcionalno ožje interesne skupnosti in ustrezne delovne organizacije, ki pa imajo prožno in praviloma večje poslovno območje.

Racionalnost v obsegu dela občinske uprave

Kadar govorimo o skrbi občine za življenje občanov, potem bržčas ne moremo razumeti take skrbi drugače kot skrb za pospeševanje določenih dejavnosti, ki so bistvenega pomena za življenje prebivalstva na območju občine. Brž ko pa občinska skupščina nima več neposrednega vpliva na delo v teh dejavnostih, se seveda njene skrbi in naloge — zlasti materialne narave — precej zmanjšajo. Vprašati se moramo: ali zmanjšanemu delovnemu torišču upravnih organov občine še ustreza velikost starega občinskega območja, tako da bi se delo opravljalo čimbolj racionalno? Namreč; nekatere finančno manj pomembne funkcije občinske skupščine postanejo ob krčenju pristojnosti na mah pomembne, se uvrstijo med najvišje stroškovne postavke v zmanjšanem proračunu. S tem postane racionalnost nekoč manj pomembnih funkcij nenadoma poglavitni kazalec o racionalnosti dela občinske uprave.

Dva funkcionalna koncepta občine

Tega, ali je velikost občine ustrezna, bržčas ne smemo meriti samo z merili ekonomičnosti in poslovne racionalnosti. Ž. Kovačević navaja npr. tele komponente, ki bi jih bilo treba upoštevati pri oblikovanju območja občine: skupne potrebe in interesi prebivalstva, možnost čim bolj popolne zadovoljitve potreb državljanov, najracionalnejša raven za izboljševanje najvažnejših služb komune, nujnost neposrednega sodelovanja državljanov v skupnih zadevah, ekonomska osnova občine itd. Čeprav se v naštetih komponentah ponavljajo tudi isti elementi, le da so osvetljeni iz drugih zornih kotov,

je razumljivo, da mora območje občine ustrezati večjemu številu zahtev. »Ni nam pa jasno,« pravi Kovačević »kakšno težo ima taka zahteva« in zato »niso določena jasna merila za kar najbolj ugodni teritorialni koncept komune...« (2)

Toda če je povečanje ekonomičnosti družbenega dela za nas v sedanji dobi našega družbenega razvoja eden najvažnejših ciljev, bi moral imeti *koncept poslovne racionalnosti* vodilno vlogo tudi pri oblikovanju območja občine. Ekonomsko definirani kriterij poslovne racionalnosti je teoretično prav preprosta enačba: (a) stroški poslovanja delovne organizacije in (b) stroški prevoza (dejanski stroški prevoza in izgubljeni čas) med delovno organizacijo ter potrošniki naj bodo enaki (c) minimumu. Pri tem se seveda predpostavlja določena kakovost dela in primerna funkcijska sposobnost delovne organizacije. Iz izkušenj vemo, da ekonomičnost, včasih pa tudi kakovost dela, zahtevajo določene minimalne zmogljivosti delovne organizacije. Čim višja je spodnja meja ekonomičnosti, tem večja mora biti njena zmogljivost in tem večje so daljinske relacije med delovno organizacijo in potrošnikom, če se druge okoliščine ne spremenijo. Ker želimo v našem družbenem sistemu znižati vse stroške, torej tudi neracionalno osebno potrošnjo, je treba upoštevati stroške obeh partnerjev.

Koncept poslovne racionalnosti se v gospodarstvu stalno uveljavlja, če vladajo normalni tržni pogoji. Ta koncept pa se bolj slabo uveljavlja v negospodarskih dejavnostih oz. v družbenih službah, čeprav je jasno, da lahko delajo tudi družbene službe bolj ali manj kakovostno in z večjimi ali manjšimi stroški. Mnoge od družbenih služb so organizirane kot občinske službe. Njihovo poslovno območje je občinsko območje in temu območju se morajo prilagoditi, ne glede na to, ali sta tako prilagojena organizacija dela ter njena zmogljivost tudi najustreznejši. Pravilno pa bi bilo, da se poslovno območje prilagodi pogojem racionalne organizacije dela.

Druga vrsta občinskega koncepta je *teza o gospodarski osnovi občine* in s tem v zvezi definicija občine kot »proizvodno-potrošniške skupnosti« (po E. Kardelju). To pomeni, naj bo obseg zadovoljitve raznih potreb občanov preko občinskega proračuna in drugih družbenih skladov v občini odvisen od dohodkov občanov; z drugimi besedami: občina naj se razvija z lastnimi silami, raste iz lastne gospodarske osnove, predvsem pa iz delovnih uspehov občanov.

Načelu delitve po delu smo prilagodili tudi finančne instrumente. Večina dohodkov občinske skupščine (in sploh komune) doteka npr. iz osebnih dohodkov. Temu teoretično zelo privlačnemu načelu pa je napoti nekaj praktičnih zadev,

ki že vrsto let razburjajo »občinske duhove« ob vsakoletnih proračunskih razpravah. Razlog za to je dejstvo, da so občinska območja neenakomerno razvita, da prinašajo različne gospodarske dejavnosti komuni različne dohodke (pri enostransko razvitih komunah se torej razlike med dejavnostmi med seboj ne kompenzirajo) in da poizkušamo ob taki neenakosti financirati mnogo dejavnosti po potrebah, ne pa sorazmerno osebnim dohodkom, npr. šolstvo, zdravstvo, socialno varstvo itd.

Eden izmed rezultatov takih konfliktov je bila težnja, da bi se občine povečale. S povečevanjem občin sicer nismo povečali družbenega bogastva Jugoslavije, smo pa pripomogli k zmanjšanju razlik v materialni osnovi komun. Kljub temu, da se je število občin precej znižalo, so problemi neenakosti in nezmožnosti »zadovoljiti osnovne potrebe« komune še vedno ostali. Zaradi tega se prelivajo sredstva (preko republiških proračunov) iz razvitejših občin v manj razvite; s tem pa se krni načelo delitve po vložnem delu. Teh »nepravilnosti« je kar precej. V letu 1965 ni moglo od skupno 577 občin samostojno financirati svojih nalog kar 316 občin (2). V letu 1966 je bilo od 62 občin v Sloveniji kar 38 subvencioniranih, precejšnje število pa je dobilo dotacijo. Nadaljnje povečevanje občin bi nas sicer pripeljalo bliže k popolni uveljavitvi koncepta gospodarske osnove (in seveda samostojnosti) občine, vendar bi bržčas hkrati žrtvovali učinkovitost tistih funkcij občine, ki jim prevelika skupnost ne ustreza.

O drugih konceptih občine tukaj ne bi razpravljaj. Menim, da so drugi možni načini obravnavanja te problematike le bolj subjektivni kakor ta dva, ki smo ju omenili, in da pripeljejo zato samo k manj prepričljivim ocenam ter odločitvam. Sociološki kriteriji in koncept samoupravne učinkovitosti npr. sami po sebi ne dajejo nikakršnih objektivnih kvantifikacij. Takole na pamet ne bomo mogli oceniti, kolikšna naj bi bila kar najbolj ugodna velikost skupnosti ljudi, ki bi lahko še razvijala učinkovito občinsko samoupravljanje. Pri podrobnejšem proučevanju pa bomo takoj naleteli na materialne učinke samoupravnih odločitev, ki so bistveni del družbene akcije ne samo po sociološki plati, ampak tudi s splošno razvojnega vidika. Če samoupravljavci nimajo možnosti, da bi vplivali na materialne pogoje v katerikoli dejavnosti, postane institucija samoupravljanja kaj malo zanimiva. Če pa priznamo materialne nagibe v samoupravnih akcijah, se vrnemo na področje tistih problemov, ki jih vsebujeta omenjena koncepta občine.

III. Predlog za razpravo: koncept funkcionalnega območja osrednjega kraja

Z razvojem regionalne znanosti in s proučevanjem prostorskih, naravnih in antropogenetskih struktur se je povečalo tudi zanimanje za znanstvene posege pri oblikovanju raznih upravnih območij, recimo občin. Občina je institucija, ki jo lahko zasledimo v vseh sodobnih državah, čeprav pod različnimi imeni. Zadnjo občinsko reorganizacijo npr. na Švedskem (leta 1962) so proučili z dveh plati: (a) analizirali so minimalno in maksimalno velikost občine (število prebivalstva), pri čemer so se opirali predvsem na šolske razmere; (b) določili so kriterije za osrednji kraj (občinsko središče) in nato ugotovili vplivno območje teh krajev po teorijah in formulah, ki so med geografi-regionalisti splošno znane(3).

Menim, da smo pri nas v preteklosti pri oblikovanju občin preveč razmišljali o gravitacijskem načelu, premalo pa smo upoštevali kvaliteto gravitacijskega središča oziroma osrednjega kraja. Zato smo imeli sedeže občin v naseljih, ki niso mogla poskrbeti za zadovoljivo oskrbo prebivalcev razen najosnovnejše; pa tudi raznovrstne funkcije komune se v takih naseljih niso mogle razviti zaradi pomanjkanja ustreznih kadrov, delovnih prostorov in opreme. Koncept funkcionalnega območja pa podreja gravitacijsko območje velikosti in kvaliteti osrednjega kraja. O takem občinskem konceptu pri nas še nismo resneje razpravljali. Izhaja iz prej omenjenega koncepta poslovne racionalnosti, le da je tu poudarjena vloga naselja kot celote, ne pa posameznih (npr. občinskih) funkcij.

Osrednji kraj občine je pomembna družbeno-organizacijska in materialna kvaliteta, zato se njegovo »naravno« vplivno območje mnogo bolj uveljavlja kot pa upravno območje občine, v kolikor nista območji isti. Zanemarjanje vsebine oziroma funkcij osrednjih krajev v občinski teritorialni ureditvi povzroča razne težave, in kar je najbolj važno, neracionalne rešitve pri raznih organizacijskih posegih. Z medobčinskim sodelovanjem in z delom raznih delovnih organizacij, ki so se ločile od upravnega aparata, se je sicer že marsikaj uredilo, vendar so načelne neskladnosti med funkcijami občine, ki so osredotočene v osrednjem kraju občine, in praviimi funkcijami osrednjega kraja ter njegovim vplivnim območjem ostale. Iz tega izhaja tale problem: hierarhijo osrednjih krajev imamo, ne vemo pa (ali vsaj proučevali nismo), kako se funkcije naselij, zlasti na področju oskrbe, na tej hierarhični lestvici vključujejo v teritorialno ureditev.

Menim, da bi bila kakršna koli prihodnja razprava o ustreznosti ali neustreznosti funkcij in območja naših občin neznanstvena, če bomo puščali ob strani proučevanje naselij, proučevanje naše urbane strukture. Edino večja naselja so lahko nosilci važnejših funkcij družbe, torej tudi občinskih. Če želimo te funkcije teritorialno razdeliti, jih lahko porazdelimo samo po večjih naseljih. Vemo tudi, da potrebujemo za nekatere funkcije (dejavnosti) družbe minimalno koncentracijo delovnih mest in potrošnikov, če želimo doseči vsaj minimalno ekonomičnost in učinkovitost. To pomeni, da ustvarjamo s teritorialno delitvijo teh funkcij urbanski sistem, četudi je res, da na oblikovanje tega sistema ne vplivajo samo lokacija oskrbovalnih dejavnosti, ampak tudi proizvodnih. Vendar se v novejšem času oskrba čedalje bolj uveljavlja kot prvina, ki je značilna pri oblikovanju mest.

V naših razmerah, ko imamo razvito urbano mrežo, ki pa se je razvijala spontano, bi bilo treba proučiti: funkcionalno vsebino večjih naselij, njihovo ustreznost in vlogo v širšem prostoru z vidika proizvodnje in oskrbe, njihov vpliv na funkcioniranje komunalnega sistema itd.

Taka proučevanja bi omogočila tudi, da bi laže razumeli in pravilno ovrednotili razne pojave, ki izvirajo iz problemov rasti mest in njihovih vplivnih območij.

Očitno je npr., da v naši urbanski strukturi nekaj ni čisto trdno, tako v Sloveniji kakor tudi v drugih republikah. Ta struktura je prilagojena razmeram, ki so pri nas vladale včeraj, recimo v prvih 15 letih po vojni. Te »razpoke« se kažejo kot novi problemi rasti naših mest.

Z rastočo urbanizacijo je čedalje močnejša identifikacija občinske problematike z mestno. Ne samo zato, ker živi čedalje več prebivalcev v mestih, ampak tudi zato, ker razvoj mesta čedalje bolj vpliva na razvoj celotnega vplivnega območja. Niti med mestom in okolico so čedalje močnejše.

Ta identifikacija je vnesla že marsikatero spremembo v naše javne zadeve. Tako se npr. porajajo čedalje bolj različni pogledi občanov (natančneje: prebivalcev mest) tako na institucijo občine kot na razne druge »družbene dogovore« (federativne ali republiške). Te razlike pa izvirajo iz različne razvitosti in položaja mest.

Literatura:

- (1) Zdravko Mlinar: »Samoupravljanje v komuni«, »Teorija in praksa«, št. 7—8, Ljubljana 1965.
- (2) Zivorad Kovačević: »Deset godina komunalnog sistema«, »Komuna«, št. 9., Beograd 1965.
- (3) Arne Jakobson: »Revision der Gemeindeeinteilung in Schweden«, »Raumforschung und Raumordnung«, št. 3/4, Köln 1964.

Demokratični centralizem v teoriji in praksi ZKJ

V okviru razprav o reorganizaciji in razvoju Zveze komunistov organizira visoka šola za politične vede v Ljubljani v sodelovanju z univerzitetnim komitejem ZKS vrsto razprav, ki naj bi opredelile vprašanja in skušale nakazati odgovore o nekaterih temeljnih vidikih mesta, vloge in razvoja Zveze komunistov v samoupravni in na načelih socialistične demokracije organizirani družbi.

Doslej so bile organizirane tele razprave: »Strukturne spremembe v slovenski družbi; kateri so poglavitni nosilci socialističnega družbenega razvoja pri nas?«, »Katere so komponente vodilne vloge komunistov danes?«, razprava o prvih rezultatih ankete o idejnopolitičnih stališčih članov ZK v gospodarskih organizacijah, ki jo je izvedla delovna skupina VSPV; »Demokratični centralizem v teoriji in praksi ZKJ, boj mnenj v okviru enotnega gibanja«, »Pomen teoretične kulture v Zvezi komunistov«, »Zveza komunistov in politična oblast«.

»Teorija in praksa« namerava v naslednjih številkah objavljati teze oziroma prispevke, ki so bili osnova za posamezne razprave. Objavljamo uvodni prispevek Staneta Dolanca.

Dogmatični zastoj marksizma v stalinskem obdobju je oslabil tudi teoretično misel o bistvu in funkciji, organizacijskih načelih in metodah dela komunistične partije. Prizadevanja in poizkuse ustvarjalno razvijati vlogo in notranje odnose v partiji so stalinistični teoretiki in politiki pavšalno ocenjevali kot poizkuse, katerih namen je oslabilo disciplino v partiji, njeno enotnost in vodilno vlogo.

Pretežno so izhajali s stališča, da so problemi partije, njena vloga, struktura in funkcija bili rešeni enkrat za vselej.

Danes smo enotni v tem, da so takšna pojmovanja nemarksistična, da so zavirala hitrejši razvoj in celo marsikdaj škodovala afirmaciji komunistične partije. Enotno odklanjamo stalinski koncept partije, saj so se njegove posledice

pokazale v številnih evropskih in drugih komunističnih partijah v svetu. V boju za razbijanje tega koncepta je izredno pomembna vloga jugoslovanskih komunistov, rezultati politike, ki jo je izvajala jugoslovanska komunistična partija in Zveza komunistov, pa so bili močna opora vsem naprednim silam v svetu in v mednarodnem delavskem gibanju.

Pri proučevanju partije delavskega razreda moramo danes nujno upoštevati izredno silovit razvoj produkcijskih sil, ki ima za posledico objektivne in subjektivne spremembe v kapitalističnih in socialističnih deželah. Vse to je bistveno vplivalo tudi na to, da so nastale spremembe v tradicionalnih odnosih med ekonomiko in politiko, med državo in družbo, tako v socializmu kot v kapitalizmu.

Sovjetska zveza danes ni več edina socialistična država v svetu. Socialistični družbeni procesi so prodrli na vse kontinente. Obstoj cele vrste novih socialističnih držav in socialističnih pa komunističnih gibanj je stvarnost in značilnost sodobnega sveta.

Vloga, funkcija, struktura in metode delovanja partij v teh novih okoliščinah vsekakor ne morejo izhajati s a m o iz pojmovanj klasičnih načel teorije partije, temveč predvsem iz družbene stvarnosti, okolja in razmer, v katerih te partije živijo in delujejo.

Velika večina teoretikov in politikov v komunističnih partijah je enotna v obsodbi stalinskega koncepta partije, vendar pa to še ne pomeni, da je enotna tudi v tem, kaj naj bo tisto novo v partiji, kar naj omogoči hitrejše in popolnejše izpolnjevanje njene zgodovinske naloge v sodobnih razmerah. Le še najbolj okoreli dogmatiki vztrajajo danes pri trditvi, da vsakršno razvijanje organizacijskih načel partije v smeri večje neposredne demokracije in vpliva članstva lahko samo slabi akcijsko sposobnost partije kot celote in prizadene njeno vodilno vlogo.

Iskanje novega v partiji so objektivno zavirale razmere, v katerih so se razvijale in delovale mnoge komunistične partije. Dejstvo, da po drugi svetovni vojni skoraj nenehno živimo v ozračju hladne vojne, nenehna prisotnost vojne nevarnosti in spopadi na mnogih frontah so brez dvoma taki zunanji objektivni zaviralni pogoji. Težavne ekonomske situacije, marsikdaj boleč razvoj političnih sistemov v novih socialističnih državah, spopadi in konflikti z ostanki nekdanjega kapitalističnega razreda teh dežel v vseh mogočih oblikah ali pa konflikti z ultra-liberalističnimi in anarhističnimi silami v partiji in državi (in še mnogi drugi) — to pa so bili tisti notranji objektivni pogoji, ki so sami po sebi silili k

temu, da so se težave in koflikti v partiji reševali z disciplino ukazovanja in na njej zgrajeni monolitnosti. To je bilo večkrat najlaže pa tudi najučinkovitejše na določeni stopnji razvoja družbe.

Mnoge od splošnih ugotovitev, ki sem jih navedel, veljajo tudi za razvoj Komunistične partije Jugoslavije. Ne omenjam posebej dejstva, da je zgodovinska odločitev VI. kongresa KPJ začela proces preoblikovanja klasične delavske partije v zvezo, proces, ki je pogojen z odločitvijo, da bomo v Jugoslaviji gradili socializem po samoupravni poti. V tem procesu so se morale izoblikovati nova vloga, mesto, struktura in metoda delovanja nove organizacije delavskega razreda, ki nosi ime Zveza komunistov in ki prerašča funkcije klasične politične partije.

Če smo vlogi in mestu ZK v sistemu samoupravljanja posvetili v obdobju, ki je sledilo VI. kongresu, izredno pozornost, pa mislim, da smo v teoriji in praksi premalo pozornosti posvečali organizacijskim načelom, strukturi, odnosom in metodam dela naše organizacije. Na sedanji stopnji družbenega razvoja je nesmiselno zanikati pomen teorije partije (kar se je pri nas še pred nekaj leti neredko dogajalo), pomen raziskovanja notranjih odnosov v partiji, struktur in metod dela. Kakor bi bilo nevarno fetišizirati pomen organizacijskih načel in metod dela, bi bilo nevarno tudi zanikati ga in organizacijska načela, oblike in metode dela omalovaževati.

Vlogi in mestu ZK v samoupravnem sistemu moramo torej nujno prilagoditi tudi njeno organizacijsko strukturo, notranje odnose in metode dela. ZK mora postati sodoben političen organizem, ki ga ne bodo omejevala dogmatična organizacijska načela, organizem, ki bo sposoben uveljavljati svojo vodilno vlogo v sodobnih družbenih razmerah, v samoupravni družbi, z oblikami in metodami, ki ustrezajo tej vlogi in njenim organizacijskim načelom ter stopnji razvoja civilizacije, kulture in zavesti delovnih ljudi.

II

Temeljno organizacijsko načelo komunističnih partij je načelo demokratičnega centralizma. V svetu ni komunistične partije, ki v svojem statutu ne bi izrecno poudarila, da njena organizacija temelji na tem načelu. Elementi tega načela — volilnost vodilnih organov v partiji, odgovornost in dajanje obračuna članstvu kako delajo ti organi, podrejanje manjšine večini in obveznost članstva, da izvaja direktive višjih

organov — so osnove, iz katerih izhajajo vsi statuti partij. Mnoge partije so ostale kratko malo pri jedrnatih in eksaktnih formulacijah naštetih klasičnih starih elementov (KP SZ), nekatere so jih razvijale in dopolnjevale. Bistvo klasičnega načela pa je v zadnjih 50 letih ostalo nespremenjeno in nedotaknjeno, čeprav partije danes delujejo v zelo različnih razmerah in okoljih.

Prva dva od naštetih osnovnih elementov sta demokratična (volilnost in občasni obračuni o delu), vendar pa je dosedanja praksa v partijah pokazala, da sta ton načelu demokratičnega centralizma dajala druga dva, izrazito centralistična elementa: podrejanje manjšine večini in obveznost direktiv višjih organov. Položaj, ki je za vodstvene organe v partiji formalno izhajal iz teh dveh elementov, je namreč omogočal, da so volilni procesi in obračun o delu potekali tako, kot si jih je zamislil in jih režiral vodstveni del v partiji. Centralistično pojmovanje elementov demokratičnega centralizma je bilo v začetku pogojeno s situacijo, v kateri je Lenin ta načela izoblikoval. Ilegalni boj, revolucija, kontrarevolucija in prva obdobja v razvoju mlade sovjetske države so prav gotovo zahtevali absolutno disciplino, čvrsto monolitnost in izredno akcijsko sposobnost partije. Vse to je dajalo poseben položaj vodstvom in zahtevalo (kot je poudarjal tudi Lenin) veliko zaupanje članstva v vodstva. Lenin je nešteto krat govoril o tem, da takšna disciplina, takšna monolitnost in takšen položaj vodstvenih organov veljajo za takratne razmere in tedanji čas, in poudarjal, da je problem demokratičnega centralizma v svojem bistvu problem pojmovanja vloge in metod dela vodstvenih organov. Zanimivo je, da Lenin že 1921. leta govori o tem, da je nujno, »da se vrhovi in množice članstva uskladijo na ta način, da se vrhovi podredijo članstvu«. (Lenin, XIV. str. 268.) Ni naključje, da je v obdobju od 1917 pa do Leninove smrti navzlic težavnim razmeram notranje življenje v partiji izredno dinamično, kongresi in plenumi vodilnih organov izredno pogosti, razprave in boj mnenj na njih pa izredno široki, polemični in javni. Tako se je oblikovala politika partije v Leninovi dobi.

Dejansko deformacijo doživi načelo demokratičnega centralizma v Stalinovi dobi. Temelj enotnosti v partiji je ukazovalna disciplina. Vodstva, ki predstavljajo absolutno manjšino v partiji, razglashajo svojo voljo za večinsko, svoja mnenja in politiko, ki nastaja v ozkih krogih, pa za tisto, kar izraža interese delovnih množic in članstva ter jim ustreza.

Zanimive so posledice takšnega stanja. Enotnost, ki je bila dosežena z administrativnimi metodami, je umetno po-

vezovala ljudi različnih interesov in različnih mnenj. Vsa pa so se skrivala za krinko formalne enotnosti. Kaj bi ugotovili, če bi vsi ti ljudje sneli krinke? Ali ni tudi tu eden izmed vzrokov moralnih deformacij pri nekaterih članih partije, ki jih ugotavljamo še danes?

Ali ni zaradi nenehnega ukazovanja čedalje bolj izginjal lik komunista-revolucionarja, komunista-ustvarjalca, ki se je zavedal svoje odgovornosti in moči svojega osebnega vpliva na nekomuniste, svoje dejavnosti in povezanosti z drugimi delovnimi ljudmi? Lik komunista-revolucionarja, o katerem je govoril Lenin, je zamenjal komunist, ki je izvrševalec direktiv in ukazov. Lastnosti, o katerih sem govoril zgoraj, pa so bile za takšen tip komunista celo škodljive, saj bi osebna ustvarjalnost in odgovornost brez dvoma škodili kvaliteti slepega izvrševalca direktiv; iskan je bil izvrševalec, ki se odpoveduje svoji vesti in misli.

Čeprav ne moremo govoriti, da je bilo stanje pri nas v Jugoslaviji identično s stanjem v stalinski partiji, pa so vendar tudi v razvoju naše organizacije bile včasih delno prisotne podobne težnje. O tem je govoril na V. plenumu tovariš Tito, ko je dejal, da je tudi pri nas bila vsa oblast skoncentrirana v sekretariatu IK CK ZK J, ker se je podedovana struktura revolucionarnega štaba iz ilegalnega in revolucionarnega obdobja prepočasi spreminjala. Problem omenja tudi K. Crvenkovski (»Politika«, 25. X. 66.): »Mislim, da bodo CK in drugi forumi, pa tudi sam kongres morali ohraniti načelo demokratičnega centralizma, na temelju katerega se bodo konstituirali sklepi. Seveda govorim o novem tipu demokratskega centralizma v praksi; po Leninu je dejansko ostala samo še parola, bistvo pa je temeljito spremenjeno, tako da je demokracija ostala le še fasada za centralizem. Center je imel oblast nad organizacijo, v samem centru se je oblikovala izvršna skupina, a v tej skupini močni posamezniki, vse do oblasti ene osebnosti.«

Mislim, da so tudi pri nas nezainteresiranost, apolitičnost in neangažiranost mnogih članov ZK, ki jih ugotavljamo danes, povzročile tudi to, da je član ZK vse preveč in predolgo nastopal samo kot izvrševalec in zato izgubil vero v samega sebe, v svoje sposobnosti, v svojo moč in možnost vplivanja na politiko svoje organizacije. Marsikdaj smo ugotavljali, da člani ZK niso sposobni reagirati na dejavnost, ki nasprotuje interesom ZK in družbe, da hitro zapadejo vplivu tujih idejnih struj itd. Tudi to je rezultat dejstva, da so člani bili navajeni čakati na stališča »od zgoraj«, čakati na oceno, kaj je protisocialistično in kdo je tisti objekt, ki naj ga na-

padejo. Zanimiva je še neka lastnost, ki tudi izvira iz takega stanja. Mnogi člani ZK so znali nastopati in politično delovati predvsem v sami ZK, med enako mislečimi. Odlično so znali prepričevati »že prepričane«, le redko pa so nastopali zunaj ZK, med množicami, katerih zavest se je razvijala in rasla skupaj s samoupravnimi odnosi in zavestjo samoupravljavca.

Problem discipline v ZK je brez dvoma izredno pomemben. Pri pojmovanju *discipline* v ZK je treba po mojem mnenju izhajati iz Leninove misli o disciplini člana partije. Po njem naj se disciplina opira na zavest, da je politika partije pravilna, da so njeni cilji in težnje istovetni s cilji in težnjami članstva in družbe. Politika partije pa je lahko pravilna samo, če pri njenem oblikovanju sodelujejo neposredno in aktivno množice članstva, ki so povezane z delovnim ljudstvom, če upošteva objektivne okoliščine, v katerih partija živi in deluje, in če nenehno preverja posledice političnih odločitev v praksi. To trditev marsikdaj ocenjujejo kot demagoško, češ da še nikoli in nikjer niso vsi ustvarjali politike. Pri tem pozabljajo, da pravzaprav ves naš sistem samoupravljanja temelji na istih odnosih in da tudi v tem samoupravnem sistemu nenehno iščemo tiste strukture in metode, ki bodo omogočile realizacijo njegove vsebine. Mislim, da je v ZK ta problem brez dvoma lažje rešljiv; ne samo zato, ker je ZK le majhen del družbe, ampak tudi zato, ker je njeno članstvo doseglo določeno stopnjo zavesti in ker so programski cilji ZK velikemu delu članstva jasni.

III

Načelo volilnosti z resnično demokratično vsebino lahko brez dvoma izredno pripomore k neposrednemu vplivu članstva na politiko ZK. Volitve v vodstva osnovnih organizacij, v občinska vodstva, pa tudi v republiška in zvezna morajo omogočiti članstvu, da v ta vodstva izvoli resnično tiste komuniste, ki zaradi svojega dela, osebnega ugleda in sposobnosti dejansko uživajo njegovo največje zaupanje. Če to dejstvo ne bo resnično upoštevano, bo med članstvom vedno vladalo nezaupanje v vodstvene organe, vodstveni organi pa bodo hote ali nehote težili k določeni odtujitvi od članstva.

Bistveno je predvsem, da se resnično opredelimo za takšno vsebino načela volilnosti in da dejansko izločimo vse tiste vplive, ki so do zdaj pri nas pri volitvah le še imeli veliko-

krat poglavitno vlogo — osebne zveze, dolgoletna poznanstva, že pretekle zasluge in še drugo.

Tehnika volitev res ni tako bistvena, čeprav zastopam tezo, naj bodo volitve v vse organe resnično tajne. Če se bomo odločili za kvalitativne spremembe, bomo zelo lahko in hitro demokratizirali tudi tehniko volitev. Tu imamo veliko možnosti, npr.: predlagati več kandidatov, odpraviti pre-judiciranje kandidatov itd. (Podobno mnenje o tem zastopa tudi Slavko Milosavljevski v »Novi Makedoniji« z dne 28., 29. in 30. XI. 1966.)

S tem v zvezi je treba obravnavati tudi naslednji element — dajanje občasnega obračuna tega, kako delajo vodilni organi. Ta element je bil doslej v resnici samo formalnega značaja. Vodstva so pretežno dajala obračun samo na letnih konferencah oziroma na kongresih. Ni se še zgodilo, da takšen obračun ne bi bil sprejet, čeprav je res, da so posebno v zadnjih časih poročila vodstvenih organov (predvsem izvršnih) na raznih plenurnih doživljala kritiko in da se je ta kritika posebno po IV. plenumu razvila v splošno razpravljanje v naši javnosti. To je izredno pozitiven pojav, ki ga je treba v prihodnje še spodbujati in dati javnosti vse možnosti, da se odloči in izreče o delu organov ZK. Še bolj nujno pa je najti takšne organizacijske strukture in vzpostaviti takšne odnose v sami ZK, da bo članstvo lahko dejansko zahtevalo in kritično obravnavalo obračun dela vodstvenih organov tudi med dvema konferencama ali kongresoma. Dosedanjega instituta sklicevanja izrednih konferenc na pobudo določenega števila organizacij ali članov vodstev še nismo nikdar uporabili; verjetno zato, ker je praktično preveč zapleten in ga članstvo ni moglo uporabiti. Delovne konference o posameznih problemih in druge oblike dela bodo dale članstvu večje možnosti za vpogled v delo vodstev.

Institut ostavke, ki smo ga sprejeli z dokumentom o reorganizaciji vodstvenih organov ZKS, bo gotovo spodbudil članstvo, da bo razmišljalo ne le o pomenu ostavke, temveč tudi o možnosti *odpoklica* celotnega vodstvenega organa, njegovega dela ali posameznega člana.

S tem v zvezi še nekaj misli o *načelu javnosti*, ki je v statutu ZKJ dobilo izredno pomembno mesto in ki je neposredno povezano z bistvom demokratičnega centralizma. Mislim, da smo že čez tisto stopnjo, ko smo trdili, da smo to načelo realizirali s tem, da smo odprli vrata sestankov organizacij ZK (mimogrede: kljub vabilom se zelo redki nekomunisti udeležijo sestankov ZK), pričeli objavljati vsaj del razprav z naših plenurnov in drugih sestankov, uvedli komuni-

keje s sestankov izvršilnih organov, omogočili televizijske prenose itd. Tudi ne gre več samo za javnost v odločanju, gre predvsem za to, da dejansko omogočimo široki partijski javnosti vpliv na politiko ZK, dejansko preverjanje te politike in njene realnosti v javnosti. *Gre za javnost celotnega političnega procesa, od načina sprejemanja stališč na sestankih osnovnih organizacij in občinskih komitejev pa do nastajanja in sprejemanja resolucij in drugih dokumentov v višjih organih. Gre za dejansko upoštevanje mnenj in predlogov članstva in partijske javnosti sploh ali vsaj za zavze-manje stališč do takšnih predlogov in mnenj, gre za odgo-varjanje na stališča in predloge članstva in organizacij. Članstvo naj bo obveščeno tudi o spornih vprašanjih in konfliktih, ki nastajajo v organizaciji ali vodstvu. Obveščanje pa naj bo resnično objektivno in vsestransko. Na ta način se ne bo le povečalo zaupanje članstva v vodstvene organe; odpravljene bodo razni poizkusi izpodkopavanja zaupanja v vodstvene organe, ki so temeljili na »senzacionalističnih« govoricah o privilegijih, konfliktih itd. Navajam nekatera mnenja Zygmunta Baumana, poljskega sociologa in teoretika partije, o nekaterih problemih poljske partije. Prispevek je bil objavljen v časopisu »Nowe drogi«, št. 3/57, vendar so nekatere misli avtorja še danes izredno aktualne.*

»Javnost partijskega življenja mora izpolnjevati vrsto funkcij: mora delovati proti degeneraciji notranjih partijskih sporov. Ker partija ne more v vsaki situaciji najti takojšnje pravilne rešitve, je nujna izmenjava mnenj, nujna so posvetovanja na vseh partijskih ravneh, tudi vodstvenih. Takšne razlike mnenj v partiji niso nevarne niti niso nenormalne. Če pa javnosti partijskega življenja ni, potem se odločitve zapirajo v ozek krog ljudi, postanejo lahko predmet osebnih ambicij, interesov, predmet sporov raznih klik in zaprtih skupin. Posledica tega je popačenje ali uničenje kriterijev za izbiro politične linije, kar pa bi za partijo resnično bilo škodljivo. Skrivanje sporov pred članstvom ima za posledico ‚kuhinje‘, širijo se spletke, razlika v mišljenju se prikazuje kot idejno nasprotovanje, spreminja se v politično denunciantstvo in demagogijo. Škodljivi učinki svobodne razprave pa so le minimalni, če ima ta res značaj javnega formuliranja bistvenih problemov. V poteku javnega razpravljanja dobi partija tudi svojo politično kvalifikacijo in se uči razreševati politične probleme. Javnost partijskega življenja pa povečuje demokratičnost tudi znotraj partije, kar tudi ustvarja možnosti za pravilno kadrovanje članov partije za višje partijske instance.«

IV

Najobčutljivejši problem v notranjih partijskih odnosih je že od nekdaj odnos med manjšino in večino. Strogo podrejanje manjšine sklepov večine naj bi zagotavljalo enotnost organizacije in njeno akcijsko sposobnost. Ugotovili so že, da je to načelo v določenih zgodovinskih okoliščinah to tudi zagotavljalo.

Problem sam po sebi pa vsekakor vsebuje več elementov: stopnja demokratičnosti in način ustvarjanja politike v partiji, položaj, pravice in vloga vodstvenih organov, način in metoda realizacije politike, odgovornost za posledice in še nekatere. Pri tem ni nemajhnega pomena tudi stopnja zraščeniosti partije s strukturami oblasti. To predvsem v partijah, ki so na oblasti, ker tam naštetih elementi dobivajo še ostrejši značaj in njihova kvaliteta neposredno vpliva tudi na oblikovanje in uresničevanje državne politike. Partije, ki se za oblast šele borijo, vzemimo npr. partije v razvitih meščanskih demokracijah, pa so morale svoje notranje odnose, predvsem še v zadnjem času, veliko bolj prožno prilagajati razmeram, v katerih delujejo, ker je to do neke meje vplivalo na njihovo afirmacijo med množicami.

Tudi v ZKJ dobiva problem odnosa večina-manjšina v procesu preraščanja klasične partije v zvezo nove kvalitete. Le-te se razvijajo še hitreje po zadnjem in odločnejšem odmiku od strukture oblasti.

Odnos večina-manjšina postaja tako čedalje bolj problem demokratičnega ustvarjanja in realiziranja politike Zveze komunistov Jugoslavije.

Že v razpravah pred VIII. kongresom, še bolj pa po IV. plenumu, smo slišali poudarjati, kako pomembno je demokratizirati politične procese, ki nenehno potekajo v organizaciji. Čedalje nazorneje se je izkristaliziralo stališče, da bo odnos med manjšino in večino zgubljal na pomenu, če bo politični proces, ki poteka pred odločanjem, organiziran tako, da bo kar največ članov in organizacij imelo formalno in dejansko možnost vplivati na posamezne odločitve, na sprejemanje stališč in v končni posledici na oblikovanje politike v ZK. Gre torej za resnične možnosti uveljavljati svoje mnenje, se zanj boriti, dokazovati pravilnost in ga braniti. Vendar pa navzlic kar največji demokraciji, objektivnosti in organiziranosti političnega procesa ni nujno, da povsod in vsakokrat pridemo do popolne enotnosti v stališčih in odločitvah. Še vedno bodo posamezni člani ZK ali skupine članov ZK imeli stališča, ki se bodo razlikovala od večinskih. For-

malno smo torej zopet pri problemu pravic in dolžnosti manjšine.

Preden bom začel neposredno obravnavati pravice in dolžnosti manjšine, naj omenim, da je bil s pojmom manjšine v preteklosti marsikdaj — včasih pa je tudi še danes — povezan pojem frakcije. Manjšino so prevečkrat skušali istovetiti s frakcijo. Brez dvoma so to v veliki meri posledice zgodovinskih izkušenj in frakcijskih bojov v komunističnih partijah. Mislim pa, da ne moremo in ne smemo vsake manjšine izenačevati s frakcijo. (Pojem frakcije je v politični teoriji natančno opredeljen in popolnoma je jasno, da v Zvezi komunistov Jugoslavije ne moremo govoriti o tem, da bi v naši organizacijski strukturi in načelih dovoljevali frakcije niti možnosti, ki bi do snovanja frakcij lahko pripeljale.)

Odnosi, ki danes v ZKJ formalno in dejansko veljajo, že nakazujejo, da pojmi večina-manjšina izgubljajo svoj klasični značaj. Čedalje več govorimo o manjšinskih in večinskih stališčih, okoli katerih in za katera se odločajo člani ZK. Gre torej za stališče, ki ga imajo določeni člani ZK o določenem problemu. Ti člani, ki danes zastopajo stališče, katero se razlikuje od stališča večine, bodo jutri o drugem ali tretjem problemu zastopali stališče skupaj s tistimi, ki so včeraj zastopali večinsko stališče, ali pa bodo zagovarjali neko stališče skupaj s popolnoma drugimi osebami kot včeraj. Demokratska izmenjava mnenj in dinamično notranje partijsko življenje bo to nenehno pogojevalo in zahtevalo. Pri tem pa ne gre za snovanje frakcij, temveč za oblikovanje stališč, ki so v raznih situacijah različna, imajo pa skupen cilj: razvijati socialistične odnose v naši družbi.

»Manjšina in večina nista v ZK konstituirani kot čvrsti in stalni strukturi, kar pa ne pomeni, da v ZK ni sil, ki se v prizadevanju za realizacijo določenih interesov lahko večkrat ali dalj časa nahajajo na istih pozicijah nasproti kakim drugim silam.« (Milosavljevski, »Socijalizam«, štev. 7-8/66, stran 901.)

Če skušamo, končno, dobiti odgovor na vprašanje, kakšen je položaj članov ZK, ki se tudi po vsestranski in demokratični izmenjavi mnenj še vedno ne strinjajo z večinskim stališčem, nastanejo tele možnosti:

a) po dosedanjem statutu se morajo pokoriti in izvrševati sklepe večine;

b) sklepa, s katerim se ne strinjajo, ne morejo izvrševati, morajo pa biti v odnosu do njega lojalni;

c) svoje mnenje in stališča lahko obdržijo še naprej, jih zastopajo tudi med izvajanjem sklepa večine in celo lahko

še naprej dokazujejo pravilnost svojega stališča in prepričujejo o tem tudi druge.

Ugotovimo predvsem, ne glede na to, za katero od treh variant se bomo odločili, da je problem odnosa do sprejetega sklepa zelo različen spričo pomembnosti vprašanja ali problema, na katerega se sklep nanaša, in spričo ravni organizacije ali organa, ki sklep sprejema. Vsekakor bo razlika v pomenu tega odnosa in pravic, ki iz njega izhajajo, če gre za stališča, ki jih sprejema npr. CK ZK J, ali pa če gre za stališča, ki jih sprejema osnovna organizacija v neki krajevni skupnosti, čeprav mislim, da gre v obeh primerih za isto načelo.

Ugotovimo tudi še to, da do tedaj pravzaprav ni bilo primerov (posebno ne na višjih ravneh), v katerih bi posamezniki ali skupine potem, ko je bil sprejet sklep, še naprej javno zastopali svoja mnenja, jih javno dokazovali ali celo javno prepričevali druge o pravilnosti svojih stališč, čeprav vemo, da je formalna enotnost samo prikrivala dejansko stanje. Res pa je tudi, da za to do zdaj ni bilo niti statutarnih niti drugih možnosti. Mislim, da je dosedanja praksa pokazala, da je članstvo pravzaprav bilo pripravljeno disciplinirano izvrševati sprejeta stališča v osnovnih organizacijah, pa tudi stališča, ki so prihajala od višjih forumov, pa čeprav v nekaterih primerih ni imelo istih stališč. Če pri tem ocenimo kot pozitivno pripravljenost članstva za enotno izvajanje sklepov, pa mislim, da lahko kot negativno ocenimo dejstvo, da članstvo pri tem ni pokazalo dovolj ustvarjalnosti in kritičnosti do tistega, kar je sprejemalo. Seveda so za to obstajali vzroki, o katerih sem delno razpravljal že prej.

Nevarno pa je bilo predvsem delovanje tistih članov ZK, ki so se sicer javno izjavljali za formalno sprejete sklepe in stališča, dejansko pa so za hrbtom ZK skušali na prikrit način realizirati svoja mnenja in svojo politiko. Primere takega ravnanja smo dobili na razpravah IV. plenuma in po njem, predvsem v zvezi z gospodarsko reformo. Tako delovanje v Zvezi, in to pri nekaterih članih naših najvišjih forumov, je brez dvoma negativno vplivalo na tempo razvoja naše družbe, zmanjševalo ugled in akcijsko sposobnost ZK in včasih tudi zmedlo članstvo.

Resnična demokracija v ZK bo še hitreje onemogočila delovanje »za hrbtom« in zelo hitro potisnila v ospredje posameznike, ki bi preko ZK skušali uresničiti interese, ki so tuji naši družbi.

S tem, mislim, smo odgovorili na prvo vprašanje, namreč, da v naših prihodnjih odnosih v ZK ne more več veljati kla-

sičen odnos med manjšino in večino. Ta odnos, ki je temeljil na preštevanju in glasovanju, lahko razvoju ZK in uveljavljanju njene vodilne vloge samo škodi. Bitko za resnično demokracijo bomo izgubili, če bomo s preštevanjem ugotavljali večino ali manjšino. Najbolj napredni del v partiji je bil — in bo — v začetku vedno v manjšini, vse dotlej, dokler ni prepričal večine članstva o tem, da so njegova stališča dejansko najbolj progresivna in da jih interesi nadaljnjega razvoja socialističnih odnosov tudi zahtevajo. Ta boj pa lahko poteka samo brez preštevanja, samo z graditvijo takih odnosov, ki bodo članstvu zagotovili možnosti, da vsako resnično napredno stališče dobi svoje mesto v političnem procesu. Politični proces pa zahteva v vseh svojih fazah popolno objektivnost, strokovnost, racionalnost, ekonomičnost in nenehno povezanost z življenjsko stvarnostjo.

Strinjam se s tovarišem Bakarićem, ki trdi, da je polemika okoli večine in manjšine brezpredmetna, če polemiziramo na tak način. Bistvo je, pravi Bakarić, da v ZK prodre miselnost, da je vodilna idejna vloga ZK v nenehnem idejnem boju in preverjanju njenih stališč v življenju.

Proces uveljavljanja takega odnosa med manjšino in večino v ZK je v tesni zvezi s procesom uveljavljanja idejno-politične vloge ZK v samoupravni družbi. Tam, kjer te vloge še niso dojeli in kjer se le s težavo prebija, se matematično pojmovanje večine in manjšine postavlja kot pogoj za akcijsko sposobnost organizacije. Težnje za konkretnim vmešavanjem v reševanje operativno-političnih nalog imajo za posledice poizkuse ukazovanja, discipliniranja vsakogar in za vse, doseganja enotnosti po vsi sili itd. Realizacija naše teoretske misli o vodilni idejno-politični vlogi ZK v samoupravni družbi pa zahteva, po mojem mnenju, čedalje bolj nujno jasn odgovor o tem, do kam naj seže obveznost idejnih stališč ZK za njeno članstvo in organizacije. Mnenja sem, naj ZK obvezuje svoje članstvo le glede temeljnih idejnih vprašanj, glede splošne politične orientacije, glede meril in postopkov pri sprejemanju konkretnih političnih odločitev. Temeljna idejno-politična stališča in izhodišča ZK, kot: nadaljnji razvoj samoupravnih odnosov v naši družbi, delitev po delu, razvijanje enakopravnosti jugoslovanskih narodov v okviru federativne republike, politika aktivnega sožitja in še nekatera, ki so bistvenega in odločilnega pomena za graditev socialističnih odnosov v Jugoslaviji, so prav gotovo tista splošna izhodišča, v katerih je in mora biti članstvo ZK enotno, jih zavestno sprejeti in se v okviru njih odločati za posamezne konkretne odločitve. Iz teh izhodišč so nastale in

bodo še nastajale še nekatere splošne orientacije in odločitve, ki jih bo članstvo moralo enotno sprejeti, ker so množice (ne samo članstvo ZK) zanje življenjsko zainteresirane. In tudi te (primer: gospodarska reforma) bodo obvezna izhodišča za delovanje komunistov v vsakdanji praksi. Dopustiti moramo tudi možnost, da bo v določenih situacijah in o določenih problemih nujna enotnost komunistov tudi še v situacijah in odločitvah, ki bodo od ZK zahtevale, da se energično in nujno upre poizkusom, ki bodo neposredno uperjeni zoper osnovne pridobitve socialistične revolucije v Jugoslaviji. Tu mislim predvsem na možnost nastanka nove vojne nevarnosti in drugih bistvenih poizkusov napasti temelje naše družbene in politične ureditve.

Ne bo pa več mogoče članov ZK v vsakem primeru in povsod obvezovati vnaprej o tem, kakšna stališča naj zavzamejo v samoupravnih procesih, v vseh samoupravnih organih. Zveza komunistov in njene organizacije ne morejo več vnaprej odločati o stališčih in problemih, ki so v razpravi v okviru organov samoupravljanja, ker bi to dejansko pripeljalo do zanikanja sistema samoupravljanja, ki ga je Zveza komunistov spodbudila in razvijala. Za zgled lahko vzamemo konflikt med izvršnim svetom SRS in socialno-zdravstvenim zborom skupščine SRS. Komunisti v obeh forumih so se neštetokrat izjavili za gospodarsko reformo in o iskrenosti enih in drugih ni mogoče dvomiti. Vendar pa v konkretnem primeru nismo bili enotnega mnenja o tem, katera od predlaganih odločitev pomeni korist za uveljavljanje gospodarske reforme na področju zdravstvenega varstva. Po ponovni izmenjavi mnenj, novem dokazovanju in prepričevanju je bil konflikt razrešen v okviru teh samoupravnih organov. ZK se ni vmešavala, čeprav so bili njeni člani v teh organih na obeh straneh. Mislim, da je bilo tako stališče ZK edino možno in pravilno. Izredno pomembna se mi zdijo tudi stališča, ki jih je izvršni komite CK ZKJ sprejel glede spomladinskih volitev. Iz teh stališč jasno izhaja, da Zveza komunistov ne more zavezovati svojega članstva, da bi se odločilo za enega ali drugega kandidata, razen v primerih, kjer bi bilo popolnoma jasno, da so kvalitete in politična usmeritev enega od kandidatov take, da so v popolnem nasprotju z interesi graditve socialistične družbe.

Boj za take odnose med različnimi stališči v ZK bo dolgotrajen proces in bo od članstva in vodstev zahteval nenehno idejno politično usposabljanje, veliko teroretično kulturo, strokovnost, strpnost in moralne kvalitete. Organizacijska načela, ki pa naj tudi formalno pomagajo zagotoviti razvoj

takih odnosov, bodo morala biti postavljena izredno prožno in široko.

S tem sem se pravzaprav že tudi izjavil za tretje stališče, ki ga zgoraj nakazujem kot možnost za razreševanje odnosa med manjšino in večino.

O drugem stališču — lojalnosti — nisem razpravljal, ker menim, da lojalnost ne more biti sestavni del odnosov med komunisti, saj v svojem bistvu zanika ustvarjalnost, kritičnost in v končni posledici tudi poštenost člana ZK. Komunist — revolucionar naj bi po tem načelu mirno stal ob strani, medtem ko bi se izvajala politika, s katero se ne strinja. Menim celo, da bi sprejetje takega načela v ZK lahko pomenilo deformacijo moralnih lastnosti člana.

V

Klasični elementi načela demokratičnega centralizma v ZK, ki deluje v samoupravni družbi, dobivajo torej nujno novo vsebino. Najsi formalno to priznamo ali ne, ti elementi so že doživeli ta vsebinski razvoj. Doslej veljavna načela so v obdobju priprav na revolucijo, v revoluciji sami in v obdobju, ki ji je neposredno sledilo, odločno vplivala na akcijsko sposobnost partije in ji zagotovila potrebno disciplino in enotnost. V teh obdobjih so bila življenjsko pomembna za uspeh revolucije.

Bilo pa bi nemarksistično pri teh in tako pojmovanih načelih demokratičnega centralizma vztrajati na sedanji stopnji družbenega razvoja v Jugoslaviji. Vloga ZK v samoupravni družbi zahteva takšne notranje odnose v ZK, ki bodo ne samo odražali stopnjo razvoja družbe in odnosov, v katerih ZK deluje, temveč bodo tudi nenehno zagotavljali njeno avantgardnost.

STANE DOLANC

Normativna tehnika v temeljnem zakonu o delovnih razmerjih

I

Smo v obdobju nenehnega razvoja statutarnega prava pri urejanju delovnih razmerij. Klasične pravne norme — zakone — zamenjuje na čedalje širšem področju medsebojni dogovor samoupravljalcev — statut oziroma splošni akt, kakor ga imenuje temeljni zakon o delovnih razmerjih.

Razvoju statutarnega prava so potrebni nenehni impulzi, poleg notranjih, v delovni skupnosti, tudi zunanji, med drugim tudi z ustreznimi zakoni. Kljub razvoju statutarnega prava bo klasična pravna norma, ki jo sprejme zakonodajni organ, še vedno okvir, v katerem se bo razvijalo statutarno pravo. Prav zato ni zgolj fraza, če temeljni zakon o delovnih razmerjih mnogokrat imenujemo »malo ustavo dela«. Zakon, v tem primeru »mala ustava«, sicer ni statični pravni akt, kljub temu pa mora biti ustaljen, vsaj v določenem časovnem razdobju, da se lahko v njegovem okviru dovolj razvije statutarno pravo. Zaradi takega značaja temeljnega zakona o delovnih razmerjih praksa upravičeno zahteva določeno ustaljenost, vsaj do tiste meje, ko življenje, družbeno-ekonomski odnosi ne prerastejo pravne norme. Do te meje mora zakon ostati trden okvir statutarnemu pravu.

II

Praksa pa je vendarle drugačna. Temeljni zakon o delovnih razmerjih je bil objavljen v Ur. listu SFRJ št. 17/65 z dne 7. aprila in je začel veljati dne 8. aprila 1965. leta. Zakon torej ne velja še niti dve leti. V času veljavnosti novega zakona se statutarno pravo intenzivno razvija. Ta razvoj pa bi vsekakor pospešil tudi trden okvir, stalnost temeljnega zakona o delovnih razmerjih. Položaj pa je čisto drugačen.

Že 25. maja 1965 je bil objavljen popravek temeljnega zakona o delovnih razmerjih (Ur. list SFRJ št. 21/65). Popravki zadevajo 1. člen, 2. odstavek 131. člena, 1. odstavek 137. člena, 1. odstavek 139. člena in 1. odstavek 144. člena prvotnega besedila citiranega zakona. Popravki sicer ne posegajo v vsebino zakona, gotovo pa je, da bi jih ob skrbnejši redakciji zakona ne bilo.

Že dobro leto po uveljavitvi temeljnega zakona o delovnih razmerjih je bil sprejet zakon o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o delovnih razmerjih, objavljen v Ur. listu SFRJ št. 28/66 z dne 13. julija 1966 in je začel veljati 22. julija 1966. leta.

Tudi temu zakonu je sledil popravek (zadeva 93. člen prvotnega besedila cit. zakona), objavljen v Ur. listu SFRJ št. 34/66 z dne 31. avgusta 1966.

Na podlagi 54. člena zakona o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o delovnih razmerjih je zakonodajno-pravna komisija zvezne skupščine na seji 12. oktobra 1966 sprejela prečiščeno besedilo temeljnega zakona o delovnih razmerjih in ga objavila v Ur. listu SFRJ št. 43/66 z dne 9. novembra 1966.

In spet je prišel popravek prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih, tokrat v 122. členu prečiščenega besedila, objavljen v Ur. listu SFRJ št. 45/66 z dne 25. novembra 1966.¹

III

V manj kot dveh letih je bil tako temeljni zakon o delovnih razmerjih petkrat dopolnjen. Za nobeno izmed navedenih dopolnitev pa ni mogoče trditi, da je rezultat družbeno-ekonomskih preraščanj pravne ureditve, kakršno je uvedel prvotni temeljni zakon o delovnih razmerjih. Vsi trije popravki temeljnega zakona (Ur. list SFRJ št. 21/65, 34/66 in 45/66) so izključna posledica redakcijskih spodrsaljajev. Nedvomno je tudi, da družbeno ekonomski razvoj po uveljavitvi temeljnega zakona o delovnih razmerjih ni ustvaril novih situacij, kakršnih ob sprejetju prvotnega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih še ne bi bilo. Zato lahko trdimo, da so razlogi, ki so privedli do sprejetja zakona o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o delovnih razmerjih, obstajali že ob sprejemanju temeljnega zakona.

¹ Ko sem članek že poslal uredništvu, je bil temeljni zakon o delovnih razmerjih ponovno spremenjen, tokrat 1. odstavek 76. člena preč. bes. TZDR (Ur. list SFRJ, št. 617-52/66), op. B. S.

Tako se je v poldrugem letu nabralo pri tako občutljivem pravnem področju, ki je podlaga za statutarno pravo, kar pet zakonskih tekstov: temeljni zakon, zakon o spremembah in dopolnitvah tega zakona in pa trije popravki. Zato je bilo nujno prečiščeno besedilo prvotnega temeljnega zakona o delovnih razmerjih, torej šesto zakonsko besedilo oziroma šesta podlaga za urejanje statutarne prava v delovnih skupnostih, podlaga, ki sicer res združuje prejšnjih pet zakonitih besedil.

IV

Ob prečiščenem besedilu temeljnega zakona o delovnih razmerjih (Ur. list SFRJ št. 43/66) bi se rad podrobneje zadržal. Primerjava med slovenskim in srbskohrvaškim besedilom prečiščenega besedila je namreč pokazala, da slovensko prečiščeno besedilo ne »prečiščuje« le zakona o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o delovnih razmerjih v razmerju do prvotnega zakona, pač pa tudi prvotno, nespremenjeno besedilo temeljnega zakona o delovnih razmerjih, medtem ko srbskohrvaško prečiščeno besedilo ne posega v nespremenjeni del temeljnega zakona o delovnih razmerjih. Očitno je torej, da je morala zakonodajno-pravna komisija zvezne skupščine napraviti *dve* varianti prečiščenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih, slovensko in srbskohrvaško.

Primerov, ko srbskohrvaško prečiščeno besedilo ne posega v prvotno besedilo temeljnega zakona o delovnih razmerjih, slovensko pa včasih bolj, včasih pa manj, je precej. Naj jih navedem nekaj:

V prvotnem besedilu 1. člena je navedeno, da »*upostavljajo*« delovni ljudje ... medsebojna razmerja ... Prečiščeno besedilo je nadomestilo izraz »*upostavljajo*« z »*vzpostavljajo*«. V obeh besedilih, prvotnem in prečiščenem, je srbskohrvaški izraz isti: »*upostavljaju*«. Najmanj, kar slovenskemu besedilu lahko očitamo, je netočen prevod.

V 4. odstavku 17. člena prvotnega besedila je navedeno: »Določbe tega zakona se ne nanašajo na delovne ljudi, ki jih delovna organizacija z *občasno ali začasno pogodbo o delu* pritegne k opravljanju določenega dela.« Prečiščeno besedilo pa pravi: »... ki jih delovna organizacija *občasno ali začasno s pogodbo o delu* ...« Srbskohrvaško besedilo zakona je v obeh primerih enako: »... koje radna organizacija *povremeno ili priremeno angažuje ugovorom o delu* za vršenje određenog posla.«

Nedvomno je pomenska razlika med obema slovenskima besediloma prav bistvena, saj je prvotno slovensko besedilo pomensko bistveno odstopalo od srbskohrvaškega besedila in se mu je po pomenu približalo šele prečiščeno slovensko besedilo.

Srbskohrvaški izraz v 1. odst. 19. člena »oglas o slobodnom radnom mestu« je prvotni slovenski tekst zakona označil z »razglas o prostem delovnem mestu«, prečiščeno besedilo pa z »objava o prostem delovnem mestu«.

Pomenske razlike med obema besediloma tu najbrž ni, ker pa so uredniki zakona spreminjali izraze »razpis«, »razglas«, »objava« in jim dajali različno pravno vsebino, je praktična posledica ta, da so splošni akti delovnih organizacij v istem izrazoslovju prav tako neenotni. Zato so tudi »objave« o prostih delovnih mestih v javnih informacijskih sredstvih neenotne in tako iz teh »objav« največkrat ni mogoče razbrati, ali se bo prosto delovno mesto izpopolnilo po postopku, ki ga predvideva 18. člen (objava prostih delovnih mest), ali pa po postopku, ki ga predvideva 22. člen prečiščenega besedila (razpis prostih delovnih mest). Med obema postopkoma je bistvena razlika, med drugim tudi v tem, da ima delavec v vsakem postopku drugačno pravno varstvo. Zaradi neenotnega izrazoslovja pa zato delavec ne ve vnaprej, ali je prosto delovno mesto »objavljeno« (18. člen) ali pa »razpisano« (22. člen) in je lahko že zaradi tega ob pomembne pravice, ki mu jih sicer daje temeljni zakon o delovnih razmerjih.

Podobno neurejenost izrazoslovja vnaša različen prevod izraza »oglas o konkursu« iz 23. člena (preč. besedila). Prvotno besedilo (22. člen) prevaja ta izraz z »razpisni razglas«, prečiščeno besedilo (23. člen) pa z »razpisna objava«.

Močne »prečiščevalne« posege je doživel tudi 2. odst. 25. člena prvotnega besedila. Tu zakon primeroma našteva izjeme, ob katerih delavec pride na delo v delovno organizacijo za določen čas. Med primeri je navedeno tudi, kot pravi srbskohrvaško besedilo, če je prejšnji delavec »na dužem odsotvu«. Ta pojem je prvotno slovensko besedilo prevedlo: ... če je delavec, »ki je na daljšem izrednem dopustu«, isti pojem pa je prečiščeno besedilo prevedlo: »ki je daljši čas odsoten«.

Ni treba posebej dokazovati prav bistvene razlike med izrazoma v obeh slovenskih besedilih, pa tudi ne dvoma, ali je tudi prečiščeno besedilo zadelo pravi izraz. Ta pomenska razlika je gotovo zašla tudi v statute delovnih skupnosti in

je tako močna, da bo lahko v praksi povzročala spore zaradi različne razlage enega in drugega pojma.

Sicer pa je sploh sporno, ali 2. odst. 26. člena prečiščene besedila našteva primere, ko delavec pride na delo v delovno organizacijo za določen čas, eksemplifikativno ali pa taksativno. Zakon (prečiščeno besedilo) namreč pravi: »Izjemoma stopi delavec na delo v delovno organizacijo za določen čas (besedico »vendar« je prečiščeno besedilo izpustilo) samo v naslednjih primerih: ...« Ko zakon te primere našteje, pa ima na koncu »itd.« Pojma »izjemoma« in pa »samo« na eni strani ter »in tako dalje« na drugi pa se vsekakor izključujeta. Gotovo je, da je treba to izjemo razlagati ozko, kot vsako drugo, in bi bil zato izraz »itd.« odveč ob ustreznem izrazu, ki bi bil morda pomensko širši, kot pa sedanji: »ki je daljši čas odsoten«.

Še ena pomenska razlika je v sicer nespremenjenem zakonskem besedilu v 5. odstavku istega člena (25. prvotnega oz. 26. prečiščenega besedila). To določilo ureja primer, ko delavec dela naprej po izteku roka, do katerega naj bi trajalo delovno razmerje za določen čas. V takem primeru delavcu preneha delo, kot da bil bil v delovnem razmerju za nedoločen čas, in to ob pogojih in na način, kot pravi srbsko-hrvaško besedilo, »*koji su ovim zakonom predvidjeni*«. Prvotno slovensko besedilo pa: »*kot sicer proti delavčevi volji*«, medtem ko prečiščeno besedilo pravi: »*kot sicer po tem zakonu proti delavčevi volji ...*«

Tako se je šele prečiščeno besedilo približalo srbsko-hrvaškemu besedilu. Razlika nasproti prvotnemu besedilu ni le navidezna. Prečiščeno besedilo namreč jasno določa, da kak drug zakon, na primer zvezni ali tudi republiški, ne more predvideti drugih razlogov za prenehanje dela proti delavčevi volji, če je delo podaljšan čez določeni rok. Prvotno slovensko besedilo bi lahko privedlo do nasprotnega sklepa.

Pomenski razločki med prvotnim in prečiščenim slovenskim besedilom so tudi v 2. odstavku 27. prvotnega oz. 28. člena prečiščenega besedila. Po tem določilu lahko delovna skupnost razporedi delavca na samostojno delovno mesto, kjer dela brez strokovnega nadzorstva le, če je poprej ugotovila, da je delavec usposobljen za delo in za uporabo predpisanih varstvenih sredstev in ukrepov, ki se morajo uporabljati pri *določenem* delu (prvotno besedilo). Prečiščeno besedilo: pri *pozameznem* delu; v obeh primerih, pri prvotnem in prečiščenem besedilu, je srbskohrvaško besedilo enako: »*pri odredjenem radu*«. Mislim, da je prvotno slovensko be-

sedilo (pri določenem delu) bolje zadelo smisel zakona, kot pa ga je zadelo prečiščeno besedilo (pri posameznem delu).

Očitno gre za prevodni spodrseljaj, ko je 28. člen prvotnega besedila prevedel izraz »*opasnost po život*« z »*življenjsko nevarnostjo*«, medtem ko je prečiščeno besedilo (29. člen) napako popravilo: »*smrtna nevarnost*«.

V 1. odst. 34. člena prečiščenega besedila zakon daje mladim delavcem in ženam zaščito pred delom na delovnih mestih, kjer se zahtevajo posebno težka fizična dela, in pred vsemi drugimi deli, ki lahko škodljivo in s povečano nevarnostjo vplivajo na zdravje in življenje mladih delavcev in žensk glede na njihove psihofizične *sposobnosti* (v prvotnem besedilu). V prečiščenem besedilu je navedeni izraz zamenjan s »*psihofizične posebnosti*«, v prvotnem in v prečiščenem besedilu pa je srbskohrvaški izraz enak: »*psihofizičke osobnosti*«. Med izrazoma »*sposobnost*« in »*posebnost*« je gotovo bistven pomenski razloček in zato zamenjava izrazov ne bi smela biti le redakcijskega značaja. Morda bi izraz »*lastnost*« bolje nadomestil izraza »*sposobnost*« oz. »*posebnost*«.

»Delavec ima pravico delati tudi krajši čas, kot velja *po zakonu* za poln delovni čas...« (1. odst. 40. člena prvotnega besedila), v prečiščenem besedilu (1. odst. 41. člena) pa: »... kot velja *po tem zakonu* za poln delovni čas...« Šele prečiščeno besedilo ustreza srbskohrvaškemu besedilu, saj je prvotno slovensko besedilo dopuščalo razlago, da se lahko tudi z drugim zveznim ali pa z republiškim zakonom določi, kaj velja za poln delovni čas.

Tudi 2. odstavek 53. člena prvotnega besedila lahko označimo kot nenatančen prevod. To določilo pravi: »Ne glede na prvi odstavek tega člena sme delovna skupnost razporediti delavko na nočno delo, če je treba nujno nadaljevati delo, ki ga je *v teku dneva* prekinila višja sila, ki je ni bilo mogoče pričakovati in nima *periodičen značaj* (torej: višja sila, op. B. S.), kot tudi, če je treba preprečiti škodo na surovinah ali drugem materialu.« Prečiščeno besedilo pa: »... če je treba nujno nadaljevati delo, ki ga je *med dnevom* prekinila višja sila, ki *ga* ni bilo mogoče pričakovati in nima *periodičnega značaja* (torej ne višja sila, pač pa delo, op. B. S.)...«. S tem popravkom se je prečiščeno besedilo približalo srbskohrvaškemu besedilu, ki je ostalo tudi tu v prvotnem in v prečiščenem besedilu nespremenjeno.

V 2. odstavku 64. člena prvotnega besedila je določeno: »Pri neposredni odmeri letnega dopusta delavcu upošteva delovna skupnost uspehe, ki jih delavec dosega...« Isto določilo v srbskohrvaškem besedilu se glasi: »Prilikom neposred-

nog odredjivanja dužine godišnjeg odmora radniku, radna zajednica uzima u obzir i rezultate koje radnik ostvaruje...« Ker je bilo očitno, da je prevod netočen, je prečišćeno besedilo (2. odst. 67. člena) dodalo besedico »tudi«: »Pri neposredni odmeri letnega dopusta delavcu upošteva delovna skupnost tudi uspehe...«

V 76. členu prvotnega besedila je sporno, kako je treba prevesti srbskohrvaški izraz »o *primenjivanju* načela raspodele prema radu«. Prvotno slovensko besedilo je ta izraz prevedlo s »kako se v delovni organizaciji uporablja načelo delitve po delu«, prečišćeno besedilo (79. člen) pa s: »kako se v delovni organizaciji *uveljavlja* načelo delitve po delu«. Tudi tu gre nedvomno za pomensko razliko med izrazoma, ki lahko vsak zase v praksi pripeljeta do drugačnih sklepov.

Je izraz »v *zadnjih* treh mesecih« (2. odst. 85. člena prvotnega besedila) identičen izrazu »v *preteklih* treh mesecih« (2. odst. 86. člena prečišćenega besedila)? Srbskohrvaško besedilo govori: »za *protekla* tri meseca«. V praksi nastaja spor, do kolikšnega nadomestila osebnega dohodka ima delavec pravico, če brez svoje krivde ne dela (1. odst. 86. čl. prečišćenega besedila), ali je namreč to nadomestilo enako povprečju osebnega dohodka, ki ga je imel *neposredno* pred prenehanjem dela, v razdobju treh mesecev, ali pa v zadnji trimesečni obračunski dobi. Pri različnem izračunu lahko pride do pomembnejših razlik. Spor gotovo ne bi bil potreben, če bi redakcija zakona našla natančnejši izraz, saj je misel zakona jasna: delavec ne sme biti prikrajšan pri nadomestilu osebnega dohodka, če ne more delati, kadar je odsoten z dela zaradi vojaških vaj, predvojaške vzgoje, udeležbe v civilni zaščiti, opravljanja javnih funkcij, ali zaradi pozivov vojaških in drugih organov, h katerim je klican brez svoje krivde (1. odst. 86. člena prečišćenega besedila).

Podoben sporni primer je v naslednjem, 87. členu prečišćenega besedila. Če je delavec v priporu, ima pravico do nadomestila osebnega dohodka, in sicer, kot pravi srbskohrvaško besedilo, »u *visini* jedne trećine akontacije ličnog dohotka...« (če ne preživlja družine). Po prvotnem slovenskem besedilu (1. odst. 84. člena) je imel tak delavec pravico do nadomestila, »ki *ustreza* tretjini akontacije«, prečišćeno besedilo pa »ki je *enako* tretjini«... Tudi tu ne gre za redakcijski popravek, pač pa za pomembno pomensko razliko.

Navedel sem le nekaj primerov. V slovenskem besedilu prečišćenega besedila temeljnega zakona o delovnih razmerjih jih je še precej. Vsi ti primeri pa nedvomno kažejo, kako globoko je posegla zakonodajno-pravna komisija zvezne skup-

ščine v sicer nespremenjeno zakonsko besedilo prvotnega temeljnega zakona o delovnih razmerjih, medtem ko je srbsko-hrvaško besedilo istega zakona ostalo nespremenjeno.

V

V 1. odstavku 131. člena ustave SFRJ je določeno:

»Zvezni zakoni in drugi splošni akti zveznih organov se objavljajo v uradnem listu federacije v avtentičnih besedilih v jezikih narodov Jugoslavije: srbskohrvaškem oziroma na hrvaškosrbskem, slovenskem in makedonskem.«

Da je zakonsko besedilo avtentično, pa ne sme pomeniti, da je to enako ali celo podobno izvirniku zakonskega besedila v drugem jeziku, pač pa mora pomeniti le to, da imamo v Jugoslaviji za vsak izglasovan zakon ali drug zvezni splošni akt tri izvirna, samostojna zakonska besedila.

Navedeno ustavno določilo sicer nalaga zakonodajnim organom in njihovim strokovnim službam velike odgovornosti, mnogo večje, kot pa bi jih imele, če bi zakonodajni organ sprejemal zakon le v enem avtentičnem besedilu. Zaradi posebnosti naše federativne ureditve pa je treba to odgovornost tudi sprejeti.

Po primerih, navedenih v IV. točki tega prispevka, pa gotovo ne moremo trditi, da je prečiščeno besedilo temeljnega zakona o delovnih razmerjih avtentičen tekst *istega* zakona, pač pa je le *podoben* istemu zakonu v srbskohrvaškem besedilu. Ali pa, kakor je v praksi v resnici, po pravici lahko trdimo, da je slovensko besedilo zveznega zakona le bolj ali manj posrečen *prevod* srbskohrvaškega besedila zakona, ki ga je tudi izglasovala zvezna skupščina. Iz prakse je namreč znano, da v spornih primerih šele s primerjavo slovenskega in srbskohrvaškega besedila ugotovimo smisel posameznega zakonitega določila. Ob takem stališču in ob takem postopku pa je gotovo, da je ustavno določilo 1. odstavka 131. člena ustave SFRJ bolj ali manj deklaracija, ki v praksi še ni popolnoma zaživel.

VI

Posledice takega položaja, to je nenehnega spreminjanja oziroma dopolnjevanja predpisov in »avtentičnih prevodov« zakonskih besedil, izglasovanih v zvezni skupščini, v slovenski jezik, se kažejo v praksi. Z vsemi navedenimi spremembami in dopolnitvami ter s prečiščenim besedilom temeljni

zakon o delovnih razmerjih sicer res ni posegel v *sistemsko* urejanje delovnih razmerij v splošnih aktih delovnih organizacij, pač pa gotovo v *posamezne* rešitve, pa je zato vsaka sprememba zakonskega besedila povlekla za seboj plaz ustrezni sprememb statutov in drugih splošnih aktov delovnih organizacij.

Posledica tega pa so najmanj spet veliki materialni stroški delovnih organizacij ob sprejemanju sprememb splošnih aktov, sprememb, ki jih narekuje predvsem zunanji faktor — zakon — ne pa notranje potrebe. Ne smemo namreč prezreti, da je tudi za sprejemanje sprememb splošnega akta potreben enak, sicer razmeroma obsežen postopek, kot za sprejem splošnega akta.

Posledica takega položaja je nadalje to, da dopušča vse prevečkrat dvoumno in nejasno pa tudi neenotno razlago zakonskih določil. To je za prakso toliko bolj pomembno, ker vsebuje temeljni zakon o delovnih razmerjih le *načela*, ki so osnova za statutarno pravo. Če niso jasno formulirana, to negativno odseva pri nadaljnji obdelavi teh načel v praksi — v statutih in drugih splošnih aktih. To pa spet povzroča izgubo v času, nejasne splošne akte in s tem več delovnih sporov pred sodišči zaradi različnih razlag na eni strani temeljnega zakona o delovnih razmerjih, na drugi strani pa splošnega akta, ki ureja določeno delavčevo pravico in dolžnost, in naposled, kot najhujšo posledico, nezaupanje v pravni predpis. Tako pomanjkljivo normiran predpis ni optimalno sredstvo za uveljavitev družbene politike, kot pravi prof. dr. Mihajlo Vuković v svojem delu Normiranje pravnih propisa (Informator, Zagreb 1966, str. 13).

BORIS STROHSACK

Družbene službe in narodni dohodek

Kadar slišim, da naša država nakazuje za izobraževanje visok odstotek narodnega dohodka, se nehote spomnim svojega otroštva. Ko je mati prinašala iz trgovine kruh, ga je vedno takoj razdelila. Očetu je odrezala največji kos, rekoč: ubogi oče, toliko se mora truditi, da nas vse prehrani. Tako smo otroci razumeli, da je oče tisti, ki dela (proizvaja) in da bo zato on tudi odločal o delitvi. Tako nekako razumem

tudi sedaj trditev, da neproizvodno prebivalstvo, kot na primer zdravniki, odvetniki, kulturni delavci in podobni, pridejo do svojih dohodkov s sekundarno (drugotno) oziroma terciarno (tretjo) delitvijo narodnega dohodka (gl. F. Černe: »Politična ekonomija« str. 89). Podlago temu nauku je dal Marx. Po Marxovem nauku pride neproizvodno prebivalstvo do svojih dohodkov s sekundarno (drugotno) delitvijo narodnega dohodka; tega pa ustvarja samó proizvodno prebivalstvo.

Kako in zakaj pride do te drugotne delitve narodnega dohodka, razlaga naša politična ekonomija takole:

»Rezultat celotnega proizvodnega dela, ustvarjenega v nekem določenem obdobju, imenujemo družbeni proizvod... v moderni družbi ne more biti celotno prebivalstvo zaposleno v ustvarjanju materialnega bogastva; ni, kot pravimo, proizvodno prebivalstvo. Uslužbenci v državni upravi, na sodišču; vojaki, miličniki, kulturni delavci itd. ne ustvarjajo materialnih dobrin, jih pa trošijo.

Vprašamo se, kdo ustvarja potem materialne dobrine... za neproizvodno zaposleno prebivalstvo, ki jih le-ti rabijo za svoje življenje? Nihče drugi kot aktivno proizvodno prebivalstvo. Te materialne dobrine ustvarja tisti del prebivalstva, ki je zaposleno v gospodarstvu, pa mora zato več proizvesti, kot samo potroši. Ta presežek proizvodnje, ki ga proizvede aktivno proizvodno prebivalstvo za drugi, neproizvodni del prebivalstva... imenujemo presežni proizvod.« (Idem str. 17.)

Da se razumemo, ne mislim oporekati osrednji trditvi, da daje proizvodno prebivalstvo del svojih proizvodov za neproizvodno prebivalstvo (posebno v kapitalizmu), niti trditvi, da je gospodarska dejavnost človeštva osnova (baza) za vse druge dejavnosti ljudi. Toda razpravljati želim o tem, če je samo tisto prebivalstvo proizvodno (produktivno), ki ustvarja materialne (tvarne) dobrine.

Politična ekonomija uči, da je človeška dejavnost razdeljena na dve poglavitni veji: na ekonomsko in neekonomsko dejavnost. Narodni dohodek ustvarja samo ekonomska dejavnost. Gospodarske panoge pa so: industrija, kmetijstvo, gozdarstvo, gradbeništvo, promet, trgovina, obrt in proizvodni del komunalne dejavnosti. Po teh panogah namreč izračunava pri nas zvezni zavod za statistiko vsako leto narodni dohodek.

S teh stališč je jasno, da družbene službe ne ustvarjajo narodnega dohodka. Med družbene službe pa štejemo predvsem naslednje neekonomske dejavnosti: zdravstvo, šolstvo, prosveto in kulturo ter socialno varstvo. Te dejavnosti oprav-

ljajo pri nas praviloma posebne delovne organizacije — zavodi.

Skladno s tem pojmovanjem tudi politična ekonomija kot najsplošnejša ekonomska veda in ekonomika kot veda, ki proučuje gospodarsko dejavnost določene nacionalne družbe v določenem obdobju — ne proučujeta področja tako imenovanih neekonomskih dejavnosti, med katere štejemo tudi družbene službe.

Če hočemo odgovoriti na vprašanje, ali je proizvodno res samo tisto prebivalstvo, ki proizvaja tvorne dobrine, moramo najprej vedeti, kaj je sploh proizvodnja (produkcija) in kaj je gospodarjenje.

»Gospodarjenje je zavestna dejavnost z namenom zmanjšati omejenost sredstev, s katerimi zadovoljujemo naše potrebe. Takšna sredstva imenujemo potrebščine ali dobrine« (A. Bajt, Uvod v politično ekonomijo, 1965 str. 7). Svoje potrebe pa zadovoljujemo s tvarnimi (npr. kruh) in netvarnimi dobrinami (npr. znanje). Gospodarjenje samo pa je proces, ki poteka v fazah, ki si sledijo v nekem zaporedju. Te faze so: produkcija, razdelitev, menjava in poraba.

Produkcija je proces, v katerem izdelujejo ljudje iz dobrin, ki jih daje narava, nove dobrine. Toda kaj je bistvo produkcije?

»Če dobrin ne produciramo zaradi njih samih, ampak zaradi njihovih koristnih storitev, je bistvo produciranja očitno izdelovanje koristnih storitev, takšnih dobrin, ki so sposobne dajati človeku koristne storitve. Produkcija je v tem smislu pojmovno vendarle vezana na dobrine, se pravi, na tvarne predmete. Koristne storitve izdeluje človek v produkciji s svojimi delovnimi storitvami, tako da s svojimi delovnimi sposobnostmi predeluje, obdeluje itd. predmete narave. Bistvo produkcije so tako delovne storitve ljudi. Te se sicer opredmetijo v tvarnih produktih, njihovo opredmetenje v tvarnih produktih pa vendar ni bistveno.

To omogoča, da razširimo pojem produkcije od produkcije tvarnih dobrin na netvarne (podčrtal J. H.) V mnogih primerih izdelujejo ljudje koristne storitve, ki ne dobe tvarnega obstoja. Vzemimo transport, ki dobrine premešča iz kraja v kraj, ne da bi njihovo tvornost kakorkoli spremenil, za tem osebni transport, ... razne osebne storitve, kakor na primer storitve brivca, intelektualnega delavca in podobno. Če ni bistvo produkcije opredmetenje delovnih storitev v tvarnih produktih, spadajo v področje produkcije vse delovne storitve ljudi, tako tiste, ki se opredmetijo v tvarnih produktih, kakor tudi tiste, ki

ne dobe stvarnega dostoja (zaradi česar se potrošijo takoj, ko so producirane). To pa nas opravičuje, da razširimo tako pojem produkta, kakor tudi pojem dobrine od tvarnih produktov in tvarnih dobrin na netvarne produkte in netvarne dobrine (idem, str. 15).

Če ocenimo te izpeljave kot pravilne — in težko bi bilo trditi, da niso pravilne — zakaj potem še vedno trdimo, da ustvarja narodni dohodek samo tisti, ki ustvarja tvarne dobrine, in ne tudi tisti, ki ustvarja netvarne dobrine? (Pa v praksi niti glede tega nismo dosledni, saj, na primer, storitev brivca (netvarna dobrina) štejemo v narodni dohodek, vrednosti pohištvu, ki ga izdelava šola mizarske stroke, pa ne. Mimogrede bodi še povedano, da pri nas narodni dohodek pojmuje dosti ožje kot v zahodnih državah.)

Odgovor na gornje vprašanje je enostaven: narodni dohodek ustvarjajo samo tisti delavci, ki se ukvarjajo s *produktivnim* področjem gospodarjenja. Kot produktivne pa štejemo le dejavnosti, ki ustvarjajo tvarne produkte, oziroma, natančneje, gospodarske dejavnosti (industrijo, kmetijstvo itd.).

Da bi razumeli pojem produktivno delo in spreminjanje njegove vsebine, je potrebno, da pogledamo, kako je ekonomska teorija v različnih obdobjih odgovarjala na vprašanje, katero delo je produktivno in katero ni. V začetku kapitalizma so ekonomisti (merkantilisti) šteli za produktivne samo tiste dejavnosti, ki so povečevale uvoz zlata; fiziokrati so šteli za produktivne samo tiste dejavnosti, ki pridobivajo dobrine iz zemlje (poljedelstvo, rudarstvo); industrija, ki dobrine samo predeluje, zanje ni bila produktivna. Marx je razširil pojem produktivnega dela na vse dejavnosti, ki proizvajajo tvaren produkt. Trgovina, gostinstvo in bančništvo niso produktivne dejavnosti. Sodobni marksistični ekonomisti se večinoma drže Marxovega pojmovanja produktivnega dela. Tudi meščanski ekonomisti niso glede tega pojma enotni. Zelo so razširili ta pojem tisti ekonomisti, ki trde: vsako delo, ki izdeluje nekaj koristnega, nekaj, kar ima ceno, je produktivno delo. Pojem produktivnosti v tem primeru nima nobene zveze več s tvarnostjo produkta.

Gospodarska praksa tako kapitalističnih kot socialističnih dežel je, kar zadeva pojem produktivno delo, zelo različna. Praksa socialističnih dežel ga razširja in šteje za produktivne dejavnosti tudi osebni transport, prenos obvestil, trgovino in gostinstvo. Sploh je opaziti, da se pojem produktivnega dela v razvitejših državah razširja, čimbolj je zadovoljeno potrebam po dobrinah materialne proizvodnje (idem, str. 16 in nasl.).

Ves ta zgodovinski razvoj pojmovanja produktivnosti dela postavlja prav gotovo v pretres vprašanje, ali je pravilna naša gospodarska praksa, po kateri je produktivno samo delo v gospodarskih dejavnostih in po kateri samo gospodarstvo ustvarja narodni dohodek. Menim, da tako pojmovanje ni v skladu niti z našo ustavo niti z našo stvarnostjo.

Kaj pravi ustava o delovnih organizacijah, med katere sodijo tudi zavodi kot organizacijske oblike tako imenovanih negospodarskih dejavnosti?

»Proizvod družbenega dela, ustvarjen v delovnih organizacijah, ... se kot osnova osebnih in skupnih potreb delovnih ljudi razporeja v okviru enotnega sistema delitve po enotnih pogojih in merilih... Za zadovoljevanje osebnih in skupnih potreb delovnih ljudi pripada delovni organizaciji del ustvarjene vrednosti proizvoda, sorazmerno s produktivnostjo dela delovnih ljudi in odvisno od poslovnega uspeha delovne organizacije, v negospodarskih dejavnostih pa sorazmerno z uspehi dela pri zadovoljevanju družbenih potreb« (čl. 11 Ustave).

Temeljni zakon o zavodih navaja, da si zavod pridobiva sredstva za delo s povračili, ki jih dobiva za opravljanje dejavnosti ali storitev.

S povračilom si zavod ustvarja sredstva:

- za obnovitev vrednosti sredstev, ki jih je porabil pri dejavnosti oziroma storitvi;
- za izpolnjevanje obveznosti, ki jih ima po zakonu do družbene skupnosti;
- za osebne dohodke;
- za zadovoljevanje skupnih potreb svojih delavcev;
- za razširitev materialne podlage za svoje delo.

Iz tega sledi, da je povračilo v bistvu menjalna vrednost storitve negospodarskih dejavnosti in da so te storitve prav tako sad dela kakor proizvod, ki ga ustvarja gospodarska organizacija. Ker torej nastajajo te dobrine pod pogoji družbene delitve dela, so predmet menjave in morajo imeti kot take nujno svojo menjalno vrednost. Če je pa tako, potem je vprašanje, če je še res, kadar pravimo, da država nakazuje visok odstotek narodnega dohodka za družbene službe, saj tudi družbene službe dohodek same ustvarjajo s svojim delom. Če pa priznavamo, da tudi družbene službe ustvarjajo dobrine in s tem dohodek, potem je vsota dohodkov vseh družbenih služb *narodni dohodek družbenih služb*. Ta narodni dohodek bi bilo treba prišteti k narodnemu dohodku, ki ga ustvarja gospodarstvo, kot posebno skupino. Pravilneje bi torej bilo govoriti o tem, ali je struktura narodnega do-

hodka po dejavnostih — gospodarskih in negospodarskih — pravilna, to je usklajena z družbenimi potrebami, in taka, da zagotavlja najhitrejši napredek vse družbe in življenjske ravni prebivalstva.

Kadar hočemo prikazati družbeni razvoj in življenjsko raven kakega naroda, se najpogosteje oklepamo statistik o narodnem dohodku. Ko poprečen občan bere, da je v letu 1956 znašal narodni dohodek na prebivalca pri nas 269 dolarjev, v ZDA 2034 dolarjev, v Vel. Britaniji 896 dolarjev, v Avstriji pa 488 dolarjev, navadno razume, da so pač Američani osemkrat, Angleži pa štirikrat bogatejši od nas oziroma da ustvarjajo osemkrat ali štirikrat več dobrin kot mi. In vendar ni nujno, da je natanko tako, kajti te številke zajemajo večinoma le materialne dobrine. Vsa življenjska raven človeka pa ni odvisna samo od materialnih dobrin, vsaj na sedanji stopnji družbenega razvoja ne. Z narodnim dohodkom, kot je računano doslej, ni prikazan napredek družbe v celoti, napredek negospodarskih dejavnosti pa sploh ne. Ne pove nam, kakšne možnosti imajo občani, da si zdravijo zobe, da obiskujejo gledališča, muzeje, knjižnice, da pošiljajo svoje otroke v otroške vrte, da uživajo vse tiste dobrine, ki jih nudijo negospodarske dejavnosti in ki jih sodoben človek čedalje bolj ceni. Šele ko bi imeli izračunan narodni dohodek gospodarstva in negospodarskih dejavnosti po panogah, bi lahko presojali, v kaki smeri gre družbena proizvodnja (materialnih in nematerialnih dobrin), in bi dobili približno predstavo tudi o velikosti (količini) potrošnje teh dobrin ter s tem podobo življenjske ravni ljudi posameznih dežel.

JOŽKO HUMAR

Združeni proizvajalci in delitev narodnega dohodka

I Narodni dohodek, vir osebnih dohodkov vseh kategorij delovnega človeka, je rezultat proizvajalčevega proizvodnega dela — rezultat delovanja združenega proizvajalca na področju materialne proizvodnje (odmislimo individualnega proizvajalca, ki bo jutri prav tako združeni proizvajalec). Naravno je tedaj, da se v socialistični družbeni skupnosti

združeni proizvajalec uveljavi kot poglavitni subjekt delitve narodnega dohodka. Seveda bi to ne mogel postati, če se ne bi obenem uveljavil tudi kot poglavitni politični subjekt socializma. Zategadelj obsega samoupravljanje združenih proizvajalcev tako področje materialne proizvodnje kakor tudi področje upravljanja splošnih družbenih zadev.¹

Okoliščina, da se združeni proizvajalec uveljavlja kot poglavitni subjekt delitve narodnega dohodka, je nadvse pomembna za njegov celoten družbeno-gospodarski položaj, s tem pa tudi za njegov družbenopolitični položaj v socializmu. Tako se potem močnejše razvija proces, ki spodkopuje najgloblje osnove mezdnege položaja delavcev in delitve družbe na razrede. Položaj proizvajalca v stari razredni družbi lahko najboljše presodimo, če vzamemo za izhodišče njegovo razmerje do proizvoda lastnega dela. Z istega gledišča lahko najboljše spremljamo proces osvobajanja delavskega razreda kot zgodovinsko zadnjega proizvajalskega razreda in kot graditelja nove in resnične ljudske skupnosti — svobodne skupnosti združenih proizvajalcev.

2. V starem in odtujenem kapitalističnem svetu je proizvajalec sestavljal poseben družbeni razred — delavski razred — ker je bil pač politično in gospodarsko prisiljen proizvajati, in sicer najprej za buržoazijo, šele potem pa tudi zase. Politično je bil k temu prisiljen zato, ker je imel na političnem področju samo formalne pravice in ker je bila država — orodje političnega prisiljevanja — v rokah buržoazije. To politično prisiljevanje je pretežno posredno delovalo, neposredno pa samo v prvih trenutkih razvoja kapitalistične družbe, vtem ko je pozneje neposredno delovalo le v izjemnih

¹ Proizvajalec je vsaka oseba, ki opravlja kako posamezno funkcijo skupnega proizvajalca — kako posamezno funkcijo proizvodnega dela — ki ga sestavljajo z družbeno in tehnično delitvijo proizvodnega dela povezani delavci različnih vrst ročnega ali pretežno ročnega in duševnega ali pretežno duševnega dela na področju materialne proizvodnje. Združeni proizvajalec pa je vsak proizvajalec, ki prvič, na področju materialne proizvodnje svobodno in neposredno a) združuje svoje delo z družbenimi proizvajalnimi sredstvi s takšnim delom drugih proizvajalcev, b) organizira družbeno proizvodnjo in c) si prisvoja proizvod svojega družbenega dela, zadosten za razširjeno reprodukcijo in za nenehno izboljševanje življenjske ravni, in ki, drugič, na političnem področju neposredno, to je kot proizvajalec in ne kot poklicen politični delavec, upravlja splošne zadeve svoje družbenopolitične skupnosti.

Seveda pa združeni proizvajalec še vedno ni popolnoma svobodno in neposredno združen — to je tudi docela razumljivo — ker se šele začenja svobodno in neposredno združevati tako na gospodarskem kot na političnem področju. Zategadelj je svobodna skupnost združenih proizvajalcev še daleč. Združeni proizvajalec je dejansko še zmeraj poseben družbeni razred — to je dejansko delavski razred — ki pa je že začel proces svoje gospodarske, politične in duhovne osamosvojitve in samoodprave sebe kot razreda.

okolih, ko so se gospodarska sredstva pokazala v določenem trenutku kot nezadostna. Gospodarsko pa je bil prisiljen proizvajati za druge zato, ker je bil na področju materialne proizvodnje brez proizvodnih sredstev, ker je bil samo objekt, ne pa tudi subjekt družbene organizacije dela in ker ni mogel neposredno razpolagati s proizvodom lastnega dela.

Dejansko je skupina proizvajalcev postala poseben družbeni razred tedaj, ko je druga skupina ljudi — prvotno prav tako proizvajalcev — zaradi večje gospodarske in politične moči dobila možnost, da si prilasti proizvod njihovega dela in da se na tej podlagi znebi dolžnosti proizvodnega dela. Tako je prišel čas, ko je prvotna skupnost proizvajalcev razpadla na dve antagonistični družbeni skupini. V dosedanji zgodovini so se spreminjale samo konkretne oblike teh velikih družbenih skupin, medtem ko je bilo njuno medsebojno razmerje v bistvu zmeraj enako.

S tem ko je proizvajalec izgubil proizvod lastnega dela in hkrati z njim tudi svojo gospodarsko svobodo, je izgubil tudi svojo človeško svobodo ter postal gospodarsko izkoriščen in politično podrejen proizvodni razred v nasprotju z drugim, izkoriščevalskim in vladajočim neproizvodnim razredom. Zato se tudi proizvajalčevo družbeno osamosvajanje — samoodprava proizvajalca kot posebnega družbenega razreda — začne z njegovim gospodarskim osamosvajanjem. Gospodarska osamosvojitve pa pomeni za proizvajalca predvsem to, da postane znova neposreden gospodar proizvoda lastnega dela. Odtujitev proizvajalca in človeka sploh se je začela z odtujitvijo proizvoda njegovega dela. Zato se tudi odtujitvi nasproten proces začne z vnovičnim prisvajanjem proizvoda lastnega dela.

3. Stopnja, do katere si združeni proizvajalci neposredno prisvajajo in neposredno delijo proizvod lastnega dela, je objektivni sintetični kazalec ne samo za družbeno gospodarski, ampak tudi za družbeno-politični in kakršenkoli drug položaj združenega proizvajalca v novonastajajoči socialistični skupnosti. Stopnja, do katere si združeni proizvajalec znova neposredno prisvaja proizvode svojega dela — in to moč prisvajanja uporablja za svojo politično in duhovno osamosvojitve — pomeni obenem stopnjo, do katere zanika razredno naravo proizvodnega dela in uveljavlja svojo svobodno skupnost, svobodno skupnost združenih proizvajalcev.

Zato da bi si lahko neposredno prisvajal proizvod svojega dela in ga delil — da bi torej lahko sam sebe odpravil kot poseben družbeni razred — si je moral delavski razred Ju-

goslavije najprej izbojevati politično oblast in razlastiti buržoazijo. Toda čeprav je to uspešno opravil, s tem dejanjem vendarle še ni postal tudi neposredni gospodar proizvoda svojega dela. Namesto da bi si bil ta proizvod sam neposredno prisvajal in ga delil, si ga je v njegovem imenu prisvajala in ga delila njegova država.

S tem da je odpravil svojega klasičnega posrednika — buržoazijo — pa delavski razred ni obenem odpravil tudi vsakega posrednika med seboj in proizvodom svojega dela. Zato se s stališča delitve ni bistveno spremenila mezdna narava proizvodnega dela — proizvajalčevo mezdno delovno razmerje — ki je ena izmed bistvenih razrednih oznak delavskega razreda. Ko se je otrešel klasičnega mezdnega razmerja, se je delavski razred znašel v mezdnem delovnem razmerju z lastno državo. In vendar je že s samim tem storil zelo pomemben korak na poti do neposrednega prisvajanja in neposredne delitve proizvoda lastnega dela, na poti do zanikanja mezdne in razredne narave proizvodnega dela, na poti do odprave delavskega razreda kot razreda.

4. Ko je delavski razred leta 1950 prevzel tovarne v upravljanje, se je začel proces neposrednega združevanja proizvajalcev na področju materialne proizvodnje ter odprave lastne države in birokracije kot posrednika med proizvajalcem in proizvajalnimi sredstvi. Vendar to v začetku prav tako še ni imelo za posledico uresničenje procesa, v katerem si združeni proizvajalec sam neposredno prisvaja proizvod dela. Natančneje rečeno, s tem si je združeni proizvajalec začel neposredneje prisvajati samo proizvod svojega preteklega dela, ki je dobil obliko proizvodnih sredstev, začel je torej upravljati tovarno in proizvodnjo v njej, medtem ko si je proizvod njegovega živega dela — bodisi v obliki proizvodnih sredstev ali v obliki sredstev za osebno in skupno porabo — še nadalje prisvajala in ga v njegovem imenu delila njegova država. Ker pa si združeni proizvajalec ni začel hkrati tudi neposredno prisvajati proizvoda svojega živega dela, se v tem trenutku tudi ni mogel čutiti dejanskega gospodarja svojega preteklega dela, svojih proizvodnih sredstev, svojih tovarn, ki jih je na neki način že upravljal.

Seveda pa vse to ni moglo zasenčiti dejstva, da je združeni proizvajalec tudi s tem, ko je tako prevzel tovarne, napravil enega najbolj revolucionarnih korakov — kakršnega se do zdaj še ni lotil v kakšni zanj specifični obliki delavski razred v drugih socialističnih deželah — na poti do neposrednega prisvajanja proizvoda svojega dela in še temeljitejše spremembe svojega družbeno gospodarskega položaja. Razen

tega moramo še pomisliti, da je imelo to prvotno samoupravljanje združenih proizvajalcev, s tako omejeno vsebino, v prvem hipu svojega razvoja tudi pomen praktične priprave združenega proizvajalca na to, da bo naredil še drugi revolucionarni korak — da si bo neposredno prisvajal in svobodno delil tudi proizvod svojega živega dela.

5. Takšen družbeni odnos — v katerem je začel postajati neposreden gospodar sredstev, s katerimi je proizvajal, ni pa hkrati začel postajati tudi neposreden gospodar proizvoda svojega živega dela s temi sredstvi — je pomenil eno izmed temeljnih nasprotij na prvi razvojni stopnji samoupravljanja združenih proizvajalcev. Da pa bi postal resnični gospodar proizvodnih sredstev — in da takratna stopnja samoupravljanja ne bi izgubila pomena priprav, s katerimi naj bi združeni proizvajalec povzdignil to samoupravljanje na višjo razvojno stopnjo — je bilo nujno potrebno, da bi si začel neposredno prisvajati tudi proizvod svojega živega dela s temi lastnimi proizvodnimi sredstvi. V tem primeru bi se močneje razmahnil proces bistvenega spreminjanja družbeno gospodarskega položaja združenega proizvajalca in zanikanja meznega delovnega razmerja.

Da bi vse to uresničil, je bilo nujno potrebno — ko je že postajal neposredni upravljavec na področju materialne proizvodnje — da začne postajati neposredni upravljavec tudi na političnem področju. Združeni proizvajalec bi namreč ne mogel dalj česa imeti neposredne gospodarske oblasti, če ne bi imel hkrati tudi neposredne politične oblasti. Tako se ustanovijo v letih 1952 in 1953 zbori proizvajalcev v predstavniških organih politične oblasti — v ljudskih odborih in skupščinah — in začenja združeni proizvajalec neposredno upravljati tudi svoje ožje in širše družbeno politične skupnosti. Člani teh zborov — druženi proizvajalci — namreč niso zapuščali proizvodnje, potem ko so bili izvoljeni v te zборе. Združeni proizvajalec je zatorej upravljal svoje družbeno politične skupnosti prav kot združeni proizvajalec — torej neposredno — in ne po svojih poklicnih predstavnikih, posredno.

Čeprav je združeni proizvajalec začel že zelo hitro po prevzemu tovarn v svoje roke neposredno sodelovati pri upravljanju družbe — med drugim tudi zato, da bi si utrdil neposredno upravljanje tovarn — bo preteklo več časa, kot pa smo pričakovali, do tistega trenutka, ko si bo začel neposredno prisvajati in svobodno deliti proizvod svojega živega dela. V prvih osmih letih samoupravljanja je namreč združeni proizvajalec pretežno upravljal obstoječa proizvodna sred-

stva in sam proizvodni postopek — kolikor je bilo to mogoče, brez resnične pristojnosti za delitev — medtem ko sta ostala prisvajanje in delitev proizvoda njegovega živega dela še nadalje v rokah njegove države. Združeni proizvajalec je začel v tem razdobju dobivati nekoliko neposrednega vpliva le na delitev dela lastnega proizvoda, namenjenega za njegovo osebno in za skupno porabo. Toda še zmerom je šlo za plačo — torej samo v določeni meri zanikano mezdo — ne pa za njegov osebni dohodek. S tega gledišča se je torej državno-mezdna narava proizvodnega dela in pa ustrezni družbeno gospodarski in družbeno politični položaj združenega proizvajalca samo v neznatni meri spremenil v primeri z razdobjem pred letom 1950.

6. V drugem osemletnem razdobju samoupravljanja — od konca l. 1957 pa do sredine l. 1965 — si združeni proizvajalec že začenja neposredno prisvajati proizvod svojega živega dela in ga svobodno deliti na del za svojo osebno in skupno porabo — in sicer ta del v celoti — in pa na del za razširjeno reprodukcijo in rezerve — ta del pa še zmeraj ne v celoti. Večji del njegovega proizvoda, kolikor je bil namenjen za razširjeno reprodukcijo, si je namreč še naprej v njegovem imenu prisvajala in ga delila njegova država.

V tem razdobju postaja — bolj ali manj — neposreden gospodar svojega osebnega dohodka — neposredno si ga prisvaja in ga svobodno deli v svojem proizvajalnem kolektivu. V tej meri je združeni proizvajalec tudi že bistveno zanikal prejšnjo državno-mezdno naravo svojega proizvodnega dela. Toda stopnja, do katere si je del njegovega proizvoda, namenjenega za razširjeno reprodukcijo, še nadalje prisvajala in ga delila v njegovem imenu njegova država, je bila hkrati tudi stopnja, do katere se je s stališča delitve še nadalje ohranila mezdna narava njegovega proizvodnega dela. Razen tega je omejeno prisvajanje dela lastnega proizvoda, namenjenega za razširjeno reprodukcijo, pritiskalo na svobodno izločanje sredstev za osebne dohodke. Ista omejenost ga je onemogočala, da bi kar najbolj razvil delovno storilnost — na temelju stalnega izboljševanja tehnike in tehnologije proizvodnega dela — in da bi na tej podlagi nenehno zviševal raven osebnih dohodkov. Tako se je posredno zmanjševala tudi vloga združenega proizvajalca kot neposrednega gospodarja svojega osebnega dohodka.

7. Najnovejši družbeni procesi, ki jim je leta 1965 odprla pot gospodarska in družbena reforma — združenemu proizvajalcu naj bi le-ti omogočili, da bi si neposredno prisvajal in

svobodno delil pretežni del lastnega proizvoda, namenjen za razširjeno reprodukcijo — pomenijo pot do nadaljnje bistvene spremembe njegovega družbeno gospodarskega položaja. Na tej poti se združeni proizvajalec že začenja uveljavljati kot pglavitni subjekt delitve narodnega dohodka in ustvarjati gospodarsko podlago za nadaljnjo bistveno spremembo svojega družbeno političnega položaja in za to, da se še bolj uveljavi kot pglavitni subjekt novonastajajoče socialistične družbene skupnosti.

Stopnja, do katere postaja združeni proizvajalec dejansko pglavitni subjekt delitve narodnega dohodka — to pa postaja ne samo s tem, da si neposredno prisvaja čedalje večji del svojega proizvoda, namenjenega za razširjeno reprodukcijo, ampak tudi z nenehno krepitvijo svojega neposrednega sodelovanja na političnem področju — je hkrati tudi stopnja, do katere združeni proizvajalec zanika mezдно in razredno naravo svojega proizvodnega dela. Do te stopnje je s stališča njegove vloge pri delitvi narodnega dohodka odpravljena ena izmed bistvenih razrednih oznak združenega proizvajalca — združenega proizvajalca kot delavskega razreda v procesu, kjer delavski razred sam sebe odpravlja kot razred.

S spreminjanjem vloge pri delitvi — ko postaja pglavitni subjekt delitve narodnega dohodka — se spreminja celoten družbenogospodarski položaj združenega proizvajalca. Stopnja, do katere postaja združeni proizvajalec neposreden gospodar proizvoda svojega dela, je obenem tudi stopnja, do katere postaja pglavitni subjekt lastnine proizvajalnih sredstev, in stopnja, do katere postaja pglavitni subjekt družbene organizacije dela.

Vsi ti procesi, v katerih postaja združeni proizvajalec neposredno 1. pglavitni subjekt družbene lastnine, 2. pglavitni subjekt družbene organizacije dela in 3. pglavitni subjekt delitve svojega družbenega proizvoda, so obenem tudi procesi, v katerih se zanikujejo temeljne razredne družbenogospodarske oznake delavskega razreda: 1. da je ločen od proizvajalnih sredstev, 2. da je podrejen v družbeni organizaciji dela in 3. da mu ne gredo proizvodi lastnega dela. Zategadelj je stopnja, do katere se uresničujejo vsi ti procesi, ki pa so v tem trenutku šele na svojem začetku, hkrati tudi stopnja, do katere se delavski razred, združeni proizvajalec, zanika kot poseben družbeni razred. Seveda vsi ti procesi terjajo in predpostavljajo, da teče vzporedno tudi komplementarni proces zanikanja družbenopolitičnih razrednih oznak delavskega razreda.

Čeprav pomeni novonastajajoči družbenogospodarski položaj združenega proizvajalca temelj za njegov novi družbenopolitični položaj, ne smemo pozabiti, da je ta njegov novi družbenopolitični položaj obenem tudi pogoj za krepitev njegovega novega družbenogospodarskega položaja. Zato je sedanja gospodarska reforma hkrati tudi družbena reforma, kolikor pa hkrati ne bi bila tudi družbena, bi ne bila uredničkova niti kot gospodarska.

VOJIN HADŽISTEVIČ

Politične partije in izbira kadrov

Pozornost politologov že dalj časa priteguje konkretni in zgodovinsko omejeni pojav sodobne politične stranke. Politologi ga proučujejo zaradi velike vloge, ki jo imajo politične stranke v novi in najnovejši zgodovini in ki jo bodo imele v sestavu sodobnih političnih sistemov še dogleden čas.

Ena izmed življenjsko pomembnih funkcij, ki so jih v razvitejših sodobnih družbah politične stranke večidel prevzele nase, je izbira kadrov. Jasno je, da si brez izbire kadrov ne moremo misliti delovanja količkaj organizirane skupnosti. Redno in kar se da smotrno izbiranje kadrov za vodenje javnih zadev je s stališča splošno družbenih interesov ravno tako pomembno kot npr. sorazmeren uspeh ali neuspeh družbene skupine, da zavaruje in razvije svoje posebne interese in popolnost notranje strukture svoje stranke.

V delovanju stranke pa je izbiranje kadrov kot splošno družbena funkcija zelo pogosto podrejeno ozko strankarskim ciljem. Tudi nekateri politologi se lotevajo teh problemov kot sekundarnih nalog strankinega delovanja.¹ Vse to je v oporo tistim, ki trdijo, da je sodobna politična stranka, celo najnaprednejša, element odtujitve javnih zadev, kar je odsev sorazmerne nerazvitosti sodobne človeške skupnosti. Namesto da bi občani neposredno sodelovali v političnem življenju in sprejemanju družbeno pomembnih odločitev, opravljajo to s posredovanjem strank, ki organizirajo njihovo sodelovanje in se postavljajo kot posebno telo med množico in oblastjo.

Potreba po izbiri kadrov izvira iz nalog, ki jih stranki zavestno ali podzavestno nalagajo družbene sile, katerih koristi in težnje izraža. Pri tem pa stranka na več ravneh in na več načinov izvaja, sodeluje in vpliva na selekcijo v družbi.

Proces izbire v lastnih vrstah se začne že pri včlanjanju in je strožji v kadrovskih strankah. Poteka z izbiranjem, izločanjem z volitvami iz lastnih vrst v vodstva na vseh ravneh,

¹ Lord Bryce meni, da so primarne funkcije stranke: 1. širjenje načel, 2. zagotavljanje uspeha kandidatov na volitvah (*Les Democraties modernes*, Paris 1924, str. 137).

s kooptacijo v že sestavljena vodstva stranke, a najpogosteje na obojni način. V proces selekcije pa so tako ali drugače pritegnjene tudi pridružene organizacije ali »transmisije« (sindikati, mladinske, ženske organizacije itd.), zlasti še, če obstaja zamenljivost, nadomestnost kadrov. V stranki sami pa poteka tudi negativna selekcija z izključevanjem, kadar se posamezniki oziroma skupine očitno razhajajo z večino oziroma z vodstvom, in to na način in v okoliščinah, ki ne dopuščajo kompromisnega urejanja sporov.

Politične stranke sodelujejo pri selekciji članstva v organih javne oblasti in bistveno vplivajo nanjo. Zlasti pa so osrednji akterji ob volitvah. Poznamo celo primere, ko so bili predstavniki političnih strank neposredno kooptirani v predstavniške organe. Tako je bil začasni posvetovalni kongres Indonezije ustanovljen na podlagi predsedniškega dekreta iz l. 1959. Tako prvo kot drugo pa pogojuje ustvarjanje strankine frakcije v predstavniških organih in vladah. Razen tega vplivajo stranke še na imenovanje vladnih funkcionarjev, direktorjev javnih služb in korporacij, državnih in poldržavnih podjetij itd.

Vidimo torej, da je vplivno območje strank velikansko, medtem ko so način, kako se izraža ta vpliv, dalje družbeni smisel in usmerjenost pa odnos med posameznimi metodami in instrumenti odvisni od vrste dejavnikov ter značaja družbenih odnosov in politične vrhnje stavbe, političnih ciljev in interesov stranke, njenega mesta in vloge v družbi, odnosa do drugih družbenih sil in gibanj, njenih tradicij in notranje strukture, stopnje birokratizacije in poddržavljenja delovanja njenega aparata.

Kljub bistvenim razločkom, ki glede tega obstajajo med političnimi strankami, bi vseeno lahko našteli najpogosteje uporabljena *objektivna* merila, na podlagi katerih zavestno ali pa nezavedno delujejo tisti dejavniki v strankah, ki odločajo ali vplivajo na potek in končne rezultate selekcije. To so osebne lastnosti in prizadevnost, socialna pripadnost (poklic), premoženjski in družbeni položaj, staž in položaj v stranki, odlikovanja, šolska izobrazba, zunanost, spol, narodnost, rasa, pripadnost krajevni volilni skupnosti, članstvo v organizaciji, skupini, frakciji, verska pripadnost itd.

Relativen pomen in praktična uporaba teh meril pa sta odvisna od prej omenjenih dejavnikov, ki pogojujejo delovanje stranke kot celote, pa tudi od zavestne akcije strankinega vodstva ter od objektivnih okoliščin, v katerih poteka izbiranje (vojna, revolucija, mednarodna napetost, razvojna

faza v dobi miru itd.). Če odmislimo izjemne primere in odmike, lahko rečemo, da so selekcija in njeni rezultati najtesneje povezani z družbeno vlogo in fiziognomijo stranke. To vlogo pa najjasneje prikažemo, če analiziramo socialno pripadnost članstva, funkcionarjev in poslancev, če torej uporabimo najbistvenejše merilo, ki kaže, kako se področje produkcijskih odnosov povezuje s politično vrhno stavbo.

Kadrovska politika je praktično v vseh partijah, tudi v marksističnih, najmanj odprto in demokratično področje. Dejstvo, da se o tem zelo malo piše ali pa skoraj nič, potrjuje, da gre za zelo občutljivo temo. Tega ni mogoče pojasniti drugače, kot da je to posledica splošnega procesa birokratizacije vseh oziroma skoraj vseh družbenih struktur sodobne družbe. Ker se partijski aparat sorazmerno osamosvaja in dobiva takó lastno logiko razvoja, postaja zagotavljanje stroge centralistične kontrole nad gibanjem osebja *conditio sine qua non* družbene reprodukcije te organizacije in ohranitve določenih družbenih in političnih odnosov, norm in vrednosti. Tudi analiza maloštevilnih podatkov o socialni strani rezultatov izbiranja nam do neke meje lahko nadomesti pomanjkanje del o stvarnem mehanizmu selekcije, kakršna poteka v tistih ožjih krogih, ki to področje strankinega dela precej ali popolnoma obvladujejo.

Socialna sestava francoske socialistične stranke (v %)

	Članstvo	Funkcionarji
Državni uslužbenci	24,5	37,5
Delavci	24,3	11,4
Öbrtniki in trgovci	13,5	10,6
Uslužbenci v privat. sektorju	8,8	13,5
Svobodni poklici	2,6	10,1

Vir: P. Rimbart, *Le Parti socialiste SFIO, »Partis politiques et classes sociales en France«, str. 201.*

Takoj, že na prvi pogled je mogoče opaziti, kako maloštevilno so zastopani delavci v stranki, zlasti med funkcionarji. To je očitno posledica vzajemnega delovanja dveh dejavnikov: reformistične usmeritve desnih socialistov in večinoma uslužbensko-malomeščanske sestave stranke, ki je toliko izrazitejša na višjih stopnjah.

Vzemimo za zgled še sestavo parlamentarnih frakcij ene izmed največjih meščanskih strank:

Socialna sestava poslancev britanskega parlamenta konsevativne stranke (1959)

Direktorji podjetij	70
Borzni agenti	12
Industrialci	3
Veleposestniki in farmarji	30
Odvetniki	56
Poslovni agenti	10
Novinarji	10
Inženirji in geodeti	6
S k u p a j :	365

Vir: Partii v sisteme diktature monopolij, Moskva 1964, str. 191.

Poglejmo še, kako sistem strank v celoti vpliva na socialno sestavo parlamenta v primerjavi s strukturo prebivalstva zaposlenega v gospodarstvu:

Družbeni položaj poslancev Bundestaga ZR Nemčije (1961)

	Število mandatov
Direktorji, vodilni funkcionarji in člani svetov in podjetij	161
Veleposestniki in premožni kmetje	53
Uradniki (vštevši ministre in načelnike mest)	128
Funkcionarji partij in drugih organizacij	92
Svobodni poklici (odvetniki, zdravniki, arhitekti itd.)	41
Lastniki obrtnih podjetij	19
Delavci	5
S k u p a j :	499

Vir: »Ausschuss für deutsche Einheit; Information«, 19. X. 1961.

Sestava gospodarsko aktivnega prebivalstva ZR Nemčije po računu prof. Otta Reingolda

Mezdni delavci	70%
Srednji sloji (kmetje obrtniki, svobodni poklici)	25—27%
Buržoazija	3—5%

Vir: »Einheit«, 1959, št. 4, stran 539.

Očitno je nesorazmerje med deležem buržoazije in mezdnih delavcev v primerjavi s prebivalstvom in njihovimi zastopniki v parlamentu. To nam kaže, da je sistem izbiranja

v meščanskih strankah pomemben del mehanizma, skozi katerega se ekonomska moč prevaja v jezik politične prevlade vladajočega razreda.

Seveda pa je treba poudariti, da so to najizrazitejši primeri in da se v mnogih državah gospostvo meščanskega razreda uresničuje v strankah in predstavniških telesih s pomočjo precejšnjega števila zastopnikov srednjih slojev (ZDA), državne birokracije (Francija), srednjih slojev in desničarske sindikalne birokracije (Skandinavija) itd., tj. posredno (in to velja imeti v mislih tudi pri opazovanju socialne sestave ZK J).

Konkretne oblike selekcije pa so v različnih državah in strankah različne. Za zgled bomo vzeli največji britanski stranki in potem to proučili.

Konservativna stranka se odlikuje po izjemno širokih, skoraj diktatorskih pooblastilih voditeljev, izbranih na način, ki ima zelo malo skupnega z bojem za oblast, kakršen poteka v drugih demokratskih političnih organizacijah². Če si oglemo sedem izvoljenih voditeljev, od Disraelija do Churchilla, vidimo, da so bili vsi izvoljeni z aklamacijo, brez štetja kroglic ali kakršnega koli drugega formalnega tekmovanja (tj. po zakulisnih dogovorih). Samo v enem primeru (Bonnar Law, 1911) so postavili več kandidatov.

Na vseh ravneh stranke poudarjajo in precej dosledno izvajajo Burkejevo pojmovanje, da izbranega delegata načelno ne obvezujejo stališča in ožji interesi organizacije in okraja, ki ga je izvolil. Zato poslanci postajajo poslušno orodje strankinih vodstev. Na nacionalni ravni sestavljajo seznam morebitnih kandidatov podpredsednik stranke in stalni svetovalni komite za candidature. Volilna komisija lokalne organizacije pa pripravi svoj seznam 7—8 oseb na podlagi splošno nacionalnega seznama in seznama lokalnih kandidatov (ki morajo dobiti pritrditev stalnega komiteja). Pri tem upoštevajo socialno strukturo in druge lastnosti volilnega okraja kakor tudi kadrovsko politiko na splošno nacionalni ravni (potrebo po večjem številu poslancev iz sindikatov, ženskih organizacij, ponovno predlaganje strankinih delavcev ali prejšnjih ministrov, ki so propadli na volitvah v drugem okraju itd.). Volilna komisija intervjuva kandidata in napravi ožji izbor 2—3 oseb, ki potem nastopajo pred svetom združenja. Na sestankih jih preizkušajo kot govornike (okrog 20 minut) in morajo odgovarjati na razna vprašanja. Potem glasujejo in enega izmed njih predlagajo na sestanku orga-

² R. T. Mc Kenzie, »British political parties«, London 1955, str. 51.

nizacije. Če stalni komite ne uporabi pravice veta (kar se le redko zgodi), postane kandidatura uradna. Kar zadeva kandidiranje, pa se konservativci ponašajo s precejšnjo avtonomijo lokalnih organizacij, tj. lokalnih vodstev pri določanju kandidatov. Po sporočilih komiteja M. Fyfeja iz leta 1948 so celo premožni kandidati v gmotnem pogledu bolj vezani na svojo organizacijo. Možnost financiranja kampanje iz drugih virov ima pri konservativcih zdaj manjšo vlogo kakor v laburistični stranki, to pa zmanjšuje pomen premoženjske moči pri izbiranju kandidatov.

Izbiranje kandidata v laburistični stranki se razlikuje od izbiranja kandidatov pri konservativcih po temle:

— po precej večjih pooblastilih vodstev (prepovedano je individualno nastopanje kandidata), zlasti nacionalnega izvršilnega komiteja in strankine birokracije, in

— po večjem vplivanju pridruženih organizacij, zlasti sindikatov, ki imajo na voljo precejšnja finančna sredstva.³

Kot zahtevajo »pravila igre«, izhajata ena kakor druga stranka v svoji kadrovski politiki iz potrebe, da se ohrani oziroma zelo postopoma spremeni obstoječa družbena struktura. Neposredno pa odseva to v profilu kandidatov, ki jih predlagajo, in uradnikov strankinega aparata. Hkrati pa boj za oblast po poteh parlamentarnega sistema (vsaj delno) poraja določene zahteve, kar zadeva osebne lastnosti kandidatov: govorniške sposobnosti, spretnost v javnem življenju in v stikih z volivci, privlačna zunanost itd. Kljub precejšnjemu formalizmu in parlamentarni demagogiji pa vse to dviga raven politične kulture državljanov, hkrati pa avtomatsko »zavrže« nekatere politike, ki bi se v zaprtem birokratskem sistemu tako ali drugače lahko povzpeli do najvišjih položajev, čeprav nimajo ustreznih osebnih lastnosti.

Kljub precejšnjim razlikam, kar zadeva volilni postopek, pa lahko nakažemo splošne težnje v mnogih meščanskih in reformističnih strankah. Te so:

— čedalje večja centralizacija, zmanjševanje vloge lokalnih »bossov«, čedalje večji pomen profesionalnega (plačanega) strankinega aparata nasproti članstvu.

— čedalje večje poddržavljanje in vključevanje notranjih strankinih volitev v sistem javne oblasti in celo financiranje le-teh iz državnega proračuna;

³ Taka je tudi sestava nacionalnega izvršilnega komiteja. Od 27 članov sta dva člana ex officio (voditelj in njegov namestnik), 12 pa so predstavniki sindikata, po eden iz socialističnih, poklicnih in združenih organizacij, 7 predstavnikov laburističnih organizacij in 5 žena (Partii . . ., op. cit. str. 205).

— čedalje šibkejši dotok novih kadrov in pomlajevanje. Število poslancev (novih) v Bundestagu ZR Nemčije je znašalo:

1955 — 227

1957 — 170

1961 — 135

V ZDA pa se je potrjevanje prejšnjih kandidatov na konvencijah od leta 1896 do 1960 dvakratno povečalo.⁴

V uvodu smo zapisali, da izhajata delovanje in notranja organizacija politične stranke zlasti iz njene družbene vloge, njenih ciljev, odnosa do drugih sil in družbenopolitičnega okolja, v katerem poteka njena dejavnost. Zaradi bistveno drugačne konstelacije jugoslovanske družbe pa ima vse, kar smo povedali, zelo omejeno zvezo z razmerami v ZKJ.

Upoštevati moramo predhodno obdobje naše skupnosti, ki se razteza od državno-avtoritarnega uravnavanja javnega življenja do široko zasnovanega sistema samoupravne demokracije. Razen tega moramo upoštevati sorazmerno zaostalost materialne podlage z izrazito neenakomernimi ravni gospodarskega in kulturnega razvoja, ki se marsikje ujemajo z narodnimi mejami. Subjektivni strah pred temi elementi pa nestabilnost mlade skupnosti sta toliko večja zaradi slabih izkušenj iz predvojne Jugoslavije, njenega razpada kakor tudi zaradi izkušenj povojnega pospešenega razvoja z vsemi protislovji in krči. Kot vodilna organizirana sila revolucionarne preobrazbe naše skupnosti je bila ZKJ začetnik zelo daljnosežnih sprememb v družbeni strukturi in načinu funkcioniranja političnega sistema. Pri premagovanju velikih težav nerazvitega okolja je dalj časa uporabljala moč centralizirane in sila disciplinirane sodobne politične partije takega tipa, kakršna se je razvila v Evropi med obema vojnama. Glede na splošni cilj deetatizacije naše družbe in ustvarjanja demokratičnih osnov skupnosti samoupravljalcev pa je položaj ZKJ postajal čedalje bolj protisloven, in to tako v pogledu trdnih vezi, ki jih je partijski aparat navezal z državo in njenim sistemom prisiljevanja, kakor tudi v odnosu do sil in organov, ki so nastajali v našem sistemu zunaj njegove močne organizacijske kontrole.

Zaradi odpora konservativnih elementov so jedro državnega aparata in vodilni organi ZKJ dejansko ostali nedotaknjeni v procesu širokih družbenih gibanj, ki so se začeli

⁴ Brookings Institution Study, »Present trends in American National Government«, str. 40—41.

s prehodom k sistemu sodelovanja proizvajalcev in občanov pri sprejemanju pomembnih odločitev. ZKJ je, namesto da bi bila gibalno tega procesa, zaostala, njena struktura in lastnosti klasične politične partije kadrovskega tipa so postajale zavora v nadaljnjem razvoju družbe. Aparat ZKJ je po metodah in načinu dela čedalje bolj dobival značaj sile, ki je ohranjala status quo.

Tudi zgodovinski IV. plenum CK ZKJ je ugotovil, da so v družbenopolitičnem življenju obstajala nekatera »rezervirana«
področja, v katerih je veljalo biti »previden«, kjer niso dopuščali, da bi se razmahnil proces samoupravljanja, boj mnenj in demokratično sprejemanje odločitev. Ta področja so tako bila oporišča tistih skupin in posameznikov, ki so si prizadevali spraviti ves družbeni razvoj v okvire, kakršni bi jim zagotovili ohranitev privilegiranega in monopolnega položaja kakor tudi avtoritarnega vmešavanja.

Vse to je nujno odsevalo tudi v nihanjih kadrovske politike, kljub precej jasnim programskim postavkam, ki naglašajo, da je poglobitveni cilj dejavnosti ZKJ razvoj samoupravnih odnosov. Potemtakem bi moral mehanizem samoupravljanja biti podlaga za novačenje političnih kadrov. Toda v resnici je bilo doslej precej takih organizacij ZKJ, ki so delovale predvsem kot organ oblasti in omejevale kadrovsko politiko na delo poklicnih kadrovske komisij. To se je dogajalo zlasti v manj razvitih okoljih in pri volitvah v srednja in višja vodstva ZKJ. Takšna nihanja so se do neke mere formalno zrcalila v mešanem načinu selekcije — z glasovanjem in kooptacijo.

Proces demokratizacije v delu partijskih organizacij je doslej potekal postopoma, tako da ZKJ še vedno ni uresničila v dovoljni meri vseh zaželenih ciljev, kot so: večja javnost izbire, volivnost in zamenljivost vseh funkcionarjev, njihova odgovornost pred članstvom osnovnih organizacij, živ in neubran boj mnenj in konstruktivna kritika politično aktivnega članstva, materialna ločitev ZK od države itd.

Nekateri pomembni koraki v tej smeri so že bili storjeni. Že leta 1963, posebno še po IV. in VI. plenumu CK ZKJ, zlasti pa med pripravami na VIII. kongres ZKJ, po izvolitvi vodstva, se je začela, čeprav nedosledno, čedalje bolj uveljavljati praksa širokega posvetovanja s članstvom in organizacijami (tj. ožjih vodstev) o kandidatih. Članstvu je bila tako prvič dana *svetovalna* vloga. Preprečevati so začeli kopičenje funkcij v ozkem krogu funkcionarjev. Vpeljano je bilo načelo obnavljanja vodstva na vsakih volitvah le za 25% in s tem v

zvezi rotacija. Kljub odporu nekaterih vodstev⁵ so bile v SR Srbiji izpeljane volitve z enim kandidatom za vsako mesto le v 62,6% tovarniških, 81,6% občinskih in 6% okrajnih komitejev, kar je manj kot prejšnja leta.⁶

Postopoma se je torej le začel prebijati nov način dela, ki bolj ustreza pomenu ZK J kot idejno-politične usmerjevalne sile, ki se le oddaljuje od stare prakse, se pravi od strogo centralizirane stranke (kadrovskih komisij klasičnega tipa, »razvrščanja« kadrov, kadrovskih list itd.). Ta prehod so zavirale znane birokratske deformacije kakor tudi ozki lokalistični in egoistični interesi majhnih skupin, ki so v nasprotju s splošnimi cilji ZK J. Ta birokratizacija se kaže v formalizmu in izigravanju volilnega postopka in zanemarjanju široke kadrovske osnove. Tudi rotacije niso uporabili kot instrument obnavljanja kadrov, temveč kot sredstvo za obračunavanje z nasprotniki in za utrditev položaja zaprtih neformalnih skupin.

O naši kadrovske politiki bi ne imeli pravilne podobe, če ne bi upoštevali pomembne vloge, ki jo čedalje bolj prevzemajo organizacije SZDL. Ta vloga se najbolj kaže v pripravah na volitve v predstavniška telesa, ko se posvetuje veliko število aktivistov, družbenih delavcev in predstavnikov družbenopolitičnih organizacij, poklicnih združenj itd. Pri taki »delitvi dela« med SZDLJ in ZK J je čutiti, da se je razširilo področje delovanja SZDL. Med drugim pa se tako blaži protislovje med značajem ZK J kot kadrovske in množične partije.

Kar zadeva splošna načela kadrovske politike, bi seveda bilo idealno, ko bi na določene položaje predlagali le ljudi, katerih osebne in delovne lastnosti (ugotovljene na objektivni način) bi najbolj ustrezale prevzetim dolžnostim. Dejansko pa se posveča več pozornosti formalnim sorazmerjem in merilom (>ključem<) bistva predstavniške demokracije.⁷

Naj so ta merila še v tolikšni meri znamenje sorazmerne zaostalosti, dokazujejo dejavno vlogo Zveze komunistov in

⁵ Analiza volitev in sestava tovarniških, občinskih in okrajnih komitejev ZK Srbije l. 1964, Beograd 1965, str. 12.

⁶ Število kandidatov se je gibalo med 100—155%, medtem ko je CK ZKS priporočil 120—135%, zlasti na nižji ravni.

⁷ Zanimivo je, da nasprotniki (največkrat iz vrst poklicnih partijskih delavcev), se pravi tisti, ki so proti dajanju večjih pravic članstvu na volitvah, navajajo kot svoj pglavitni argument ohranitev zelo komplicirane strukture, pri tem pa pozabljajo na to, da imajo sami pri konstruiranju možnost izbirati na podlagi svojih subjektivnih meril. Dilema obstaja ne glede na omenjeno pripombo (glej dr. Najdan Pašić: »Konstituisanje sistema neposredne socijalističke demokracije i Socijalistički savez«, gradivo simpozija o SZDLJ, Beograd, januarja 1965.

SZDL pri obvladovanju obstoječega stanja družbe in pri ustvarjanju možnosti, da se odpravijo poglobitve negativne lastnosti tistih instrumentov posredne demokracije, ki bodo, po našem mnenju, ostali tudi v razvitem sistemu družbenega samoupravljanja. Vprašanje pa je, koliko bo tako odpravljanje mogoče celo v najrazvitejši družbi, za katero že lahko predpostavljamo specializacijo in je relativna samostojnost političnih instrumentov precej verjetna. To pravimo kljub pomembnim uspehom, ki smo jih v podružbljanju politike in deprofesionalizaciji sfere javnih zadev pri nas že dosegli.

Tako kot pri meščanskih strankah je tudi v vodstvu ZK J najzanimivejša socialna sestava. V primerjavi z letom 1959 je bil delež delavcev-neposrednih proizvajalcev v organih ZK Srbije leta 1964 (v odstotkih) takle:

	1959	1964
Okrajni komiteji	6,9	19,2
Občinski komiteji	14,8	20,0
Tovarniški komiteji	60,0	50,8

Delež delavcev v vsem članstvu ZK Srbije pa je nihal po okrajih med 31,5% in 47,3%.

Razen te socialne skupine (v primerjavi z vsem članstvom) so premalo zastopani kmetje, zlasti individualni (1,2% v okrajnih in 6,6% v občinskih komitejih v primerjavi z 9,6% v članstvu), in uslužbenci v administraciji (2% v okrajnih, 10,7% v občinskih, 17,1% v tovarniških v primerjavi s 25% članstva v ZK Srbije). Največ očitkov je slišati glede položaja prvih dveh skupin, zlasti še, če je v njih precej zmožnih posameznikov, katerih delež v vodstvih bi lahko bil v sorazmerju z deležem skupine v članstvu.

Presenetljivo pa je, da so v vodstvih sorazmerno bolje zastopane politično bolj dejavne skupine, zvečine intelektualci:

— inženirji in tehniki (8,9% v okrajnih, 13,4% v občinskih, 18,5% v tovarniških v primerjavi s 4,8% včlanjenih);

— zdravniki in veterinarji, pravniki in ekonomisti, prosvetni delavci (5,8% v okrajnih, 12,4% v občinskih v primerjavi s 6% včlanjenih);

— poklicni politični delavci in voditelji v državni upravi in gospodarstvu.

Razen vprašanja socialne sestave pa obstojše še druge pomembne dileme, kot: obseg in hitrost obnavljanja in pomlajevanja vodstev, najsmotrnejše in skrbno proučevanje izkušenj dolgoletnih članov partije, sorazmerno število zastopnikov iz vseh teritorialnih in organskih enot, vključevanje

večjega števila žena in mladine, omejevanje izvolitve poklicnih političnih delavcev itd. V razmerah naše mnogonacionalne skupnosti ima zlasti v pokrajinah s pomembnejšimi nacionalnimi manjšinami nacionalna sestava vodstva velik pomen za učinkovito delovanje ZK J.

Ni odveč vprašanje, katero merilo naj bi bilo podlaga za določanje nacionalnih ključev: ali delež ustrezne nacionalne skupine v skupnem prebivalstvu področja ali v članstvu organizacije ZK J. Zdi se nam, da bi prvo merilo moralo veljati za predstavniške organe, drugo pa naj bi veljalo za organizacije ZK J. Organizacije v avtonomnih pokrajinah so se že odločile za nekakšno sredino. Tako znaša npr. delež Madžarov v AP Vojvodine 21,5% v občinskih komitejih, v tovarniških komitejih 15,4%, v organizaciji ZK pa jih je vsega 9,7% (njihov delež v celotni sestavi prebivalstva je okrog 24%). Podobno velja tudi za Romune. Na področju Avtonomne pokrajine Kosova in Metohije je v Zvezi komunistov 48,9% Šiptarjev, v občinskih komitejih pa jih je 57,3% (Šiptarji tvorijo okrog 67% prebivalstva pokrajine). V vseh treh primerih bi povečani delež pripadnikov nacionalnih manjšin v vodstvih ZK J lahko ocenjevali kot korektiv, s katerim se popravlja sorazmerno nezadostna povezanost teh narodnih skupin s političnimi organizacijami na teh področjih.

Pri proučevanju vplivov kadrovske politike na sestavo predstavniških teles, zlasti zvezne skupščine⁸, si velja najprej ogledati strukturo le-te v času volitev (stanje v odstotkih po volitvah leta 1965):

	Zvezna skupščina	Zvezni zbor	Gospodarski zbor
Družbenopolitični delavci	41,19	75,26	12,50
Vodilni kadri v gospodarstvu, upravi in ustanovah	51,94	21,05	60,83
Pedagoško osebje	8,21	—	—
Zdravstveno osebje	5,82	0,53	—
Delavci iz neposredne proizvodnje	3,73	1,05	14,17
Inženirsko-tehnično osebje	2,09	—	10,00
Znanstveni delavci	0,75	—	—
Ekonomisti	0,60	0,53	1,67
Socialni delavci	0,50	—	—
Kmetje	—	—	—

⁸ Podatki o sestavi zvezne skupščine in njenih zborov. Komisija zvezne skupščine za vprašanja volitev in imenovanja, Beograd, oktobra 1965.

Popolnoma jasno je, da ta sestava objektivno ne odseva socialne strukture Jugoslavije kot celote niti tega, kako so posamezne socialne skupine zastopane v področjih družbenega življenja (npr. v gospodarstvu). Je to sploh potrebno in zaželeno? Načelno že, vendar je pomembnejše kakor fizična prisotnost določenega števila kovinostrugarjev ali živinorejcev v poslanskih klopeh to, da so *objektivno* zastopani njihovi interesi. Ni treba misliti na njih številčnost, da bi ugodili trditvam, da gre v naši družbi vodilna vloga delavskemu razredu, oziroma da bi zavrnilo teorijo poljskega sociologa Mahajskega, ki je trdil, da bo po revoluciji XX. stoletja prevzela oblast inteligenca v imenu delavcev. Kot smo videli že prej, se gospostvo meščanskega razreda v razvitih kapitalističnih deželah uspešno in pogosto uresničuje brez prisotnosti najpomembnejših bogatašev v klopeh parlamentov oziroma v foteljih ministrskih kabinetov. Po isti logiki lahko uspešno branijo in zagovarjajo stvar delavskega razreda intelektualci malomeščanskega rodu (taki primeri so bili pogosti v naši revoluciji), če so, seveda, z njim povezali svojo usodo. Seveda pa se dogaja tudi nasprotno, namreč, da nekdanji delavci po večletnem delu v partijskem in državnem aparatu izgube zvezo s svojim razredom ter postanejo nosilci interesov državne in partijske birokracije oziroma njenih frakcij proti delavskemu sloju prebivalstva.

Zato in pa zaradi sorazmerne zaostalosti družbe se je treba izogniti dvema skrajnostma: »idealiziranju trenutnega stanja« in prenagljenemu napredovanju, ki bi lahko razvrednotilo celo najboljši in najčistejši namen kot tudi še tako dobronamerno pobudo. Iskanje prave mere pa terja veliko pozornosti in odgovornosti subjektivnih dejavnikov.

Številčno večje vključevanje delavcev iz neposredne proizvodnje in kmetov v organe javne oblasti je potrebno zato, da bi zadovoljili formalne kriterije predstavniške demokracije in povečali ugled njih organov, pa tudi (to še dodatno) kot korektiv za spodbujanje družbene aktivnosti. (Naš visokošolski sistem precej deluje v smeri ohranjanja obstoječe družbene strukture. Pri tem seveda delujejo poleg materialnih dejavnikov še dejavniki kulturnozgodovinske reprodukcije. Glej članek dr. Vojana Rusa »Jedan javni predlog«, Politika, 16. januarja 1966, str. 15.) Zato je treba omogočiti hitrejše šolanje in napredovanje najzmožnejšim in najbolj nadarjenim proizvajalcem.

Gledano dlje v prihodnost, ustvarja sistem družbenega in delavskega samoupravljanja daleč trajnejšo podlago za večjo družbeno aktivnost, v nasprotju z etatističnim vzorcem,

ki pa seveda v določenih področjih ni brez pozitivnih strani. Spodbujanje k aktivnemu sodelovanju delavcev v organih upravljanja, izboljševanju kulturne in politične ravni, odpravljanju uravnilovke in spodbujanje k strokovnemu in splošnemu izobraževanju in šolanju, ustvarjanje demokratičnega javnega mnenja itd., samoupravljanje, vse to dviga na dokaj višjo raven tudi izbiranju kadrov za javne zadeve.

Vendar pa vse to ne pomeni, da naprednim subjektivnim silam obstoječega stanja na tem področju ni treba podvreči konstruktivni kritiki javnega mnenja. Težko je opravičiti (npr., da so kmetje malo zastopani v skupščini SFRJ oziroma sploh ne npr. vsaj v gospodarskem zboru), ravno tako ekonomisti, znanstveniki in socialni delavci kot tudi pedagoško osebje zunaj prosvetnega zbora (v zveznem gospodarskem zboru ni nobenega). Dejstvo, da v gospodarskem zboru ni bilo niti enega delavca s področja obrti, komunalnih dejavnosti, turizma, niti enega zdravstvenega delavca, sociologa ali univerzitetnega profesorja — navaja k mnenju, da bi bilo treba premisliti o neki vrsti dodatnega funkcionalnega predstavnitva v skupščinskih telesih in domovih, ustreznih združenj (ekonomistov, pravnikov, prosvetnih delavcev itd.), ne glede na to — kakšen je njihov prispevek pri ustvarjanju narodnega dohodka. Zdi se nam, da to ne bi bilo v nasprotju z načeli naše socialistične demokracije. (V gospodarskem zboru sta slabo zastopana tudi trgovina in gostinstvo.) Seveda pa je treba upoštevati delovni značaj skupščine, ki je včasih v nasprotju s strogo proporcionalnim predstavnitvom vseh skupin in področij v predstavniških organih. Pozornost vzbuja tudi visok odstotek poslancev, ki imajo samo osnovno šolo — povprečje 7,31%, zvezni zbor 11,05%, kulturnoprosvetni zbor pa 2,5% (!).

To poleg drugega spet priča o ravni našega razvoja. Od zastavljenih nalog v skladu z idealno kadrovske politiko se proučevanje vrača v precej zožene okvire naše stvarnosti. Vendar je tudi glede tega treba upoštevati velikanski potencial samoupravljanja, ki omogoča naši socialistični družbi, da uresniči uporabo demokratičnih načel, ki bodo po celotnem obsegu večja kot v stabiliziranih meščanskih družbah Zahoda; in to pred popolno demokratizacijo politične sfere kakor tudi instrumentov, s katerimi je to demokracijo mogoče doseči in pospešiti.

ANTON BEBLER

Nezaposlenost zaposlenih

Po drugi svetovni vojni smo v naši državi zelo hitro spreminjali socialno strukturo prebivalstva. Znano je namreč, da sta dejavnostna struktura in stopnja zaposlenosti za delo sposobnega prebivalstva zelo pomemben indikator za ocenitev razvitosti posamezne države oziroma njene gospodarske moči in vitalnosti. Ker smo dve desetletji omogočali in iz določenih dogmatskih, kratkovidnih koncepcij celo nasilno pospeševali migracijo kmečkega prebivalstva v mestna središča, smo tako spremenili dejavnostno strukturo, da imamo danes že petdeset ali še nekaj več odstotkov prebivalstva, ki se ukvarja z neketijskimi dejavnostmi. To dejstvo so pogosto celo visoki državni funkcionarji poudarjali z izrazitim zadovoljstvom, meneč, da je to še en dokaz za hiter industrijski razvoj naše države. Za tiste, ki poznajo problem zaposlenosti v naših dejavnostih bolj podrobno, pomeni takšna dejavnostna struktura našega prebivalstva ob sedanji stopnji razvoja bolj vzrok za hudo zaskrbljenost kot za lahkomišelnostno bahanje.

Če doslej še nimamo pomembnega odstotka brezposelnih, to še ne pomeni, da je problem zaposlenosti pri nas bolje urejen kot v državah, ki imajo pet, deset ali še več odstotkov za delo sposobnih ljudi brezposelnih.

Po vsakodnevni ugotovitvi in analizah v raznih delovnih organizacijah lahko trdim, da imamo v Sloveniji najmanj 20% preveč zaposlenih za sedanji obseg proizvodnje, v drugih republikah pa je ta odstotek povprečno še večji. V Sloveniji imamo sedaj okrog 540 000 zaposlenih. Če s sumarnimi racionalizacijskimi ukrepi v posameznih delovnih organizacijah bi lahko v zelo kratkem času samo v Sloveniji odpustili najmanj 100 000 ljudi. Ob tem bi produktivnost skokovito naraščala (ne samo za zmanjšano število delavcev, temveč še več), ne da bi se zmanjšal obseg proizvodnje.

Jasno je, da bi bilo to nemogoče izvesti naenkrat, ker bi se izpostavili hudim, verjetno prehudim političnim problemom. Vendar, sleherno zakrivanje oči pred resnico in zanikanje hudih, čeprav bolečih problemov, pomeni, milo rečeno, popolno neodgovornost za naš nadaljnji razvoj. Vzroki za zelo oster problem zaposlenosti ali, kot tudi imenujejo nekateri ta pojav, latentno brezposelnost, so različni in jih lahko razdelimo v več skupin:

- a) politično-ekonomski,
- b) formalno-birokratski s parkinsonizacijo administracije,
- c) kadrovsko-organizacijski.

Oglejmo si na kratko po nekaj reprezentativnih primerov iz vsake skupine, da si bomo lahko ustvarili vsaj približno podobo o zelo pereči neracionalnosti pri izrabljanju delovnega časa.

Napačne ocene

Zaradi nekaterih napačnih ocen gospodarskega razvoja in ekonomskih koncepcij smo v minulih dvajsetih letih umetno favorizirali razvoj industrijskih panog na škodo kmetijstva. Z umetnimi in zverženimi cenami industrijskih in kmetijskih proizvodov ni bilo težko dokazati, da je podjetje, kjer so ljudje zaradi nestrokovnosti, nediscipline in neodgovornosti kvarili material in delovne naprave, bolj rentabilno kot kmetijska proizvodnja. To je povzročalo močno migracijo kmečkega prebivalstva v mestna središča brez realnega rentabilnostnega računa. Kmetijstvo, sadjarstvo, živinoreja in vrtarstvo so relativno slabo napredovali, ponekod pa celo nazadovali. V mestnih središčih je osredotočen precejšen del prebivalstva, ki se ukvarja z mnogimi nekoristnimi opravili in zaradi nizke strokovnosti dosega zelo nizko produktivnost. Seveda pa je tudi to prebivalstvo potrošnik kmetijskih pridelkov, sadja, zelenjave in drugih prehrambenih proizvodov, ki so zaradi nizke proizvodnje, slabe ponudbe sorazmeroma dragi in močno obremenjujejo družinski proračun. Ob doslednem izvajanju gospodarske reforme se nam utegne takšen položaj še hudo maščevati. Pri tem ne smemo pozabljati, da precejšen del naše industrije ni sposoben za mednarodno konkurenčno oziroma da nam bo tuja konkurenca ob določeni sprostitev uvoza povzročala hude preglavice, ko bo marsikatero naše podjetje v težavah in ga bomo morali likvidirati.

Ker smo zašli v precej hud gospodarski položaj iz razlogov, ki jih je bilo mogoče že vnaprej predvidevati, skušamo izvesti gospodarsko reformo tako, da zmanjšujemo investicije. Iz investicij smo napravili pravega grešnega kozla, ki naj bi bil kriv za naše težave. Popolnoma se strinjam z mnenjem, da je nespametno še naprej vzpodbujati investicijsko dejavnost z emisijskim denarjem brez kritja.

Prav tako se strinjam z ugotovitvijo, da bi nam pametni gospodarstveniki ne mogli prisoditi zadostne modrosti pri izboru investicij. Deplasiranih političnih investicij ni bilo

samo veliko in preveč, temveč jim še zmeraj ni mogoče videti konca, čeprav to ne velja za Slovenijo. Kratka obrazložitev televizijskega komentatorja Ščekića o investicijah v Jugoslaviji dne 4. februarja letos ne potrebuje več dodatnih komentarjev.

Vendar je prav tako nespametno trditi, da preveč investiramo. Nič ne pomaga dokazovati procentualne proporce med osebno, splošno in investicijsko potrošnjo pri nas in v tehnično razvitih državah, ker je problem drugje. Kup denarja je lahko pravilno razdeljen, vendar si s tem ne moremo dosti pomagati, če je kup majhen, namesto da bi bil večji. Problem je torej v premajhnem ustvarjanju in ne samo oziroma ne toliko v bolj ali manj pravilni delitvi. Mi bi pa morali absolutno več, in to neprimerno več investirati, če ne želimo hudo zaostajati za drugimi evropskimi državami. Investirati bi morali več zaradi racionalne zaposlitve za delo sposobnega prebivalstva, in sicer:

— v neposredni proizvodnji je ob sedanji tehnični opremitvi povprečno 10 do 15% preveč zaposlenih, ki bi jim bilo treba z novimi investicijami preskrbeti produktivna delovna mesta;

— našo industrijo bi morali modernizirati od proizvodnih naprav do notranjega in zunanjega transporta. Modernizacija pa večja produktivnost dela, zmanjšuje za določen obseg proizvodnje število zaposlenih, za katere je spet potrebno z dodatnimi investicijami preskrbeti nova koristna in produktivna delovna mesta;

— v naši administraciji je nujno povečati produktivnost najprej s poenostavitvijo in racionalizacijo, nato pa še z mehanizacijo administrativnih opravil že v gospodarskih organizacijah, še bolj pa zunaj njih;

— ravno sedaj bo prihajal iz šol sorazmeroma večji prirastek mladine, za katero je tudi potrebno preskrbeti nova delovna mesta.

Zato je po mojem mnenju popolnoma zmotno trditi, da preveč investiramo. Seveda se pri tem kar vsiljujejo nekatera vprašanja, ki ostajajo za zdaj brez odgovora. Ali so naši planerji upoštevali vse potrebe po investicijah, da bomo lahko postopoma zaposlili vse rezerve delovne sile, če želimo napredovati? Od kod bomo dobili potrebna investicijska sredstva? Kakšen bo položaj produktivne zaposlenosti čez eno leto, dve ali pet let?

Administrativni parazitizem

Takoj po vojni smo uvedli zelo zapleten sistem vodenja gospodarskih in negospodarskih dejavnosti. Ta sistem je zahteval ustrezno planiranje in kontroliranje z obsežnim zbiranjem najrazličnejših podatkov. Tako smo izoblikovali zelo razvejan administrativni aparat, v katerem smo zaposlili velikansko število ljudi. Čeprav ti ljudje ponekod še kar delajo, opravljajo zelo pogosto mnogo nekoristnega dela, zato pa ne ustvarjajo novih vrednosti. Celo nasprotno! Uničujejo papir, ovirajo druge pri delu in po nepotrebnem zapletajo poslovanje. Parkinsonove ugotovitve so zelo značilne prav za naše razmere. Osebne dohodke, ki jih prejemaajo nepotrebni uradniki, ker pišejo, brišejo, prepisujejo in popravl-

ODNOSI ZAPOSLENIH V

Šifra panog	Naziv panoge	Uprava		Tehnične
		Število	%	Število
111	Elektroenergija	1.274	20,7	775
112	Premogovništvo	635	5,0	877
114	Črna metalurgija	951	7,9	1.246
115	Barvna metalurgija	842	8,8	1.066
117	Kovinska industrija	5.692	12,2	4.941
119	Elektroindustrija	2.341	11,2	3.068
120	Kemična industrija	1.415	18,0	917
121	Ind. gradb. mat.	552	8,4	416
122	Lesna industrija	2.239	8,8	2.102
123	Papirniška ind.	711	11,0	487
124	Tekstilna ind.	2.885	7,8	2.445
125	Usnje, obutev	1.077	10,3	778
126	Gumarska ind.			
127	Živilska ind.	1.690	18,2	513
128	Grafična ind.	980	18,4	457
129	Tobačna ind.	96	14,2	71
1	INDUSTRIJA SKUPAJ	23.380	10,7	20.159
2	KMETIJSTVO	4.017	13,7	2.407
3	GOZDARSTVO	869	8,7	1.047
4	GRADBENIŠTVO	3.284	6,7	3.878
5	PROMET	3.615	9,9	3.070

ljajo besede ter stavke, seštevajo, odštevajo, množijo in delijo številke, ne da bi komurkoli in kakorkoli koristile, morajo ustvariti drugi produktivni delavci. Tako zmanjšuje nepotrebna administracija realne osebne dohodke produktivnih in koristnih delavcev ali pa prejema sredstva, ki bi morala biti namenjena za investicije v produktivna delovna mesta.

Na srečo smo se že pred leti zavedali, kam to pelje, zato smo tudi decentralizirali upravljanje in vodenje. Žal so se mnoga administrativna opravila, kot so razne evidence, poročila in kontrole, ohranila do današnjih dni. Razlike v obsegu administracije so občutne bodisi med posameznimi panogami bodisi med posameznimi delovnimi organizacijami. Razlike v odstotkih administrativnih delavcev v posameznih panogah so prikazane v tabeli 1.

DELOVNIH ORGANIZACIJAH

Tabela 1

službe	Vzdrževanje		Proizvodnja		Skupaj	
	Število	%	Število	%	Število	%
12,6	1.641	26,7	2.457	40,0	6.147	100
6,8	3.337	26,0	7.958	62,2	12.807	100
10,3	3.884	32,2	5.984	49,6	12.065	100
11,1	3.349	34,8	4.359	45,3	9.616	100
10,5	6.487	13,8	29.816	63,5	46.936	100
14,7	2.825	13,5	12.700	60,6	20.934	100
11,7	1.790	22,8	3.736	47,5	7.858	100
6,4	1.225	18,7	4.362	66,5	6.555	100
8,2	4.295	16,8	16.889	66,2	25.525	100
7,6	1.952	30,3	3.288	51,1	6.438	100
6,6	4.062	11,0	27.375	74,6	26.767	100
7,5	1.156	11,1	7.394	71,1	10.405	100
5,5	2.032	21,8	5.072	54,5	9.307	100
8,6	457	8,6	3.432	64,4	5.326	100
10,5	189	28,1	318	47,2	674	100
9,3	38.681	17,8	135.140	62,2	217.360	100
8,2	4.225	14,4	18.661	63,7	29.310	100
10,5	863	8,7	7.189	72,0	9.968	100
8,0	3.614	7,4	37.908	77,9	48.684	100
8,4	5.957	16,3	23.832	65,4	36.474	100

Še bolj nazorni so primerjalni podatki med dvema podjetjema iste panoge. Podjetje A¹ zaposluje 192 delavcev, od katerih je 64 zaposlenih v administraciji. Poleg teh je v raznih pomožnih službah zaposlenih 22 drugih režijcev. Podjetje B zaposluje 180 delavcev in ima 24 administrativnih in tehničnih delavcev. Prvo podjetje ima sicer še enkrat večji bruto produkt, vendar se nanaša skoro izključno na večji vložek vrednosti materiala v proizvodnji. Oglejmo si bolj natančne razlike:

Služba	Število zaposlenih v podjetju	
	A	B
Direktor in razvoj	5	3
Kadrovska služba	5	2
Tehnična služba	7	4
Komercialna služba	21	9
Računovodske službe	16	5
Pomožne administrativne in režijske funkcije	32	2
Skupaj	86	25
Neposrednih delavcev v proizvodnji	106	155

Od 106 delavcev podjetja A, ki so zaposleni neposredno v proizvodnji, je bilo mogoče oceniti storilnost na dan obiska kvečjemu na 25 do 30%. Upam si trditi, da bi z dobro organizacijo dosegli obseg proizvodnje tega podjetja s komaj tretjino vseh zaposlenih.

Čisto na splošno lahko iz konkretnih ugotovitev trdim, kar je sicer tudi samo po sebi razumljivo, da so delavci, ki delajo po tehnično določenih normativih ali po delovnem ritmu stroja, dokaj obremenjeni in dosegajo ponekod enako ali celo višjo delovno storilnost kot v kapitalističnih državah. V podjetju C sem imel priložnost ugotoviti, da je v proizvodnem obratu višja delovna storilnost kot v enakem renomiranem italijanskem podjetju. Primerjava pa ni bila več v korist našega podjetja, če smo upoštevali tudi upravo in druge režijske delavce celotnega podjetja. Izmed neskončne liste primerov administrativnih nesmotrnosti si oglejmo nekaj najbolj tipičnih.

¹ Zaradi statutarnih določil delovne organizacije in zaščite interesov naših naročnikov ne smem navajati podjetij s polnim naslovom.

V malem podjetju potrebuje delavec pri izdelavi orodja dva vijaka. To sporoči vodji vzdrževalnega oddelka, ki se napoti v skladišče in zahteva od skladiščnika potrebna vijaka. Skladiščnik poišče škatlo z ustreznimi vijaki, odšteje dva vijaka, nato izpiše izdajnico v treh izvodih. Nanjo vpiše tele podatke: ekonomsko enoto, ki bo zadolžena za vijaka: številko delovnega naloga, ki bo obremenjen z vijaki; datum izdaje; naziv artikla; šifro artikla; število komadov. Nato se skladiščnik na izdajnico podpiše, da je res izdal dva vijaka, podpiše se tudi vodja vzdrževanja, da ju je res prejel. Naposled odtrga skladiščnik en izvod oddajnice ter jo odda skupaj z vijaki vodji vzdrževanja, in ta odide. Skladiščnik poišče ustrezno evidenčno kartico vijakov, vknjiži v kolono »dobro« dva vijaka in novi »saldo«. Odtrga iz bloka drugi izvod oddajnice in jo vstavi v ustrezno mapo za materialnega knjigovodjo, tretji izvod pa si zadrži v bloku kot neizpodbiten dokaz, ki bo lahko vsaki morebitni inšpekciji pričal, da je res izdal dva vijaka. Še istega dne odnese skladiščnik materialnemu knjigovodji med drugimi dokumenti tudi oddajnico za dva vijaka.

Materialni knjigovodja prejme oddajnico, poišče ustrezno evidenčno kartico, s katero kopirno (kartico in dnevnik) razknjiži količinsko dva vijaka po planski ceni po 25 S din, torej vrednostno 50 S din. Postavke na dnevniku bo pozneje sešteval. Na oddajnico, ki jo je prejel od skladiščnika, vpiše obračunano vrednost 50 S din, nato se v ustrezno rubriko oddajnice še podpiše, da je ON obračunal ta pomembni dokument, kar naj bi rabilo kot dokaz odgovornosti za pravilno opravljeno delo.

Medtem se že vname daljša razprava med materialnim knjigovodjem in nasproti sedečim saldokontistom o pravkar izvedeni analitični oceni delovnih mest, pri kateri ni bilo delovno mesto materialnega knjigovodje pravilno ocenjeno, ker pristojna komisija menda ni dovolj upoštevala odgovornosti, prakse in umskega napora in drugih analitičnih elementov, zaradi česar se bo pritožil.

In tako začne pisati pritožbo na komisijo za analitično oceno delovnih mest, kar med delovnim časom, ker bo moral popoldne opraviti neko domače delo, zvečer pa bo zelo zanimiv program na televiziji... Drugi dan odnese materialni knjigovodja nekaj obračunanih oddajnic, med katerimi je tudi tista za dva vijaka v vrednosti 50 S din, obratovnemu knjigovodji.

Obratovni knjigovodja vknjiži na podlagi obračunane izdajnice 50 S din na ustrezno kartico delovnega naloga, da

bo lahko natanko izračunal, kakšna je lastna cena proizvoda na ta delovni nalog. Tako torej! Za pravilno evidenco dveh vijakov v vrednosti 50 S din so v podjetju porabili za 10 S din papirja in pol ure nekoristnega dela, ki bo obremenjevalo ali zaslužek koristnega dela delavcev v podjetju ali potrošnikov žep. Režijska ura v podjetju stane 1200 S din. Koliko bosta vijaka z administrativnim delom vred obremenjevala ceno novega proizvoda oziroma dohodek podjetja, je pač naloga za tretješolca. Seveda pa vsekakor pretežka za nekatere naše »strokovnjake« in »ideologe«.

V neki ustanovi vodijo evidenco osnovnih sredstev po več kot 15 let starem predpisu in dodatnem tolmačenju na 40.000 karticah, medtem ko bi jih zadostovalo največ 1000.

Drugo obsežno področje neracionalnosti v naših podjetjih so tako imenovani stranski obrati ali vzdrževalne delavnice. Razumljivo je, da mora vsako proizvodno podjetje skrbeti za preventivno in sprotno vzdrževanje svojih proizvodnih naprav. Stroje je treba mazati, odpravljati manjše napake, zamenjati posamezne dele in podobno. Vsa proizvodna podjetja na svetu imajo vzdrževalne ekipe delavcev, ki jim je naloženo in skrbijo, da so proizvodne naprave zmeraj proizvodno sposobne. Odstotek delavcev, zaposlenih pri vzdrževanju, nasproti številu neposredno zaposlenih v proizvodnji je za posamezne panoge industrije zelo različen, kar je odvisno od tehnične opremljenosti podjetja in značaja proizvodnje. Jasno je, da bo število vzdrževalcev v konfekcijskem podjetju procentualno občutno manjše kot v rafineriji nafte. V prvem podjetju je v proizvodnji zaposlenih lahko precej delavcev, ne da bi šivalni stroji ali nekaj drugih specialnih strojev potrebovalo veliko vzdrževanja, medtem ko ima proizvodnja v drugem podjetju že značaj tehnološko avtomatizirane proizvodnje s sorazmeroma majhnim številom neposrednih delavcev v proizvodnji in velikim številom vzdrževalcev za kompleksne rafinerijske naprave. Oglejmo si nekaj normativnih podatkov za vzdrževanje proizvodnih naprav v odstotkih od celotnega števila zaposlenih v podjetju:

— drobno predelovalna industrija	6,47%
— kovinsko predelovalna industrija	8,23%
— rafinerija nafte	24,95%

Na priloženi tabeli 1 pa so prikazane številke in ustrezni odstotki delavcev v vzdrževalnih obratih za slovenska podjetja po posameznih panogah. Podatke je zbral P. Kogej,

strokovni sodelavec republiškega zavoda za zaposlovanje delavcev SRS v začetku leta 1966.

Kje so vzroki za tako pomembne razlike med normativi, ki jih navaja V. Desič, in dejanskim položajem pri nas v Sloveniji, kot ga je ugotovil s svojo študijo P. Kogej? Vzroki so predvsem trije: sorazmeroma visoka izrabljenost proizvodnih sredstev, avtarkična organizacija naših proizvodnih podjetij in pomanjkanje malih storitvenih podjetij.

Mnoga podjetja se postopoma širijo in večajo obseg poslovanja. Tu pa tam se rekonstruirajo in investirajo. Mnoga ali celo večino investicijskih del opravljajo v svoji režiji, menceč, da je to ceneje. Zato zaposlijo zidarje, mizarje, kleparje, ključavničarje, varilce, pleskarje itd., večidel kvalificirane ali visokokvalificirane obrtne poklice. Ko je rekonstrukcija končana, podjetja le težko odpustijo zaposlene delavce. Tako ostanejo v podjetju kot vzdrževalci in so na voljo »za vsak primer«. Ker nimajo stalnega dela, se potikajo po podjetju, postopajo in dajejo slab zgled delovne discipline. Praviloma delajo počasi, ker so k temu prisiljeni. Tako je npr. pleskar na pripombo, da opravlja delo v podjetju cel teden, kar bi lahko opravil v enem dnevu, odkrito povedal, da mora tako delati, sicer bo imel težave. Če bi svoje delo hitro opravil, bi ostal brez dela, in tako bi se kdo le spomnil, da pri podjetju ni potreben.

Večina primerov kaže, da bi bilo mogoče brez sleherne škode za preventivo in sprotno vzdrževanje proizvodnih naprav odsloviti tretjino, polovico in še več delavcev iz »stranskih« ali vzdrževalnih obratov. Za podjetja bi bilo mnogokrat neprimerno ceneje, če bi razne storitve naročala drugim malim podjetjem, zlasti zasebnim obrtnikom oziroma jih oddajala na licitaciji za fiksno ceno. Zaradi napak v preteklosti pa nimamo dovolj razvite storitvene obrti. Prav zato lahko podjetja nekoliko opravičijo svojo neracionalnost v vzdrževalnih obratih, saj so kratko in malo prisiljena zaposlovati številne obrtne poklice, ki jih potrebujejo pri rekonstrukcijah in adaptacijah v podjetju. Naj bodo vzroki za ta položaj takšni ali drugačni, nam povzročajo v podjetjih številne organizacijske probleme.

Kdorkoli se je ukvarjal s problemi delitve osebnih dohodkov v proizvodnem podjetju, ve, da je pri delitvi osebnih dohodkov za vzdrževalne delavnice naletel na hude težave. V teh delavnicah so zbrani večinoma kvalificirani in visokokvalificirani delavci. Zato upravičeno zahtevajo zase višje obračunske postavke kot priučeni delavci v neposredni proizvodnji, zlasti če ima industrijski značaj. Hkrati pa so so-

razmerno najmanj zaposleni, in to izziva prav tako upravičene ugovore priučenih delavcev, češ da morajo ob strojih ali tekočih trakovih neprimerno bolj intenzivno delati. Tako nastajajo navskrižja, v katerih imata oba tabora svoj prav. Osnovni vzrok spora pa je v slabi organizacijski strukturi in v objektivnih težavah merjenja količine in kvalitete dela delavcev pri priložnostnih in nekontinuiranih obrtniških vzdrževalnih delih.

Podjetja se bolj ali manj zavedajo neracionalne zaposlitve in nizke storilnosti v vzdrževalnih obratih. Zato zelo pogosto prevzamejo storitve za zunanje naročnike. Tako se dogajajo primeri, da je mogoče v vzdrževalnih obratih celo nekaterih velikih podjetij popraviti dežnik ali otroški voziček. Oglejmo si, kako poteka izvedba takšne storitve v »dobro organiziranem«
podjetju.

Za storitev, katere račun je znašal 2000 S din, je bilo potrebno opraviti tale papirnata dela:

1. v prodajni službi napisati naročilnico, s katero stranka naroča storitev;

2. na podlagi naročilnice so vzdrževalne delavnice izdale delovni nalog;

3. ker je bil potreben material, je bil izdan materialni ček;

4. za obračun osebnega dohodka delavcu, ki bo storitev opravil, je bil izdan delovni list;

5. ko je delavec prevzel material v skladišču, je potekalo administrativno delo približno tako, kot je bilo že opisano za dva vijaka;

6. po opravljeni storitvi so v fakturni oddelek dobili delovni nalog in ga obračunali na podlagi potrošnega in obračunanega materiala, osebnih dohodkov za opravljeno delo in »ustrezni«
režijski stopnji;

7. na podlagi obračunanega delovnega naloga je bila izstavljena faktura v več izvodih, ki so jih administratorke opremljale s štampljkami, najbolje plačani vodje pa podpisovali;

8. izstavitve fakture je bila evidentirana v knjigo izstavljenih faktur oziroma v fakturno knjigo (ponekod se še enkrat vknjiži v poštno knjigo); evidentiran in odveden je bil prometni davek;

9. napisati je bilo treba naslov na kuverto, nalepiti znamke in pozneje še seštevati poštna stroške;

10. izvod fakture je prejela saldokontistka in jo vknjižila kopirno na kartico dolžnikov in dnevnikov;

11. ko je kupec plačal fakturirani znesek, je saldokontistka spet kopirno knjižila plačilo fakture;

12. če pa je naročnik malomaren, lahko sledijo še tele operacije: prvi opomin, drugi opomin, eventualna tožba, uskladitev saldov z evidencami, znamkami itd.

Mislim, da ni potrebno še naprej dokazovati, koliko nekoristnega dela je bilo vložena v to storitev. Če bi vse opravljeno delo lahko neposredno obremenili na delovni nalog, bi bil račun precej večji, kot je bil vreden popravljeni predmet. Porabljen administrativno delo pri popravilu otroškega vozička bremeni s povprečno režijo predvsem osnovno proizvodnjo. Nastopa prelihanje stroškov, zaradi česar je bil račun za popravilo otroškega vozička še kar znosen. Upravičeno je vprašanje, ali ne bi bilo bolj primerno, da bi mamica zaupala popravilo otroškega vozička mojstru v zasebni delavnici, ki ne uporablja nikakršne dokumentacije in izstavi ter likvidira račun v pol minute. Za nameček pa delo praviloma bolje opravi, ker popravilo sam prevzema, izvaja, popravljeni predmet sam izroča in zanj tudi odgovarja.

V vertikalni delitvi dela se zaradi takšnih nepotrebnih administrativnih opravil in avtarkične organizacije nesmotrnost kopiči. To sicer niso edini vzroki, zaradi katerih so naše sposobnosti za mednarodno delitev dela zelo omejene. Gospodarska reforma nam v takšnih primerih nakazuje jasno in brezkompromisno perspektivo: ali bomo likvidirali takšen način poslovanja ali bomo likvidirali takšna podjetja. Kaj bomo laže žrtvovali: nekaj administrativnih delovnih mest ali podjetje? Rešitev naloge spet ni težavna. Potrebna je vsaj trohica poguma, nekaj čuta odgovornosti in poštenja.

Odgovornost in pristojnosti

V zadnjem času čedalje močneje poudarjamo, da sta večja produktivnost in boljše poslovanje odvisna od strokovnosti kadrov v podjetju. O tem je vsakršna razprava odveč. Vendar je mogoče ugotoviti zelo veliko neracionalnosti tudi v podjetjih, kjer je strokovnih kadrov precej, celo preveč. To se dogaja zlasti tam, kjer zasedajo najbolj pomembne in ključne položaje neustrezne osebe, ki nimajo pravilnega ali celo nikakršnega koncepta o razvoju delovne organizacije in sistematičnem zaposlovanju strokovnih ljudi s konkretnimi razvojnimi ali operativno organizacijskimi nalogami. V takem podjetju ustrezni strokovni kadri ne samo, da ne pripomorejo k izboljšanju poslovanja, temveč celo zavirajo delo in močno obremenjujejo režijo z osebnimi dohodki. Ponekod

so poslovni uspehi takšnih podjetij celo slabši kot v podjetjih, kjer zaposlujejo manj ustreznih strokovnih kadrov.

Vzroki za slabo izrabo delovnega časa pa so tudi v pre-majhnih pristojnostih, ki jih naša zakonodaja prepušča vodilnim in strokovnim službam v delovnih organizacijah, ter v veliki labilnosti vodilnih funkcij, čeprav jih zasedajo zelo sposobni in pošteni ljudje.

Pred kratkim smo izdelali preliminarni posnetek položaja v neki delovni organizaciji, ki ima s ceno storitve (gre za komunalno podjetje) zagotovljen sorazmeroma zelo dober dohodek. V tem podjetju bi bilo mogoče z racionalno reorganizacijo zmanjšati število zaposlenih za tretjino. Kljub temu, da je v podjetju zelo dobra struktura vodilnih in strokovnih kadrov, je le malo verjetno, da bo mogoče racionalizirati zaposlitev ljudi, ker si nihče iz vodstva ne bo hotel »mazati rok«.

Vodilne funkcije v delovnih organizacijah so v našem specifičnem samoupravnem sistemu brez osebne odgovornosti za smotrno izrabo delovnega časa. Nenehno so izpostavljene prikritim pritiskom: da se zapletejo v neprijetne dogodke; da ne bodo več ponovno izvoljene ob reelekcijah; so pogosto popolnoma nemočne proti ravno neredkim političnim privilegijem ljudi, ki izrabljajo razna članstva, da bi s tem odtehtali lenarjenje in nesposobnost.

Takšen položaj omogoča seveda še celo vrsto drugih pojavov, kot so razpravljanja pri kavicah, diskusije, ki niso v zvezi z delom, opravljanje gospodinjskih opravil med delovnim časom itd.

Določen vpliv imajo seveda tudi pomanjkljivi sistemi delitve osebnih dohodkov. Nikakor si ne smemo delati utvar in pričakovati od sistemov delitve osebnih dohodkov tistega, česar nam ne morejo dati. V naših razmerah se delijo osebni dohodki večinoma po času, prebitem na delu, in nekih »sprejemljivih socialističnih razponih«. Brž ko kdo prekorači te razpone, začnemo takoj oporekati merilom, ki so to omogočila, namesto da bi skušali realno oceniti zasluge ter jih primerjati z opravljenim delom in prispevki drugih sodelavcev v delovni organizaciji. Prav zaradi nedoslednega nagrajevanja po delu in toleriranja majhne izrabe delovnega časa predstavlja sedanja zaposlenost naših ljudi tudi določen vidik antisocialnosti.

Oglejmo si to na primeru. V nekem podjetju dela 5 ljudi, od katerih so 4 od ene družine, peti pa je sam in ima doma še ženo in 3 otroke. Vseh pet ljudi je v podjetju zaposlenih 60-odstotno. To pomeni, da opravijo dela za 3 racionalno zaposlene osebe ($5 \times 0,60 = 3$). Če bi v podjetju ostali le trije

zaposleni, med katerimi bi bil tudi edini pridobitni član petčlanske družine, bi ta le prejemal eno tretjino razpoložljivih osebnih dohodkov za koristno opravljeno delo, medtem ko v navedenem primeru prejema le eno petino, kajti druge štiri petine prejemajo štirje zaposleni člani ene družine za delo 2,4 osebe ($4 \times 0,60 = 2,4$).

Kako razvozlati gordijski vozle?

Veliko je bilo izrečenih besed in razlitega črnila na račun terciarnih dejavnosti. Primerjali smo odstotke zaposlenih v kmetijskih, industrijskih in tako imenovanih terciarnih dejavnostih visoko razvitih držav in pri nas. Nenehno poudarjamo, da imamo v terciarnih dejavnostih velike možnosti za zaposlitev ljudi. Znano pa je, da se terciarne dejavnosti razvijajo vzporedno z naraščanjem kupne moči in osebno potrošnjo prebivalstva. Te so lahko le odsev potreb, ne pa želja zaposliti ljudi. Kaj naj počnejo prebivalci s terciarnimi dejavnostmi, če pa jim zaslužek komaj zadostuje za osnovne življenjske potrebe? Res je, da lahko terciarne dejavnosti širimo za potrebe tujih državljanov, o čemer pričajo podatki o potrošnji in nočitvah tujih in naših državljanov v naših gostinskih zmogljivostih v letu 1966. Dokler bomo ohranjali takšno nesmotrnost v industriji in družbenih službah, nikakor ne bo mogoče napredovati na področju terciarnih dejavnosti, vsaj za potrebe našega prebivalstva ne.

V tem položaju se kaže racionalizacija zaposlitve kot prioriteta naloga. Če bi iz industrijskih dejavnosti in družbenih služb izločili vse presežke zaposlenih in na preostale razdelili sedanjo celotno maso² osebnih dohodkov, bi se preostali zaposleni spremenil v potencialne in efektivne potrošnike terciarnih dejavnosti. Izločene presežke delovne sile bi lahko koristno zaposlili v terciarnih dejavnostih. Končni učinek bi bil, da bi isto število zaposlenih opravilo večji obseg koristnega dela in s tem, samo s tem bi se povečal življenjski standard naših delovnih ljudi.

Vendar se upravičeno postavlja vprašanje, kdo naj izloči presežke zaposlenih iz delovnih organizacij. Po kakšnih merilih naj poteka izločanje? Oboje je rešljivo.

Prvo vprašanje bi lahko uredili tako, da še močneje zaostriamo ne samo splošne zahteve gospodarjenja, temveč tako,

² Razdeliti bi morali pravzaprav nekoliko manj, da bi nam ostalo še nekaj za koristne investicije, zlasti če so omejene možnosti kakršnihkoli sprejemljivih investicijskih virov.

da določimo tudi minimalne dohodke v višini življenjskega minimuma. Podjetja, ki ne bi zmogla izplačevati minimalnih osebnih dohodkov (brez subvencij in samaritanskih skladov), je treba likvidirati. Rešujejo jih lahko le banke z lastnim poslovnim rizikom in seveda tudi z ustreznimi pogoji oziroma pristojnostmi. Vodstva delovnih organizacij bi morala biti bolj kot doslej osebno odgovorna, da bo zaključni račun zadovoljivo pozitiven, hkrati pa bi morala imeti nekaj več pristojnosti, da racionalizirajo izrabo delovnega časa zaposlenih oziroma da izločijo iz podjetij presežke po določenih merilih, ki bi bila pod kontrolo sindikata.

Za drugo vprašanje pa bi morali najbolj vplivni družbeni organi oziroma predstavniška telesa izdati ustrezna priporočila, po kakšnem zaporedju naj izločanje presežkov poteka ter primerne predpise, ki bi nam omogočali racionalno zaposlitev ljudi, hkrati pa bi socialno zaščitili družine z najnižjimi družinskimi dohodki. Nekaj predlogov za diskusijo:

1. Najprej naj se bolj odločno izločajo iz podjetij vsi tisti »delavci«, ki po svojem prizadevanju in delovni disciplini zelo malo ali skoro nič ne prispevajo h kolektivnemu delu. V ta namen bi morali imeti direktorji delovnih organizacij večja pooblastila in hkrati večjo individualno odgovornost. Sedanja zakonodaja na tem področju ne ustreza in ni dovolj učinkovita.

2. Če so v podjetjih zaposleni kmetje ali njihovi družinski člani, ki jim je delo v podjetju le dodaten vir zaslužka in imajo velike možnosti pri povečanju kmetijske proizvodnje, naj se bolj odločno usmerjajo v to dejavnost. To bo tudi pripomoglo k hitrejšemu uravnoveženju naše plačilne bilance.

Enako velja tudi za obrtne poklice na področju storitvene dejavnosti. Razumljivo pa je, da je potrebno zadovoljivo urediti vprašanje zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja za osebe, ki naj bi zapustile dosedanje delovne organizacije. V večjem številu primerov je to eden izmed glavnih vzrokov, da zaposleni ne marajo zapustiti podjetja, čeprav bi drugje našli zelo koristne vire zaslužka.

3. Če je v družini zaposlenih več članov in nastajajo zaradi tega problemi v vzgoji otrok, bi kazalo to upoštevati pri reševanju »nezaposlenosti zaposlenih«.

4. Bolje bo, če bodo nekateri, ki niso edini pridobitni člani družine, začasno nezaposleni, kot da z nizko strokovnostjo in nezadostno zaposlitvijo na delovnem mestu motijo druge pri delu ter povzročajo še kopico drugih problemov.

Ko bomo imeli dovolj delovnih mest, se bodo lahko koristno zaposlili.

5. Proučiti bi bilo treba najbolj primeren sistem obdavčitve dohodkov, ki jih ustvari skupno gospodinjstvo. Sedanji sistem določa npr. obdavčitev osebnega dohodka, če preseže posamezni delavec 20.000 N din letno, ne glede na število družinskih članov, ki jih mora vzdrževati. V drugem gospodinjstvu lahko ustvari nekaj članov tudi več milijonov din osebnega dohodka, ne da bi bili podvrženi davku.

Menim, da je nepravilno, če je v enem gospodinjstvu zaposlenih več članov celo z omejeno strokovnostjo, medtem ko so mladi strokovnjaki brezposelni ali pa odhajajo v inozemstvo zaradi pomanjkanja dela.

6. Preučiti je treba sistem družinskih dodatkov (ne samo otroških) za družine, v katerih mora en sam član z nizkimi osebnimi dohodki vzdrževati večjo družino.

Reševanje teh problemov ne bo ravno lahka naloga, zlasti v prehodnem obdobju ne. Vendar urejanje problemov zahteva odgovornost in odločnost. Čim bolj jih bomo odlagali, tem hujši bodo. Jasno je, da reševanje problemov, kjer so bolj ali manj prizadeti osebni interesi ljudi, ni nikoli popularno. To pa še ne more biti opravičilo za zanikanje perečih problemov ali izmikanje pri njihovem reševanju. Zato je treba še enkrat izrecno opozoriti, da se z demagogijo lahko ukvarja le opozicija, ne pa demokratično izvoljeno predstavništvo, ki mora uresničiti svoje načrte in zamisli, za katere je tudi dobilo zaupnico, in mora prej ali slej le položiti obračun svojega dela.

VILJEM NEMEC

WŁODZIMIERZ WESOŁOWSKI

Procesi preobrazb razredne strukture v socializmu

(Teoretična in raziskovalna problematika)

1. PERSPEKTIVE

Polski sociologi in ekonomisti živahno razpravljajo o razredni strukturi socialistične družbe.* Poleg rezultatov empiričnih raziskav posameznih razredov in slojev naše družbe — pojmovanih za zdaj tradicionalno kot delavski razred, sloj inteligence, in razred drobnoblagovnih kmetov¹ — se je v zadnjem času pojavilo tudi nekaj člankov z novimi, bolj ali manj razvitimi, teoretičnimi pojmovanji razredne strukture socialistične družbe. Mislim predvsem na članke ekonomista Bronislava Minca in sociologa Jerzyja Wiatra.²

V tem poglavju bi se rad dotaknil nekaterih teoretičnih problemov »razredne strukture v socializmu«. Kar nameravam povedati, bo torej prispevek k diskusiji, ki poteka pri nas. Skušal bom razviti nekatere teze o razredni strukturi v socializmu.

Te teze se bodo opirale na tri poglobitve predpostavke: marksistično razredno teorijo, dosedanjo prakso socialistične graditve in programe nadaljnjih preobrazb v smeri komunistične družbe.

* Pričujoči sestavek je odlomek iz dela W. Wesołowskega, *Klasy, warstwy i władza*, Warszawa 1966.

¹ Proučevanje mestnega prebivalstva je vodil večidel J. Szczepański v IFiS (inštitut za filozofijo in sociologijo); raziskovalni rezultati so do danes narasli že v zajetno knjižno serijo, ki jo izdajajo pod naslovom *Iz raziskav delavskega razreda in inteligence*. Tudi raziskave med kmeti so rodile nekaj pomembnih publikacij; raziskave sta opravljala predvsem IER in IFiS pod vodstvom B. Gałęskega. V zadnjih letih so se začele obsežne raziskave delavskega razreda v okviru Visoke šole družbenih ved pod vodstvom S. Widerszpila.

² Primerjaj: B. Minc, *Klasy i warstwy w społeczeństwie socialisticznym*, »Politika« 1961; št. 39, 42, 46; J. Wiatr, *Uwarstwienie społeczne a tendencje egalitarne*, »Kultura in społeczeństwo« 1962/2. Elemente novih pojmovanj lahko zasledimo tudi v zadnjih delih sovjetskih sociologov. Primerjaj npr. Ot socializma k komunizmu (red. P. N. Fedoseev in dr.) AN SSSR, Moskva 1962; Marksistskaja i buržuaznaja sociologija segodnja (red. F. V. Konstantinov, G. V. Osipov, V. S. Semenov AN SSSR, Institut filosofii); Sociologija v SSSR, t. I, Moskva 1965; S. A. Kugel, O. I. Skaratan, *Nekotorye metodologičeskie problemy izučeniya social'noj struktury obščestva*, »Naučnyje doklady Vysšej školy« 1965/1.

Teze ne bodo imele narave v celoti zaključene in izoblikovane koncepcije. Gre za skico, katere cilj je bolj, da začrta smer razmišljanja, kot da poda zaokroženo razlago. Sodim, da je v sedanji fazi diskusije koristno, če predstavimo razne alternativne pristope k vprašanju, ki ga obravnavamo.

V dosedanji razpravi nam je predstavil najbolj dodelano in originalno, a tudi najbolj sporno koncepcijo ekonomist Bronisław Minc. Koncepcija je sicer dobro znana, vendar pa je treba vsaj na kratko spomniti na njene osnovne teze; moja izvajanja bodo namreč izrazito različna od nje. Mincovo koncepcijo lahko vzamemo za »kontrastno ozadje«, ki olajšuje razumevanje mojega izvajanja.

Omenjeni avtor predlaga, da bi v socialistični družbi (t. im. »izgrajeni« — kjer ni več zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev, niti zasebnih delavnic) razločevali dva družbena razreda: razred delavcev državnega sektorja in razred delavcev zadružnega, kolektivnega sektorja. Avtor meni, da v socialistični družbi »odnos do proizvodjalnih sredstev« ohranja svojo vrednost kot merilo za razredno diferenciacijo; obstajata namreč še dva različna gospodarska sektorja: državni, v katerem so proizvodjalna sredstva splošna narodna lastnina, in zadružni, kolektivni, v katerem so proizvodjalna sredstva lastnina manjših skupin.

Posledica pojmovanja B. Minca je torej, da štejemo dva fizična delavca (npr. strugarja) k dvema različnima razredoma, le zato, ker dela eden v državnem, drugi pa v kolektivnem podjetju. Podobno bi pripadala različnim razredom dva inženirja ali direktorja le zato, ker bi delala v dveh različnih gospodarskih sektorjih.

B. Minc predlaga mimo razredne delitve še razločevanje diferenciacije po slojih, ki je odvisna od razlikovanja ljudi glede na dohodke, kvalifikacije in oblast. Vendar teze o slojih niso širše obdelane (zlasti kar zadeva odvisnost med »razredno« in »slojevsko« strukturo). V vsej koncepciji so temeljne teze o diferenciaciji, ki jo imenujemo razredno diferenciacijo.³

Sociolog se bo z izvajanjem B. Minca težko strinjal, ker so preveč formalistična.⁴ Državna in zadružna narava lastnine proizvodjalnih sredstev v socialistični ureditvi za delavce obeh sektorjev nimata tako pomembnih posledic, da bi ju lahko priznali za osnovo družbene delitve. Mimo tega je Mincova koncepcija preveč statična. Po mojem prepričanju je pravilna perspektiva za razpravljanje o razredni strukturi socialističnih družb perspektiva, v kateri se od kapitalizma podedovane strukture mnogostransko preobražajo tako, da izginjajo razlike razrednega tipa.

³ V članku O rozwarstweniu społeczeństwa socjalistycznego (»Kultura i społeczeństwo 1963/3) je B. Minc nekoliko razvil in modificiral svojo koncepcijo, vendar je osnovne teze obdržal. To nas opravičuje, da se tu zadržimo le na osnovnih tezah njegove teorije, kakor jih je prikazal že prej.

⁴ Na to je opozorilo več polemikov: S. Szwalbe (»Politika«), J. Szczepański (Przegląd Kulturalny, 12. X. 1965), J. Wiatr (»Życie Warszawy«, 29.—30. X. 1965), S. Widerszpil (»Życie Gospodarcze, 29. X. 1965).

Po tej perspektivi se bom ravnal v sledečem razpravljanju: povezuje sicer dokaj oddaljene si točke socialističnega razvoja, a prav zato omogoča, da zajamemo najbolj značilne procese. Upošteva zmanjšujočo se vlogo odnosa do proizvodjalnih sredstev kot merila za razlikovanje posameznih členov strukture socialističnih družb.

V razpravi bom skušal opozoriti tudi na neko sestavino marksistične razredne teorije, ki je bila doslej malo upoštevana. Gre za večstransko pojmovanje razrednega položaja. V nekaterih dosedanjih razpravah se je zanimanje tako močno osredotočilo na odnos do proizvodjalnih sredstev, da so se zanemarile druge značilnosti razrednega položaja, čeprav sta jih Marx in Lenin zelo upoštevala. Poskušal bom torej opozoriti, katere so te značilnosti, kakšna je njihova zveza z odnosom do proizvodjalnih sredstev in kakšna je njihova vloga v socialistični družbi.

2. MARKSISTIČNA TEORIJA RAZREDNE STRUKTURE IN SOCIALISTIČNE DRUŽBE

Razredna struktura in delavci

Po Marxovi teoriji sestoji razredna struktura družbe določene tipa predvsem iz dveh družbenih razredov z antagonističnim položajem. Ta dva razreda sta med seboj na poseben način povezana; ni enega brez drugega. Njun vzajemni položaj temelji na odnosu do proizvodjalnih sredstev. En razred jih ima v lasti, drugi je brez njih, čeprav jih spravlja v gibanje. Ta odnos odloča o tem, da je en razred izkoriščevalski, drugi pa izkoriščen. Obstoj dveh razredov in odnos med njima je določen z določenim tipom proizvodnje in — konkretnije — z določenim tipom lastnine proizvodjalnih sredstev. Znana Leninova opredelitev razredov so konča s trditvijo: »Razredi so take skupine ljudi, od katerih lahko ena prisvaja delo druge.«⁵ Isto misel ponavlja Lenin na drugem mestu: »Razredi ... so take skupine ljudi, od katerih lahko ena živi od dela druge, ena prisvaja sadove dela druge ...«⁶

Na podlagi antagonizma družbenih položajev in objektivnega nasprotja interesov se pri pripadnikih razredov poraja različna vsebina zavesti. Razredni boj, ki raste na tej osnovi, je poglavitno gibalno preobrazb v družbah s tako strukturo.

Teh nekaj besed za osvežitev spomina sem napisal zato, da bi potrdil banalno resnico, da proletarska revolucija odpravi tako pojmovano razredno strukturo. Nacionalizacija kapitalistične lastnine proizvodjalnih sredstev odpravi en člen antagonističnega odnosa kapitalisti-delavci. V zvezi s tem izginja tudi osnovni razredni odnos, ki je tipičen za kapitalistično družbo. Delavci, ki so

⁵ V. I. Lenin, Džela, t. 29, s. 415.

⁶ V. I. Lenin, Džela, t. 306 s. 249.

tako rešeni »drugega pola«, nehajo biti razred v starem pomenu te besede. Izginila je osnovna značilnost, zaradi katere so bili razred v kapitalističnem ustroju: izkoriščanje po lastnikih proizvodjalnih sredstev. Kot »razred« v marksističnem pojmovanju so zdaj bolj *nekdanji* kot *obstoječi* razred. Ta trditev preveličuje pomen le enega izmed dejstev; preveličuje zato, da bolje osvetlimo osnovno razliko. V trenutku, ko delavci izgube svojega »siamskega brata«, zgube eno (osnovnih) značilnosti svojega položaja, ne zgube pa avtomatično drugih značilnosti. Glede na te značilnosti lahko govorimo o njih kot o delavcih. Se vedno so povezani s posebnim tipom proizvodnje (industrijska proizvodnja) in posebnim tipom dela (fizično delo); značilne so zanje določene družbene in kulturne lastnosti. Izvedli so revolucijo in imajo določene politične nazore. Drugače povedano — zavzemajo opredeljeno mesto v družbeni delitvi dela, imajo določene dohodke, izobrazbo, življenjski stil, politične nazore in še številne druge, družbeno pomembne značilnosti.

Tu srečamo eno izmed poglobitnih, a ne vedno dovolj opaznih značilnosti marksistične razredne teorije. Po tej teoriji konstituira razredno strukturo ena značilnost in en, z njo povezan družbeni odnos: imeti v lasti proizvodjalna sredstva ali pa ne, (izkoriščanje drugih in izkoriščanost po drugih). Toda tej značilnosti se v obeh razredih pridružijo kot njena nadgradnja še mnoge druge. Le-te tvorijo samosvojo hierarhijo in samosvojo verigo vzročnih povezav. Oblikuje se splet določenih značilnosti pri kapitalistu in splet drugih značilnosti pri delavcu. Lastništvo produkcijskih sredstev odloča o tem, da je kapitalist vodja proizvodnega procesa in da je privilegiran v delitvi dohodka. Delavec je izvrševalec navodil in je diskriminiran v delitvi dohodka.

Te tri značilnosti omenja Lenin, ko piše, da »imenujemo ‚razrede‘ velike skupine ljudi, ki se razločujejo med seboj glede na mesto, ki ga zavzemajo v zgodovinsko določenem sistemu družbene proizvodnje, glede na odnos (po navadi pravno utrjen in oblikovan) do proizvodjalnih sredstev, glede na vlogo v družbeni organizaciji dela in — kar je s tem povezano — glede na način prisvajanja in količino družbenega bogastva, s katerim razpolagajo.«⁷

Iz povezanosti teh treh značilnosti izvirajo še druge značilnosti družbenega položaja kapitalistov in delavcev. Lahko bi jih opredelili kot neenake možnosti, da se dosežejo in izkoriščajo najrazličnejše vrednote, npr. neenake možnosti za izobraževanje, za ohranitev zdravja, za izkoriščanje kulturnih dobrin. Tudi te značilnosti niso ušle Leninovi pozornosti. V enem izmed del piše, da je »vir nasprotujočih si stremeljenj (razredov — avtor W. W.) razlika v položaju in življenjskih razmerah razredov, na katere se deli vsaka družba«⁸ (podčrtal avtor).

⁷ V. I. Lenin, *Dziela*, t. 29, s. 415. Iste tri značilnosti — sicer nekoliko drugače imenovane — poudarja J. Hochfeld v svoji sistemizaciji marksistične razredne teorije (*Studia o marksowskiej teorii społeczeństwa*, Warszawa 1963).

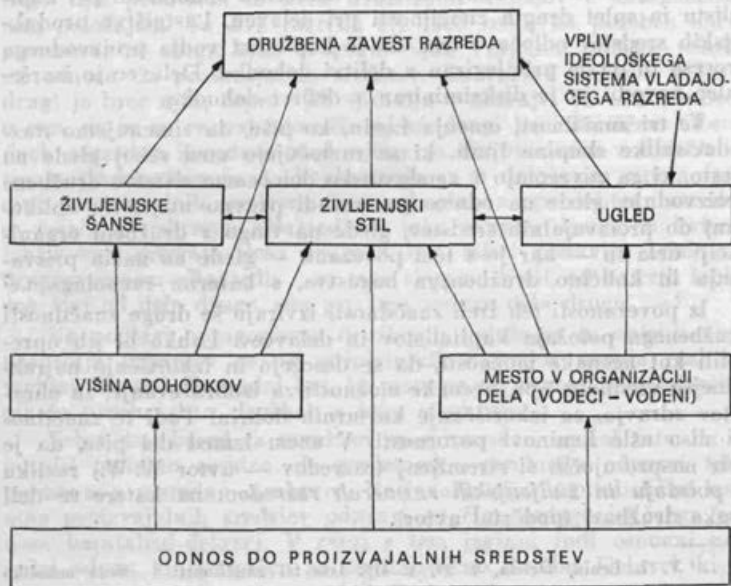
⁸ V. I. Lenin, *Dziela*, t. 21, s. 46.

Na podlagi vseh omenjenih značilnosti družbenega položaja se oblikujejo različen življenjski stil, neenak družbeni ugled, različna vsebina zavesti in različen odnos do obstoječega družbeno-ekonomskega sistema.

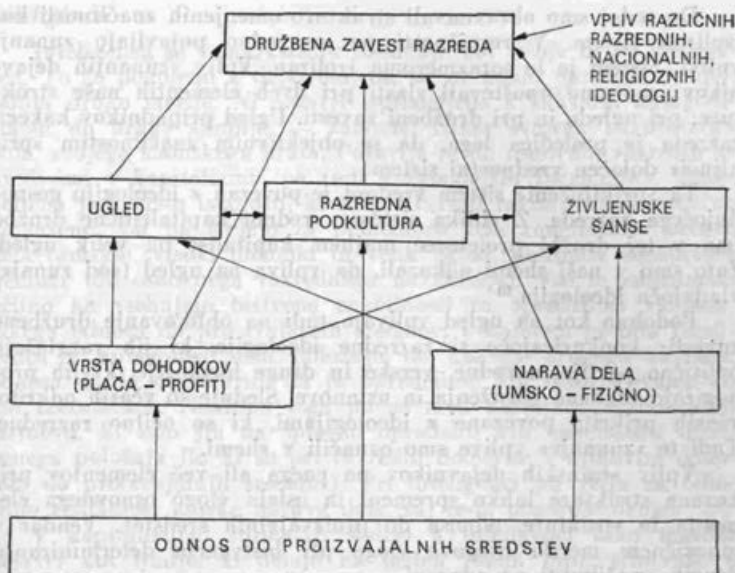
Treba pa je opozoriti, da vzročne odvisnosti nimajo narave enosmernih verig. Odnos do proizvodjalnih sredstev npr. oblikuje razredno zavest preko tega, da določa višino dohodkov in mesto v družbeni organizaciji dela. Višina dohodkov vpliva na razredno zavest preko življenjskih možnosti in družbenega ugleda. Mimo tega nekatere značilnosti vplivajo medsebojno ena na drugo.

Risba kaže poenostavljeno shemo povezav med posameznimi razrednimi značilnostmi. Prikazani sta dve verziji sheme. Nekatero značilnosti lahko glede na različne mogoče vidike različno imenujemo in njihove različne sklope tudi upoštevamo v analizi; prav zato sem jih tudi prikazal v obliki sheme. Z dvema verzijama hočem poudariti, da mi ne gre za dokončno razrešitev vprašanja, kako naj katero izmed značilnosti imenujemo in katerega od možnih sklopov naj upoštevamo. Gre mi le za to, da na primeru pokažem osnovno misel, da so klasiki upoštevali mnoge značilnosti in opredeljene povezave med njimi. Osnovna povezava, o kateri

Shema povezav značilnosti razrednega položaja

Shema »a«

Shema »b«

ni nikakršnega dvoma, je vzročna odvisnost mnogih značilnosti od odnosa do proizvodjalnih sredstev.

Odnos do proizvodjalnih sredstev je Marx štel za odločilno merilo razločevanja razredov prav zato, ker določa druge pomembne družbene značilnosti.⁹ Imenujmo jih pogojno značilnosti družbenega položaja. Nekatere izmed njih pripadajo nasproti si stoječim razredom na osnovi nasprotja, druge na osnovi stopnjevanja. Primeri za prvo vrsto značilnosti so »fizični« in »umski«, »vodeči« in »vodeni«; za drugo — npr. ljudje z »visokimi«, »srednjimi« in »nizkimi« dohodki (ali »visoko«, »srednjo« in nižjo« izobrazbo).

Posamezne značilnosti, ki se nahajajo v dveh »zgornjih nadstropjih« prikazanih shem, pripadajo razredom kot skupinam, ne označujejo pa nujno vsakega posameznika, ki spada k določenemu razredu. Lahko najdemo npr. proletarce, ki jim je zaradi določenih okoliščin (in delovanja stranskih dejavnikov) uspelo, da so si pridobili visoko izobrazbo. Če gledamo na proletarce in kapitaliste kot na skupini, pa so možnosti za dosego višje izobrazbe med njima očitno neenako razporejene. Podobno lahko rečemo za življenjski stil ali razredno zavest.

⁹ Na to je opozoril v nekoliko drugačnem kontekstu — B. Galeski v članku Někotre problemy struktury społecznej w swietle badan wiejskich, »Studia Socjologiczne« 1963/1.

Do sedaj smo obravnavali strukturo omenjenih značilnosti kot izoliran sistem. V resničnosti pa se vedno pojavljajo zunanji vplivi. Sistem je le sorazmeroma izoliran. Vpliv »zunanjih dejavnikov« moramo upoštevati zlasti pri dveh elementih naše strukture: pri ugledu in pri družbeni zavesti. Ugled pripadnikov kakega razreda je posledica tega, da se objektivnim značilnostim »priključni« določen vrednostni sistem.

Ta »priključni« sistem vrednot je povezan z ideologijo gospodujočega razreda. Z vidika sistema vrednot kapitalistične družbe ima v tej družbi proletarec majhen, kapitalist pa velik ugled. Zato smo v naši shemi nakazali, da vpliva na ugled (»od zunaj«) vladajoča ideologija.¹⁰

Podobno kot na ugled vplivajo tudi na oblikovanje družbene zavesti: konkurirajoče si razredne ideologije, ki jih razglašajo politične partije, narodne, verske in druge ideologije, ki jih propagirajo različna združenja in ustanove. Slednje so včasih odkrito, včasih prikrito povezane z ideologijami, ki so očitno razredne. Tudi te »zunanje« vplive smo označili v shemi.

Vpliv stranskih dejavnikov na enega ali več elementov prikazane strukture lahko spremeni in oslabi vlogo osnovnega elementa te strukture, odnosa do proizvodjalnih sredstev. Vendar v množičnem merilu njegove vloge pri bistvenem determiniranju drugih značilnosti ne odpravi.

Za naše razpravljanje o preobrazbah razredne strukture v socializmu sta pomembni dve dejstvi:

1. z odpravo kapitalističnih proizvodnih odnosov sta odpravljena tudi osnovni odnos in osnovna značilnost, ki sta opredeljevala delavce v kapitalistični družbi (da delajo s proizvodjalnimi sredstvi, ki pripadajo nekomu drugemu);

2. nikakor pa ne izginejo avtomatično druge značilnosti družbenega položaja delavcev; čeprav »odtrgane« od vpliva odnosa do proizvodjalnih sredstev, se kljub temu ohranjajo — in to še dolgo obdobje. Še vedno označujejo položaj delavcev — ne več v odnosu do kapitalistov, temveč glede na druge skupine, razrede ali sloje.

Razdelimo te druge skupine, razrede ali sloje, kot običajno, na:

1. inteligenco (razumljeno kot umske delavce sploh) in
2. drobne blagovne proizvodjalce.¹¹

¹⁰ Izraz »od zunaj« kaže na določen vidik pojava. Sistem vrednot kapitalističnega razreda se oblikuje pod prevladujočim vplivom strukture značilnosti družbenega položaja tega razreda. Lahko bi torej rekli, da nič, kar bi bilo »zunaj« prikazane strukture značilnosti, ne vpliva na ugled. Vendar bi bilo to poenostavljanje.

Vrednostni sistem, ki prevladuje v kakem zgodovinskem obdobju, so dokončno oblikovali ideologi v avtonomni sferi ideološkega življenja, čeprav so pri njegovem formiranju očitno imele velik delež neposredne življenjske izkušnje vladajočega razreda: na njegovo končno podobo so zato vplivali številni elementi ideološke sfere, ki ima tudi svoj samostojen razvoj. Podrejenemu razredu je to vsiljen sistem vrednot; sprejema ga, kolikor se »prilagaja« obstoječi ureditvi. Če se ji upira, ga zavrača ali modificira.

¹¹ Zavestno uporabljам izraz »skupine, razrede ali sloje«; s tem hočem poudariti, da na tem mestu ne gre za reševanje vprašanja o ustreznosti teh nazivov za novo družbeno situacijo.

Inteligenca

Inteligenca se v marksizmu označuje kot »sloj« in ne kot razred. To je pogojeno z dejstvom, da se za njeno opredelitev uporablja drugo merilo. Ni namreč opredeljena s kakšnim antagonizmom do druge skupine — razreda. Nima svojega nasprotnega pola, svojega siamskega brata. Pojavlja se ob osnovnih razredih — predvsem v kapitalizmu, pa tudi v zgodnejših formacijah. Opredeljena je z vrsto lastnosti, ki so pri raznih raziskovalcih različno naglašene. Vsi pa štejejo za pomembne te značilnosti: narava dela (umsko), visoki dohodki in velik ugled, politična »neopredeljenost« (do osnovnega razrednega navzkrižja). Vse te značilnosti očitno ne vsebujejo bistvene značilnosti za opredelitev razreda: takega odnosa do proizvodjalnih sredstev, v katerem bi bila inteligenca v antagonističnem položaju do kakega drugega razreda, odnosa, ki bi dovoljeval, da jo opredelimo kot izkoriščevalce ali kot izkoriščane. Namesto tega pa so med naštetimi značilnostmi lastnosti, ki smo jih na splošno opredelili kot značilnosti družbenega položaja (in ki so pri razredih določene z njihovim odnosom do proizvodjalnih sredstev). Pri inteligenci pa velja za odločilno značilnost umska narava dela, saj le-ta pogojuje druge.

V kapitalistični formaciji sodijo k inteligenci tako mezdni delavci kot ljudje, ki delajo na lasten račun (npr. zdravnik v mestni bolnišnici in zdravnik z zasebno prakso). V socialistični formaciji postanejo postopno vsi mezdni delavci. Res je, da postajajo tudi v sodobnem kapitalizmu vedno številnejši zdravniki, pravniki, inženirji, knjigovodje, medicinske sestre, mezdni delavci velikih proizvodnih, trgovskih in storitvenih podjetij. V tej smeri namreč deluje težnja po koncentraciji in centralizaciji. Podobna težnja deluje tudi v socializmu, vendar pa je tu dopolnjena še z drugo težnjo, ki izvira iz zavestnega združevanja vseh področij proizvodnje in storitev. Za delavce in razumnike, ki so bili v kapitalizmu opredeljevani z različnimi tipi meril, se začenja tako v socializmu uporabljati kot merilo opredeljevanja ista vrsta značilnosti. Ne več odnos do proizvodjalnih sredstev (za delavce) in narava dela ali razne značilnosti družbenega položaja (za razumnike). V poštevek pridejo zdaj iste značilnosti — pojmovane izključujoče (kot ali-ali) ali stopnjevito. Osnovna značilnost je skupna: obe skupini sta skupini mezdnih delavcev združbljenega sektorja. Razločujeta se le po naravi dela (fizično ali umsko), višini dohodkov, izobrazbi, ugledu. To je pomemben korak k poenotenju njunega družbenega položaja. Zmanjševanje razlik v višini dohodkov, v izobrazbi, ugledu, razmerju med umskim in fizičnim delom v poklicni dejavnosti (s povečanim deležem umskega dela v delavčevem delu) — je hkrati zmanjševanje razredno-slojevskega tipa razlik med tema skupinama.¹²

¹² Z »razredno-slojevskim tipom razlik« razumem tu razlike, ki se pojavljajo med obravnavanimi skupinami. Ne pišem »razlike razrednega tipa«, ker je ena izmed skupin (inteligenca) imenovana »sloj«. Slojev tukaj ne pojmem kot skupin znotraj razreda. Odslej bom govoril bodisi »razredno-slojevske razlike«, bodisi enostavneje »razredne razlike« (in ustrezno — »razredne značilnosti«).

Treba je še opozoriti, da v tem razvoju postajajo značilnosti, ki so prej izključevale ena drugo, čedalje bolj različne le po stopnjah in razmerjih. Zaradi razvoja tehnike je vedno bolj različno le še razmerje med umskim in fizičnim delom pri raznih dejavnostih. Razvoj delavskega samoupravljanja odpravlja ostro delitev na »vodeče« in »vodene« v delovnem procesu. (Mimo tega je treba upoštevati, da je podobno kot so fizični delavci tudi večina umskih mezdnih delavcev v položaju »vodenih«.)

Drobni blagovni proizvajalci

Drobni blagovni proizvajalci so včasih označevani kot razred, včasih pa kot »sloj«. Za to nedoslednost so vzroki. Niso razred, ki bi ga opredelili s takim tipom antagonističnega odnosa, kakršen opredeljuje kapitaliste in delavce. Od tod dvom, če jih sploh lahko imenujemo razred. Niso pa tudi opredeljevani le z naravo dela in z značilnostmi družbenega položaja kot inteligenca. Od tod dvom, ali jih lahko označimo za sloj. Z Leninom se je vendarle uveljavilo razredno poimenovanje; merilo, po katerem jih opredeljujemo, je bolj podobno razrednemu merilu. Gre za odnos do proizvodjalnih sil, le da ne za odnos, ki veže dve antagonistični skupini ljudi (lastnike proizvodjalnih sredstev in lastnike delovne sile), temveč za takega, v katerem sta omenjena pola nekako zlita. Drobni blagovni proizvajalec je sam lastnik proizvodjalnih sil in sam tudi dela z njimi (zato tudi sam vodi svoje delo, zato mu tudi pripada proizvod dela). Razred drobnih blagovnih proizvajalcev je tako brez svojega »nasprotnega pola«. Oba pola sta nekako združena v vsakem drobnem blagovnem proizvajalcu. To se izraža v njegovih »dveh dušah«, ki ju je tolikokrat analiziral Lenin, v duši delavca in duši kapitalista.¹³

Razred drobnih blagovnih proizvajalcev srečamo v raznih družbeno-ekonomskih formacijah. Kot pa je videti, sam ni sposoben, da bi bil tvorec in nosilec neke formacije.¹⁴ Ni ustvaril družbe, v kateri bi ta tip proizvodnje prevladoval. Drobna blagovna proizvodnja je dodatek drugim, gospodujočim tipom proizvodnje — toda nenavadno obstojen, odporen. J. Hochfeld piše, da je razred drobnih blagovnih proizvajalcev zato »defektiven« razred; to defektivnost vidi v njegovi nesposobnosti, da bi ustvaril lastno formacijo.

Tudi pri razredu drobnih blagovnih proizvajalcev je zrasla na osnovi konstituirajoče značilnosti (zasebne lastnine takih proizva-

¹³ K drobnim blagovnim proizvajalcem prištevam tako kmete kot mestne obrtnike. V tem razpravljanju mislim predvsem na drobne blagovne proizvajalce v kmetijstvu, ki pri nas (in v drugih socialističnih deželah) predstavljajo pomemben del prebivalstva in katerih proizvodnja je bistvenega pomena za narodno gospodarstvo.

¹⁴ Primerjaj V. Hochfeld, *Studia o markowskiej teorii społeczeństwa* pogl. 3. Drugo sugestijo najdemo v člankih: M. Kalecki, *Uwagi o społeczno-gospodarczych aspektach ustrojow posrednich*, in I. Sachs, *W sprawie istoty ustroju społeczno-gospodarczego współczesnego Egiptu*, »*Ekonomista*« 1965/3.

jalnih sredstev, ki so oskrbovana z lastnim delom) še nadgradnja drugih značilnosti. Omenil sem že, da je drobní blagovni proizvajalec »vodja« svojega dela in da je lastnik proizvoda, ki ga ustvari. Ima tudi opredeljene dohodke, življenjske možnosti, ugled. Ima določeno mentaliteto. Samosvoja je — naposled — narava njegovega dela, v katerem so povezani elementi fizičnega in umskega dela.¹⁵ Tudi pri drobnem blagovnem proizvajalcu lahko zasledimo strukturo značilnosti, ki je prikazana na risbi. Te značilnosti so opredeljene z določenim odnosom do določenih proizvodnih sredstev; zato lahko šteujemo odnos do proizvodnih sredstev za merilo, s katerim ta razred opredeljujemo. Tako torej tudi drobnega blagovnega proizvajalca označuje določen splet značilnosti družbenega položaja in psihičnih značilnosti — podobno kot delavca in predstavnika sloja inteligence. Z vidika teh istovrstnih značilnosti lahko tudi primerjamo njihov položaj (npr. z vidika deleža umskega ali fizičnega dela, višine dohodkov ipd.).

V socialistični ureditvi se razred drobnoblagovnih proizvajalcev preobraža v delavce podružbljenega sektorja. Zavestna ekonomsko-družbena prizadevanja težijo k poenotenju odnosa teh proizvajalcev do proizvodnih sredstev z odnosom drugih delavcev — fizičnih in umskih. Teži se za tem, da bi odnos do proizvodnih sredstev sploh nehal biti determinanta drugih značilnosti družbenega položaja in tej skupini lastnih psihičnih značilnosti.

Glede na dosedanjo prakso socialističnih držav in glede na njihove programe za prihodnost lahko omenimo tele faze tega procesa:

1. Razred drobnih blagovnih proizvajalcev ohrani položaj, kakršnega je podedoval iz kapitalističnega obdobja. — tj. ostanejo lastniki proizvodnih sredstev; hkrati pa se izvajajo ukrepi, ki omejujejo pomen odnosa do proizvodnih sredstev (zasebne lastnine) kot determinante drugih pomembnih značilnosti družbenega položaja in razredne psihologije.

2. Zasebna proizvodna sredstva postanejo kolektivna; tako se še bolj omeji vloga odnosa do proizvodnih sredstev kot dejavnika, ki razločuje njihov položaj glede na druge skupine (delavce in inteligenco); še bolj se tudi omeji vpliv tega odnosa na druge značilnosti družbenega položaja in psihike.

3. Kolektivna proizvodna sredstva se spremenijo v državna. S tem se:

a) odnos delavcev, inteligence in nekdanjih drobnih blagovnih proizvajalcev do proizvodnih sredstev izenači;

b) odnos do sredstev proizvodnje sploh ne vpliva več na druge značilnosti družbenega položaja (višino dohodkov, ugled, življenjske možnosti). Vsi državljani imajo enak odnos do proizvodnih

¹⁵ Treba je upoštevati, da je razmerje med obema vrstama dela lahko v posameznih primerih zelo različno. Dva pola sta: na eni strani sodobni kmet, ki gospodari z znanstvenimi agronomskimi metodami in ustrezno mehanizacijo in ki vsako leto ocenjuje rentabilnost posameznih svojih dejavnosti glede na razmere na tržišču; na drugi strani pa zaostali kmet, ki gospodari po tradicionalnih načelih, dela le s svojimi mišicami in se ne zna prilagajati tržišču.

sredstev; če obstoje razlike v dohodkih, naravi dela, ugledu, življenjskih možnostih in političnih nazorih, le-te nimajo več osnove v tem odnosu.

Navadno se prikazane etape gospodarskih preobrazb povezujejo s preobrazbami razredne strukture takole: v prvem obdobju so kmetje poseben razred drobnih blagovnih proizvajalcev; v drugem so še vedno poseben razred kolhoznih kmetov, ki jih opredeljuje poseben odnos do proizvajalnih sredstev; šele v tretjem obdobju nehajo biti razred.

Po mojem prepričanju se v takem pojmovanju absolutizira zgolj pravni odnos do proizvajalnih sredstev. Marx je štel odnos do proizvajalnih sredstev za dominanten, ker je v kapitalističnem ustroju zares odločal o mnogih drugih značilnostih družbenega položaja (dohodkih, življenjskih možnostih, nazorih). V socialistični družbi pa se te značilnosti oblikujejo pod vplivom mehanizmov, ki jih sproža in uravnava država; pravni odnos do proizvajalnih sredstev — oziroma količina zasebnih proizvajalnih sredstev pri kmetih — ima postopoma vedno manjšo vlogo.

S tega vidika je pomembno prvo obdobje, ki zahteva zato nekoliko širšo obravnavo. Pogosto ne upoštevamo, da si država že v tej fazi prizadeva — z ustvarjanjem novih tipov povezanosti — omejiti vlogo odnosa do proizvajalnih sredstev pri determiniranju drugih značilnosti družbenega položaja, psihičnih črt in narave dela, čeprav ohranja zasebno lastnino. Razmerje med umskim in fizičnim delom v dejavnosti posameznega posestnika, njegovi dohodki, izobrazba, življenjske možnosti in ugled niso več tako močno pogojene z velikostjo njegove posesti kot prej. Država podpira in daje prednost manjši in srednji posesti; ustvarja zanjo take možnosti dela, ki so bile nekoč povsem odvisne od velikosti in dohodkov posestva. Kmetijska združenja uvajajo mehanizacijo in znanstvene metode gospodarjenja (in s tem večajo delež umskega dela) ne glede na velikost posesti. Možnosti izobraževanja in rednega šolanja so čedalje večje. Zmanjšuje se njihova odvisnost od denarnih zmogljivosti posameznika. Življenjske perspektive kmečkih otrok in kmeta samega niso več tako močno determinirane z velikostjo koščka zemlje, ki ga ima kmet v lasti.

To so splošno znane stvari. Pogosto pa se ne opaža, da so opisani pojavi izraz »osamosvajanja« značilnosti družbenega položaja od odnosa do proizvajalnih sredstev. Le-te vedno bolj načrtuje in uravnava država. Oblasti se zanimajo in skrbje npr. za to, kakšni so kmečki dohodki, kakšna je izobrazba kmetov, kakšne so možnosti za zdravstveno varstvo itd. Državni ukrepi imajo za cilj izenačenje življenjskih in delovnih razmer kmetov in drugih slojev — narekuje jih torej dolgoročna politika »odpravljanja razredov«.

Opozoriti je treba še na dva procesa. Drobní blagovni proizvajalec je kot lastnik proizvajalnih sredstev »vodja« lastnega dela, je »svoboden« v svojih gospodarskih odločitvah. Lahko seje pšenico ali, če hoče — rž, redi svinje ali goji kokoši, sadi peso ali pa ne. Socialistična država — največ s pogodbami — vedno globlje

posega tudi na to področje. Tako slabi tudi zveza med lastništvom zasebnih proizvodjalnih sredstev in neodvisnostjo v delu in na tržišču. Preko kmečkih združenj postaja kmet čedalje bolj član kolektiva, ki je pri svojih odločitvah odvisen od sodelovanja drugih. Če hoče uporabljati skupni kombanj, se mora prilagoditi skupnemu načrtu dela. Naposled, kar je bil uveden agrominimum, mora strukturo svojih gospodarskih dejavnosti prilagoditi okrožnemu načrtu, če hoče dobiti državno finančno pomoč. Še bi lahko naštevali. Dejavnost individualnega lastnika je vedno bolj odvisna od državnega gospodarskega načrta. Tudi tu je njegov položaj vedno bolj podoben položaju delavca v družbenem sektorju. Slednjič — državna dejavnost učinkuje enako tudi v psihični sferi. Vsi opisani ukrepi imajo med drugim za cilj spremembe v mentaliteti: tako, da se zmanjšuje pomen odnosa do proizvodjalnih sredstev za kmetov družbeni položaj. Če zasebna lastnina čedalje manj določa dohodke, naravo dela ipd., hkrati tudi čedalje manj vpliva na oblikovanje kmetove zavesti. Vedno bolj vplivajo druge značilnosti družbenega položaja in novi kulturni ter ideološki vzori.

Dodajmo, da danes tudi v sovjetskih kolhozih poteka proces izravnavanja značilnosti družbenega položaja, ne da bi se načelno spremenil odnos do proizvodjalnih sredstev. Tudi tam danes težijo k izenačenju življenjskih in delovnih razmer kolhoznikov in delavcev državnega sektorja, brez formalno-pravnega »podržavljenja« kolhozov. V mnogih kolhozih začena prejšnji »obračunski dan« nadomeščati stalna mesečna plača. Noseče žene imajo plačan dopust; plačani so tudi dnevi bolezn. Z državnimi sredstvi izgrajevan sistem socialnih ustanov naj približa kulturno civilizacijske dosežke tudi vasi. Tako je kolhoznikova življenjska raven vedno manj pogojena s »kolektivno«, zadružno naravo proizvodjalnih sredstev. Oblikovati jo začenjajo mehanizmi, ki jih centralno upravlja država.¹⁶

Povzemajoč naše razpravljanje o procesu izginjanja razrednih razlik z razvojem socialistične formacije moramo omeniti vsaj štiri vidike tega procesa:

1. Odnos do proizvodjalnih sredstev nehava biti merilo (pri mestnem prebivalstvu je že zelo zgodaj izenačen, pri kmetih se postopno preobraža in vedno manj determinira druge značilnosti družbenega položaja),

2. zmanjšujejo se razlike v naravi dela, zlasti razlike med umskim in fizičnim ter industrijskim in poljedelskim delom (oba pojava sta z določenega vidika odvisna med seboj),

3. zmanjšujejo se razlike v takih značilnostih družbenega položaja, kot so dohodki, izobrazba, izkoriščanje kulturnih dobrin, družbeni ugled,

4. zmanjšujejo se psihološke razlike, razumljene v tem primeru kot razlike v stopnji afirmacije socialistične ureditve.

¹⁶ Prim. O. N. Trubicyn, A. A. Amvrozov, *Izmenenie social'noj prirody krestjanstva SSSR na puti k kommunizmu*, v zborniku »Ot socializma k kommunizmu, AN SSSR, Moskva 1962.

Te štiri procese lahko pojmujeemo tudi kot štiri etape preobrazb razredno-slojevske strukture. Nekolikanj je tako pojmovanje upravičeno, vendar bi hotel poudariti drugo plat problema. Omenjene štiri točke kažejo na štiri sočasne vidike enega procesa. Že danes na Poljskem merilo odnosa do proizvodjalnih sredstev zgublja pomen, manjšajo se razlike v naravi dela, dohodkih in življenjskem stilu, pa tudi razlike v psiholoških značilnostih. Zato je treba že danes proučevati ne le delitev ljudi glede na odnos do proizvodjalnih sredstev, temveč tudi delitev glede na druge omenjene značilnosti. Proučevanje razpadanja teh značilnosti postaja čedalje pomembnejše.

3. PROCESI DEKOMPOZICIJE** RAZREDNIH ZNAČILNOSTI

Dosedanje razpravljanje nas je privedlo do sklepa, da je evolucija razredne strukture v socialističnih družbah v postopnem pohenotanju odnosa raznih skupin do proizvodjalnih sredstev in v istočasnem postopnem zmanjševanju vloge tega odnosa kot determinante drugih značilnosti družbenega položaja in vsebine družbene zavesti.

V zvezi s tem postajajo osnova družbene diferenciacije vedno bolj take značilnosti, kot so narava dela, dohodki, izobrazba, ugled ipd., torej same značilnosti družbenega položaja. Te značilnosti — zdaj »odtrgane« od determinirajočega vpliva odnosa do proizvodjalnih sredstev, ohranijo v socializmu »avtonomno« življenje. Tako v razviti socialistični družbi ostane družbena diferenciacija — lahko jo imenujemo razslojenost — čeprav so izginili oziroma izginjajo razredi.

Dvoje pojmovanj

To razslojenost lahko pojmujeemo na dva načina. Po prvem pojmovanju govorimo npr. o slojih glede na dohodke, glede na ugled, o slojih glede na poklic. Ugotavljamo razslojenost družbe v različnih presekih — ali, drugače povedano — glede na različna merila. To pojmovanje je teoretično zelo preprosto in ga zelo lahko priredimo v raziskovalni program. Potrebujemo le ustrezne statistike o dohodkih in delitvi na poklicne skupine ter raziskave o ugledu posameznih poklicev. (Tako pojmovanje sugerira B. Minc v svoji koncepciji »slojev«). V bistvu bi bilo tako pojmovanje uporaba nekoliko prilagojene koncepcije stratifikacije po več merilih¹⁷

** Izraz »dekompozicija« (razpad, razstavljanje) uporablja avtor za označevanje procesa razpadanja utrjenih spletov in povezav značilnosti družbenega položaja; ker avtor nekako uvaža originalen strokoven izraz, ga ne bomo prevajali oz. slovenili — tudi v izvirniku avtor uporablja tujko in ne domači poljski izraz. (op. prev.).

¹⁷ O tej koncepciji sem pisal med drugim v članku: Koncepcja układow uwarstwienia społecznego we współczesnej socjologii, »Studia socjologiczne Polityczne«, 1961/10.

pri proučevanju socialistične družbe. Vsaka značilnost bi bila poseben predmet proučevanj. Količinska in kakovostna različnost, v kakršni bi se pojavljala, bi bila merilo za razločevanje posameznih slojevskih »ravní«. Glede na to, da se nekatere značilnosti pojavljajo v zelo številnih in med seboj le malo razlikujočih se stopnjah, bi bilo v resnici marsikje bolje govoriti o kontinuirani lestvici — ali o »razslojenosti« — kot o ostro razlikujočih se slojih.

Drugo pojmovanje je bolj zapleteno — zato pa sposobno, da zajame družbene procese, ki so s teoretičnega in praktičnega vidika dosti pomembnejši. Imenujmo ga »večfaktorsko« pojmovanje, ki upošteva vpliv več dejavnikov.

Pri tem je treba pripomniti, da so se za Marxa razredi razločevali po mnogih, med seboj povezanih značilnostih. Buržoazija je imela visoke dohodke, višjo izobrazbo, uživala je velik ugled; delavci nizke dohodke, nizko izobrazbo, majhen ugled. Drobní blagovni proizvajalci, zlasti obrtniki, so imeli srednje dohodke, srednji ugled, višjo izobrazbo kot delavci, a nižjo kot buržoazija. Tako razredov seveda ni pojmoval le Marx, ampak tudi drugi teoretiki; v najsplošnejših potezah je tako pojmovanje tudi ustrezalo in ustreza razmeram v kapitalističnih deželah.

Postavlja pa se izredno pomembno vprašanje: kako je s sovpadanjem določenih značilnosti v posameznih slojih socialistične družbe? Ali je npr. višina dohodkov premo sorazmerno povezana s stopnjo izobrazbe in velikostjo ugleda?

Pojavi dekompozicije

Revolucionarne preobrazbe so prinesle s seboj določeno dekompozicijo značilnosti družbenega položaja. Narava dela, višina dohodkov, izobrazbe in ugleda — se »razhajajo«: posamezne skupine imajo nizko izobrazbo pa visoke dohodke, ali visoke dohodke in majhen ugled ipd. To so povzročile spremembe ekonomskega ustroja in ideološke spremembe. Mnogo primerov takega položaja imamo tudi pri nas.

Procesi dekompozicije značilnosti družbenega položaja se prepletajo s procesi zmanjševanja in izravnavanja razlik. Nekatere izmed njih lahko sploh pojmujeemo kot tako izravnavanje. Drugi pa so nekaj več. Če npr. nekvalificiran fizični delavec zasluži toliko kot zdravnik, lahko to pojmujeemo kot izenačenje njunega družbenega položaja glede na eno merilo razlik (dohodke) pri ohranitvi razlik glede na druga merila (stopnjo izobrazbe). Podobno lahko pojmujeemo npr. izenačenje strugarjevih in inženirjevih dohodkov. Ni pa mogoče tako pojmovati višjih dohodkov strugarja, kot učitelja, ali večjega ugleda železarja od duhovnika. V takih primerih dekompozicija presega preprosto izravnavanje različnih ravni (dohodkov ipd.) in vodi do takega premeščanja določenih značilnosti v družbenem prostoru, da se nekatere skupine znajdejo glede na te značilnosti na nasprotnem mestu od tistega, ki je bilo zanje značilno v prejšnji družbeno ekonomski formaciji.

Dekompozicija značilnosti družbenega položaja ima lahko torej dve obliki. Ena je izravnavanje »ravni« (ali stopenj posedovanja) nekaterih značilnosti. Druga je »preskakovanje« enega razreda po drugem glede na kak kazalec družbenega položaja. To izravnavanje in preskakovanje ne zadeva celotnih razredov, temveč le nekaj njihovih delov. Nimajo vsi delavci niti tako visokih dohodkov, kot jih imajo uradniki. Nimajo vsi industrijski delavci večjega ugleda kot umski delavci (še bolj poteka dekompozicija znotraj nekdanjih razredov; nekatere poklicne skupine preskakujejo druge v višini dohodkov, ugledu ipd.).

Zgledi

Oglejmo si nekaj empiričnih podatkov, ki govorijo o dekompoziciji treh značilnosti razrednega položaja v sodobni Poljski. Gre za naravo dela, višino dohodkov in družbeni ugled.

V medvojni Poljski je tako rekoč vsak umski delavec zaslužil več od fizičnega delavca. Izjeme so bile zelo redke. Povprečna plača umskega delavca je bila več kot dvakrat večja od plače fizičnega delavca.¹⁸ O današnji strukturi dohodkov teh dveh skupin govori tabela 1.

Delavci po dohodkovnih skupinah glede na povprečni
bruto mesečni zaslužek v letu 1965

Dohodkovna skupina (v zlotih)	Fizični	Umski
701—800	10,7	1,3
801—1000	7,2	5,4
1001—1200	8,7	9,1
1201—1500	15,6	17,1
1501—2000	24,7	26,3
2001—2500	15,9	16,3
2501—3000	8,5	10,4
nad 3000	8,7	14,1
	100,0	100,0

Tudi danes so odstotki tistih, ki najmanj zaslužijo, večji med fizičnimi delavci, tiste, ki največ zaslužijo, pa najdemo v večjih odstotkih med umskimi delavci. Vendar pa nista nič manj bistvena dva druga pojava, ki ju kaže tabela. Tako med fizičnimi kot med umskimi delavci je visok delež takih, ki zaslužijo enako (od 1200 do 2000 zl. mesečno). To priča o izravnavanju dohodkov. Toda

¹⁸ Prim: M. Kalecki, *Porównanie dochodu robotników i pracowników umysłowych z okresem przedwojennym*, »Kultura i Społeczeństwo« 1964/1; L. Beskid, *Dochody robotników in pracowników umysłowych*, »Przegląd Statystyczny« 1963/3.

mimo tega je mnogo fizičnih delavcev, ki zaslužijo več kot umski. Če vzamemo za mejo zaslužek 2000 zl., se pokaže, da je zaslužek 33,1% fizičnih delavcev *nad* to mejo, zaslužek 59,2% umskih delavcev pa *pod* njo. Tu smo na sledi dekompozicije dveh značilnosti: narave dela in višine dohodkov.¹⁹

Na dekompozicijo dveh drugih značilnosti — narave dela in družbenega ugleda — pa kažejo raziskave o ugledu posameznih poklicev v sodobni Poljski. Tabela 2 govori o hierarhiji ugleda poklicev med prebivalci Varšave.

Hierarhija poklicev in položajev (delovnih mest)
glede na ugled, ki ga uživajo²⁰

Mesto	Poklic ali položaj	Povprečje točk
1.	Univerzitetni profesor	1,22
2.	Zdravnik	1,44
3.	Učitelj	1,71
4.	Inženir — mehanik	1,78
5.	Letalec	1,85
6.	Odvetnik	1,97
7.	Agronom	1,97
8.	Minister	2,07
9.	Novinar	2,13
10.	Metalurg — kvalificiran delavec	2,18
11.	Strugar — kvalificiran delavec	2,27
12.	Duhovnik	2,35
13.	Medicinska sestra	2,38
14.	Mojster v tovarni	2,53
15.	Knjigovodja	2,54
16.	Krojač z lastno krojačnico	2,70
17.	Ključavničar z lastno delavnico	2,73
18.	Načelnik oddelka v uradu	2,77
19.	Kmet — privatnik	2,78
20.	Poklicni oficir	2,79
21.	Trgovec — lastnik trgovine	3,01
22.	Sprevodnik na vlaku	3,18
23.	Miličnik	3,21
24.	Referent v uradu	3,43
25.	Sekretarka v uradu	3,50
26.	Prodajalec v trgovini	3,59
27.	Nekvalificiran gradbeni delavec	3,95
28.	Snažilka	4,08
29.	Nekvalificiran kmetijski delavec	4,16

¹⁹ Polska w liczbach 1944—1964, s. 104.

²⁰ Prim. W. Wesolowski in A. Sarapata, Hierarchie zawodów i stanowisk, »Studia Socjologiczne« 1961/2, s. 101.

Tabela kaže, da so nekateri poklici s pretežno fizičnim delom bolj ugledni kot nekateri »razumniški« poklici. Konkretno: kvalificirani delavci so na lestvici poklicev glede na ugled više kot uradniki in sorodni poklici. O medvojnih razmerah pa je eden izmed sociologov zapisal: »Verjetno nikjer ni bila družbena distanca (razdalja) med umskim delom, pa če še tako nesamostojnim in postranskega pomena, in fizičnim delom, pa čeprav ustvarjalnim, tako ostro začrtana kot na Poljskem.«²¹

Pojavilo se je tudi delno razhajanje dveh takih značilnosti, kot sta dohodek in ugled. Zaslužki učitelja ali medicinske sestre so danes npr. relativno nizki. Učitelj zasluži od 1500 do 2000 zl., medicinska sestra okoli 1500 zl. Oba poklica pa sta bolj ugledna kot poklic strugarja z zaslužkom od 2000 do 4000 zl. ali poklic zasebnega trgovca, ki zasluži še več.

Prebivalci tudi sami jasno opažajo te objektivno nastopajoče dekompozicije. V pravkar navajanih raziskavah so anketirance zaprosili, naj ocenijo poklice glede na dve merili: materialne koristi in ugled. Dobljeni lestvici se nista prekrivali. Posamezne skupine poklicev so dobile na lestvici dohodkov drugačno mesto kot na lestvici ugleda. Kljub nižjim dohodkom je inteligenca po ugledu na prvem mestu pred poklici »zasebne iniciative« (obrtniki ipd.).

Razlike v dohodkih in ugledu med nekaterimi kategorijami umskih in fizičnih delavcev se zmanjšujejo tudi v kapitalističnih družbah, vendar pa ne toliko kot v socialistični. Tako izrazitih procesov dekompozicije tam ni.

Vzroki dekompozicije značilnosti družbenega položaja so različni. Vplivajo nove osnove in načela družbene ureditve ter ekonomske nujnosti; nove strukturalne potrebe industrije in novi sistem vrednot.

Psihične napetosti

Pojavi dekompozicije značilnosti imajo nedvomno tudi psihološke posledice. Zelo verjetno povzročajo vrsto psihičnih napetosti pri tistih, ki jih ti procesi zadevajo.²² Če nekvalificirani delavec zasluži toliko kot zdravnik, se v zdravniku lahko porodi občutek družbene zapostavljenosti: zakaj sem se pet let mučil s študijem, ko bi lahko brez študija prav toliko zaslužil? O tem viru nezadovoljstva predstavniki poklicev, za katere je potrebna višja izobrazba, dosti govore.

Med nekvalificiranimi delavci pa se lahko porode napetosti zaradi razhajanja drugih značilnosti. Če nekvalificirani delavec, ki dobro zasluži, ne uživa tudi dohodkom primerno visokega ugle-

²¹ S. Rychlinski, *Warstwy społeczne*, »Przegląd Socjologiczny«, t. VIII, s. 180.

²² V drugačnem teoretičnem okviru in glede na druge značilnosti je o tem pojavu pisal G. E. Lenski v članku *Status Crystallization: A non vertical dimension of Social Status*, »American Sociological Review« 1954, vol. 19, št. 4. Na Poljskem se je s to problematiko ukvarjal A. Malewski (glej njegovo delo *O zastosowaniach teorii zachowania*, Warszawa 1964 pogl. VI.).

da, tudi on ni zadovoljen; z njegovega vidika prav tako v družbeni ureditvi »nekaj ni v redu«.

Lahko bi postavili splošno tezo, da vsa razhajanja v značilnostih družbenega položaja porajajo nezadovoljstvo z družbeno ureditvijo. To se dogaja zato, ker so se ljudje navadili, da vidijo družbene razlike nekako sinhronizirane. Mogoča pa je tudi drugačna hipoteza. Velik ugled lahko pojmuje kot »odškodnino« za sorazmeroma majhen zaslužek (npr. pri poklicih učitelja, znanstvenika, zdravnika), visoke dohodke pa kot odškodnino za majhen ugled (poklicev nekvalificiranih delavcev). Če pojmuje neenakost značilnosti kot *samosvoj način izravnavanja* »nagrada« za delež pri funkcioniranju celotnega družbenega mehanizma — potem ni nujno, da poraja nezadovoljstvo. Nasprotno, lahko je sredstvo, ki blaži občutek krivice, izvirajoč iz »delne prikrajšanosti v pravicah«. Slednje je namreč »izravnano« z »delnimi privilegiji«. V današnjih razmerah je prva hipoteza verjetno bližje resnici (vsaj v množičnem merilu). Ni pa izključeno, da se za prihodnost izkaže za pravilno druga hipoteza.

Vsekakor imajo nesorazmerja lahko različne — in družbeno pomembne posledice. Njihovo proučevanje je pomembna naloga sociologov.

Prevedel: Marko Kerševan

Dileme sodobne Kitajske

(Ozadje kulturne revolucije)

»Skromnost pomaga k napredku, a domišljavost pripelje do zaostajanja.«

Mao Ce Tung na prvem zasedanju VIII. kongresa KP Kitajske, septembra 1956.

Mednarodna javnost le s težavo spremlja dogodke na Kitajskem. Kakor odmev povzema svetovni tisk ugotovitev enega izmed najboljših poznavalcev Kitajske, osebnega znanca Mao Ce Tunga in znanega ameriškega publicista Edgarja Snowa: »Poznavalcev sodobne Kitajske sploh ni... vsi smo se motili... nihče... ni predvidel tega, kar se tam sedaj dogaja...« Obveščevalna služba in diplomacije mnogih dežel hvaležno sprejemajo take razlage.

Takšna tolmačenja se ponavljajo s tako vztrajnostjo, da se mora vsak resen opazovalec nujno vprašati, ali je družbeno bistvo sedanjih dogajanj v kulturni revoluciji na Kitajskem res tako v nasprotju z dosedanjimi izkušnjami velikih socialnih bojev v zgodovini človeštva, da nikakor ni mogoče najti nobene racionalne razlage.

Sodim, da je možen le en odgovor. Sedanje težave pri spremljanju kulturne revolucije ne izvirajo le iz zapletenosti družbenih in političnih silnic, ki določajo njen potek, niti ne samo iz skopih in nezanesljivih podatkov in pa pomanjkanja originalnih dokumentov. Očitno je, da je postalo poročanje o kulturni revoluciji del velikega svetovnega psihološkega, političnega in propagandnega spopada. Mnogim družbenim silam v sodobnem svetu namreč niti ni mnogo do tega, da bi odkrile družbeno bistvo sedanjih dogajanj, temveč se predvsem trudijo, da bi kar najbolj izkoristile zunanje manifestacije kulturne revolucije v svoj prid.

Ne nameravam zanikati vseh argumentov, ki jih mnogi običajno navajajo v opravičilo za površne in enostranske sodbe o »kaosu« in »veliki neznanki«. Želim le poudariti, da naletimo na podobne težave pri analizi družbenih procesov vedno in povsod tam, kjer hkrati učinkujejo številne nasprotujoče si silnice in de-

---

Opomba uredništva: Objavljeni prispevek je za tisk prirejena razprava, ki jo je imel avtor na strokovnem posvetu o Kitajski na VSPV dne 7. II. letos.

javniki, in ne le, kadar gre za sodobno Kitajsko. Čeprav ne moremo podrobno spremljati poteka spopadov, pa vendar lahko racionalno obrazložimo vsaj nekatere bistvene konstante dogajanja.

Mao Ce Tung in notranji spori v partiji

V dvaindvajsetletni oboroženi revoluciji je uspelo eni sami generaciji kitajskih komunistov pripeljati več sto milijonov kmetov do zmage. Poglavitna socialna baza revolucionarnega gibanja so bili najrevnejši sloji zaostale kitajske vasi. V nečloveških in dolgotrajnih naporih se je izoblikovala čisto svojevrstna vizija družbenih ciljev revolucije. To je bila vizija komunizma, ki se je izoblikovala iz strahotne bede.

Teoretično misel, politično in vojno strategijo, ki je peljala k zmagi, je oblikoval predvsem Mao Ce Tung. Prednosti in pomanjkljivosti njegovega družbenega izkustva so določene z izkušnjami kitajske revolucije. On sam je zapisal o sebi, da se je malo marksizma naučil iz knjig. Neposredna udeležba v »dolgoletnih razrednih bojih« je najmočnejše vplivala na njegove teoretične posplošitve o zakonitosti družbenih gibanj.¹ Drugi vodilni kadri so bili večidel v podobnem ali pa še v slabšem položaju.

Če bi želeli strniti izkušnje in teoretične posplošitve kitajskega marksizma v nekaj temeljnih spoznanj, potem bi vsekakor morali postaviti na prvo mesto teorijo razrednega boja. Mao Ce Tung je želel uspeh, ker je znal odkrivati in politično obvladovati stihijske spopade zelo različnih socialnih sil. Njegova ustvarjalnost in odpor dogmatičnim koncepcijam Kominterne sta rešila kitajsko revolucijo poraza. Toda zaradi omejenega družbenega izkustva, ki si ga je Mao Ce Tung pridobil v posebnih razmerah zaostale in specifične kitajske družbe, ni nikoli v celoti dojel pravega značaja odvisnosti razredov in razrednega boja od razvoja materialnih produkcijskih sil. V tem pa tudi je eden poglavitnih spoznavnih virov njegovih enostranskih interpretacij družbenih gibanj v obdobju graditve socialistične družbe v domači deželi in v drugih socialističnih državah.

V vseh notranjih spopadih v partiji ob usodnih odločitvah o nadaljnjih poteh (demokratične in nato socialistične revolucije) je Mao Ce Tung vedno prihajal v spore z voditelji, ki so bili neposredno odgovorni za določena strokovna področja.

V letih 1953—1955 so v kitajski partiji nastopila velika nesoglasja o ključnih vprašanih družbenega in gospodarskega razvoja pred prehodom dežele k načrtnemu gospodarstvu (1953—1957). Odločitve vsekakor niso bile preproste. Takrat je imela Kitajska na prebivalca štirikrat nižji dohodek kot Sovjetska zveza pred po-

¹ Mao Ce Tung: *On the Correct Handling of Contradictions Among the People*, Foreign Languages Press, Peking 1957, str. 39. Revija »The China Quarterly« (1964, št. 19., str. 16) navaja zanimivo statistiko. Po njihovih podatkih se samo 4% vseh opomb v štirih zbranih delih Mao Ce Tunga nanaša na dela Marxa in Engelsa, 24% na Stalinova dela, 18% na Leninova dela, drugo pa pretežno na razne kitajske filozofske spise.

dobno odločitvijo (1928). Zasebni sektor je nadziral eno tretjino moderne industrije, dve tretjini trgovinske menjave in praktično vse kmetijstvo.

Večina v centralnem komiteju je zavrnila koncepcije predsednika planske komisije Kao Kanga. Po večletnih sporih se je razprava končala na partijski konferenci marca leta 1955. Kao Kanga so izključili iz partije, nato pa sporočili, da je napravil samomor. Zmagali so zagovorniki »splošne linije socialistične industrializacije in socialistične preobrazbe kmetijstva, obrti in pa kapitalistične industrije in trgovine«. Po tedanjih načrtih naj bi temeljne naloge industrializacije in družbene preobrazbe uresničili približno v petnajstih letih.

Politika »odkupovanja« zasebnih podjetij in postopne industrializacije ter usmeritve na težko industrijo — če jo gledamo samo za sebe, ločeno od problemov celotnega gospodarstva — je dajala razmeroma dobre rezultate vse do velikega skoka leta 1958.

V senci graditve novega industrijskega sistema pa so se na vasi kopičili socialni, politični in gospodarski problemi. Agrarna reforma, ki so jo izvedli do leta 1952, je dala le nekaj trenutnih gospodarskih in političnih uspehov. Več pa tudi skrajno razdrobljena posest niti ni mogla dati. V nekaterih pokrajinah je prišel v povprečju 1 ha zemlje na pet kmetov, na jugu pa celo na 16 kmetov. Z agrarno reformo niso premagali socialne diferenciacije. Nasprotno, hitro se je krepil nov sloj bogatih in srednjih kmetov. Gospodarski cilji, politične pridobitve ter politična stabilnost — vse to je bilo močno ogroženo.

Na posvetovanju sekretarjev pokrajinskih, mestnih in avtonomnih komitejev KP Kitajske 31. julija 1955 se je Mao Ce Tung brez poprejšnjega sklepa celotnega partijskega vodstva odločno zavzel za pospešeno kolektivizacijo. Do oktobra niso objavili njegovega govora. Njegovi odločitvi so očitali, »da presega stvarne možnosti«, »raven politične zavesti kmetov«, »sposobnosti in izkušnje kadrov«, itd. Mnogi so mu očitali, da ni mogoče ločiti socialistične industrializacije od socialistične preobrazbe kmetijstva. Toda Mao Ce Tung je postavil teorijo o dveh ločenih fazah: v prvi naj bi prišlo v teku prvega in drugega petletnega plana do *družbene reforme*, a šele mnogo pozneje, v drugi fazi, naj bi prišlo tudi do modernizacije in mehanizacije kmetijstva.²

Tudi to pot je Mao Ce Tungova strategija razrednega boja pripeljala do začasnih rezultatov. Kampanjo za kolektivizacijo so izvajali kot razredni boj 60%—70% revnih in nižjih plasti srednjih kmetov proti bogatim in srednjim kmetom. Veliki večini kmetov so lahko dali le politične privilegije. V začetku so prepovedali vstop bogatim kmetom v zadruga. Do junija 1956 je vstopilo v zadruga nižjega in višjega tipa 91,7% vseh kmečkih gospodarstev.

² Mao Ce Tung: On the Question of Agricultural Cooperation, Foreign Languages Press, Peking 1962.

Tao Cu: Guide for 500 Million Peasants Advancing Along the Socialist Road, Peking Review 1965, št. 34, str. 6 in št. 37, str. 21.

Močan pritisk, ki je bil potreben, je nujno porajal tudi nezaželene posledice — birokratski politični aparat z vsemi znanimi spremljevalci. V letu 1956 je prišlo do številnih nemirov med kmeti, delavci in študenti. Mao Ce Tung se je zadnjič najbolj približal kitajski stvarnosti v svojem znamenitem govoru o pravilnem reševanju nasprotij med ljudstvom³. Postavil je tezo o dveh različnih naravah družbenih nasprotij: nasprotja med ljudstvom in nasprotja z njegovim sovražnikom.

Opozoril je na najpomembnejše vprašanje reševanja socialnih nasprotij — na pravilno določanje razmerja med akumulacijo in potrošnjo. Vzroke za nemire pa je iskal v birokratizmu, nerešenih materialnih vprašanjih in v pomanjkljivi socialistični vzgoji.

Širokosrčna politika, izražena v geslih »Naj cveti sto cvetov«, »Dolgoročno sožitje in medsebojno nadzorstvo«, pa naj bi omilila hudo nezadovoljstvo, ki je vladalo med kitajsko inteligenco.

Toda poskusi, da bi s stvarno analizo in demokratičnimi sredstvi reševali notranja protislovja, so se izjalovili spričo pritiskov z različnih strani. Sledile so gonje proti desničarjem v kulturi, partiji in državnih organih.⁴

Široke razprave o poteh razvoja Kitajske so bile zadušene. V takšnem ozračju so sprejeli sklep o »velikem skoku« in ljudskih komunah na drugem zasedanju VIII. kongresa KP Kitajske v maju leta 1958.

Nova generalna politična linija predstavlja skrajni izraz subjektivizma in primitivnega utopičnega komunizma. To je komunizem, ki se je porodil kot iluzija v dneh revolucije in dobil množično podporo v predstavah zaostale množice kitajskih kmetov. Leta in leta so mnogi voditelji opozarjali, da bo v prihodnosti pomenil subjektivizem najhujšo nevarnost za partijo. Zato si le težko zamišljamo silne socialne pritiske, ki so pognali v desetletnih bojih preizkušeno partijo v takšen brezupen eksperiment.

Vzroki so številni in zapleteni. Uspešna mobilizacija množic v revoluciji in pri graditvi namakalnih sistemov, naraščajoča družbena nasprotja in odmevi na dogodke v drugih socialističnih tleželah in pa nanovo prebudene mednarodne aspiracije Kitajske so lahko le nekateri važnejši vzroki⁵.

Iskanja, ki so sledila XX. kongresu KP Sovjetske zveze v komunističnem gibanju na idejnem, političnem in mednarodnem področju, so vsekakor močno vznemirjala radikalne kitajske voditelje. Na svoj način so »opominjala«, da se mora Kitajska

³ Mao Ce Tung: On the Correct Handling of Contradictions Among the People, Foreign Languages Press, Peking 1957.

⁴ Po poročilu Lo Ciu Cinga je bilo v preiskavi 1,770.000 ljudi. Vseh prijav je bilo okoli 2 milijona. Za kontrarevolucionarje so razglasili 5000 članov KP, 3000 članov Zveze mladine in okoli 300 oseb v centralnih državnih organih (glej Sonja Oreščanin: O uzrocima i suštini »kulturne revolucije« u Kini, Socijalizam, Beograd 1966.

⁵ V letih 1950—1958 so z najbolj preprosto kooperacijo živega človeškega dela zgradili namakalne sisteme, ki jih po obsegu zemeljskih del lahko primerjamo z dograditvijo 960 Sueških prekopov.

čimprej usposobiti, da stopi v mednarodno areno in prevzame nase odgovornost za vodstvo svetovnega socializma. Nerazumevanje procesov v svetu, primitivne predstave o komunizmu in naraščajoči kitajski nacionalizem so dejavniki, ki so v končni posledici pripeljali do znane agresivne vloge Kitajske v mednarodnih odnosih. Hkrati pa je ravno takšna svetovna vloga Kitajske tudi prispevala k dozorevanju spoznanja, da tudi Kitajski grozi nevarnost restavracije »kapitalizma«.

Nova generalna linija »treh rdečih zastav«⁶ je povezala pričakovanja dveh najmočnejših struj v partiji: Mao Ce Tung in njegovi somišljeniki so pričakovali, da bo ustanovitev komun in nagrajevanje »po potrebah« takšna družbena preobrazba, ki bo omogočila uresničitev družbenih ciljev revolucije in komunizma. Druga skupina pa je pripisovala večji pomen gospodarski graditvi in prav tako pričakovala, da bo njihova dežela s tako politiko rešila najvažnejše vprašanje — to je hitrost graditve.⁷

Zaradi hudih posledic poraza politike »treh rdečih zastav« so se obnovila in razmahnila stara nesoglasja v centralnem komiteju. Na VIII. plenumu centralnega komiteja KP Kitajske, avgusta leta 1959 v Lušanu, je skupina voditeljev ostro napadla Mao Ce Tunga in njegovo politiko, toda še vedno se razmerje sil ni spremenilo v škodo Mao Ce Tunga in večina je odbila »divji napad«.

Tej skupini očitajo, da je predlagala »vseskozi revizionistični program, ki naj bi zamenjal partijsko generalno linijo za zgraditev socializma«. Uživala pa naj bi tudi politično podporo N. S. Hruščova.⁸

Po plenumu, 18. septembra 1959, so brez obrazložitve sporočili, da je zamenjan obrambni minister Peng Te Huaj in še okoli 400 drugih funkcionarjev iz vojske in iz različnih vladnih organov za gospodarstvo.⁹ Takrat so tudi postavili Lin Piaa za obrambnega ministra.

Skoraj pol leta so izvajali ostro politično gonjo proti »desničarjem, ki so kovali zarote« in ki bi utegnili tudi poskusiti »uzurpirati vodstvo revolucije« in obnoviti kapitalizem na Kitajskem.

Liu Šao Či je v članku »Zmaga marksizma-leninizma na Kitajskem« ob deseti obletnici ustanovitve republike, prvega oktobra, razkril poglobljena sporna vprašanja. Desničarji so napadli »množična gibanja v gospodarstvu, ki lahko izzovejo samo dislokacije v proizvodnji in disproporce v gospodarstvu«.

⁶ »Tri rdeče zastave« so pomenile: socialistično graditev, veliki skok in ljudske komune. Ob prehodu iz leta 1963 v 1964 so to temeljno geslo zamenjali. Novo geslo govori o treh revolucionarnih gibanjih: »razredni boj, boj za produkcijo in boj za znanstveni eksperiment«.

⁷ V poročilu o delu CK KP Kitajske z dne 5. maja 1958 je dejal Liu Šao Či, da je bila »hitrost graditve najvažnejše vprašanje, s katerim smo se spoprijemali po zmagi naše revolucije«. Second Session of the Eight National Congress of the Communist Party of China, Peking, Foreign Languages Press, 1958, str. 43.

⁸ Peking Review, 1966, št. 27, str. 6.

⁹ Največ funkcionarjev so zamenjali v državnem komiteju za planiranje, v državnem komiteju za gospodarstvo in v ministrstvu za trgovino.

Trdili so tudi, da je politika velikega skoka v nasprotju z ekonomskimi zakoni. Napadli so tudi komune kot »utopistični ukrep brez zveze s stvarnostjo«.

V istem času je objavil v teoretičnem glasilu CK KP Kitajske, v »Rdeči zastavi«, svoj prispevek tudi Lin Piao. Ko zdaj vnovič prebiramo njegove postavke, se nam jasno razkriva, da je že takrat položil temelje strategije, ki je doživela svoj vrh v kulturni revoluciji. Vpliv partije v armadi naj bi bil poglavitno zagotovilo za zmago »na področju nacionalne obrambe in socialistične graditve dežele« (podčrtal V. T.). Teoretična misel Mao Ce Tunga pa naj bi predstavljala poglavitno kohezivno silo in kažipot v boju za ohranitev čiste revolucionarne linije v boju na domačih tleh in tudi na mednarodnem prizorišču in v mednarodnem komunističnem gibanju.

Poslabšanje gospodarskega položaja in naraščanje družbenih protislovij na vasi in v mestu sta pripeljali do novega razmerja sil v centralnem komiteju. Na IX. plenumu centralnega komiteja KP Kitajske (ki je zasedal od 14. do 18. januarja 1961 v Pekingu) so že sprejeli sklep o zmanjšanju tempa in obsega kapitalne graditve in pa številne druge ukrepe, ki pomenijo praktično opustitev politike velikega skoka. V naslednjih letih dobiva nova politika »prilagajanja nacionalnega gospodarstva« čedalje bolj jasne obrise in čedalje ugodnejše gospodarske rezultate.

V deželi pojema Mao Ce Tungov vpliv. Postopoma se oblikujejo in krepijo nasprotne sile v vodstvih partije, države in med intelektualci. Družbena narava in idejna izhodišča številnih struj so zelo različna. V vodilnih krogih se utrjuje vpliv struje, ki se zavzema za zmernejšo politiko in večje spoštovanje ekonomskih zakonov in znanosti sploh. To je pragmatistična politika, ki predstavlja posebno inačico birokratizma, ki raste iz razvitejših baze kitajske družbe.

Globoka razcepljenost v vodstvu so marsikdaj prikrivala enaka splošna gesla. Vendar pa se prav vse ni dalo skriti. Ču En Laj je 24. januarja 1963 že napovedal, da so začeli izvajati prvo leto tretjega petletnega plana. V oktobru istega leta pa je podpredsednik vlade Čen Ji zanikal to sporočilo. Kot vemo, so v resnici šele leta 1966 spet prešli na načrtno gospodarstvo, plana pa še do danes niso objavili.

Nova gospodarska politika je v letih 1962—1966 dala zadovoljive rezultate. Imeli so štiri leta dobre žetve. Odpravili so številne hude posledice pustoševščine iz let 1958—1960. Vendar sodi večina strokovnjakov, da je Kitajska izgubila 7 ali 8 let v gospodarskem razvoju in da so se njene gospodarske zmogljivosti pred kulturno revolucijo približale ravni, na kateri je bilo njeno gospodarstvo pred velikim skokom.¹⁰

V nasprotju s postopno stabilizacijo v gospodarstvu so se hitro večala notranje družbena, idejna in politična protislovja.

¹⁰ Willy Linder: The »Cultural Revolution« and the Economy. Swiss Review of World Affairs, 1966, št. 8, str. 7, in Robert F. Emery: Recent Economic Developments in Communist China, Asian Survey, 1966, št. 6, str. 309.

Na vasi je prišlo do novega vala socialne diferenciacije in okrepiteve »spontanih kapitalističnih teženj«. Zasebne ohišnice, ki so jih dobili kitajski kmetje po prvih neuspešnih kampanjah za ustanavljanje komun, so bile v zadnjem času predmet ostre kritike. Vsega skupaj obsegajo ohišnice 5% obdelovalne zemlje in so dajale 10% kmetijske proizvodnje. Za kmete pa so pridelki ohišnice predstavljali v poprečju 40% njihovega dohodka. Zdaj pa dobivamo iz različnih virov vesti, da so spet odpravili pravice do tega majhnega koščka zemlje¹¹.

Tudi številni pojavi med delavci in inteligenco in pa partijskimi, državnimi in gospodarskimi voditelji so močno vznemirjali »proletarsko levico« v partiji. V njihovih očeh so mnogi dokazovali, da zamira revolucionarni duh nesebične požrtvovalnosti za veliko stvar revolucije in da dobiva čedalje več privržencev nova vizija socializma, ki je podobna revizionističnemu socializmu in začetku restavracije kapitalizma.

V obdobju po X. plenumu centralnega komiteja KP Kitajske Mao Ce Tung ni mogel več odločilno vplivati na celotno partijsko in državno politiko. Prav tako ni uspelo skupini njegovih somišljenikov uveljaviti na sestanku v centralnem komiteju septembra 1965 radikalne strategije za nov petletni plan. Večina tudi ni odobrvala njegove zahteve, da začno z novo ostro gonjo proti »reakcionarni buržoazni ideologiji«, to je s kulturno revolucijo.¹² Postopoma je prišlo do čisto posebne porazdelitve politične oblasti in diferenciacije sil.

Protislovja so bila tako velika, da jih KP Kitajske ni mogla rešiti v okviru svojih statutarnih pravil in s sredstvi notranjega idejnega in političnega boja.¹³

Dve strategiji proletarske levice

Strategija Mao Ce Tunga in najožjega jedra »proletarske levice« se je razvijala skozi dvoje značilnih obdobji.

Prvo obdobje zajema čas od X. plenuma CK KP Kitajske v septembru 1962 in do začetka kulturne revolucije v jeseni leta 1965.

Po sedaj objavljenih dokumentih lahko precej zanesljivo sklepamo, da je Mao Ce Tung spoznal na X. plenumu, da ne bo mogel več neposredno vplivati na tekočo državno in zlasti gospodarsko politiko.¹⁴ Ves svoj ugled je zastavil, da bi na idejnem področju

¹¹ Na člana družine je prišlo od 33 do 66 m² obdelovalne zemlje.

¹² Temeljne teze za propagando in vzgojo v zvezi z veliko kulturno revolucijo. Ponatis iz dnevnika kitajske osvobodilne armade (6. junija 1966) v Peking Review, 1966, št. 29, str. 18.

¹³ Statut, ki so ga sprejeli na prvem zasedanju VIII. kongresa KP Kitajske 8. 9. 1956. leta, je v 31. členu določal, da se delegati kongresa volijo za obdobje 5 let. Podobno kot v parlamentu naj bi bilo zasedanje vsako leto enkrat. Po 36. členu pa bi se moral plenum CK sklicati najmanj 2-krat na leto. Med X. in XI. plenumom pa so minila 4 leta, v 10 letih pa je bilo le eno zasedanje kongresa.

¹⁴ Npr. uvodnik v »Rdeči zastavi« leta 1966, št. 11, ponatisnjen v Peking Review leta 1966, št. 35, str. 16.

pridobil veljavo tezam, ki naj bi predstavljale »zaporni ogenj« proti »revizionizmu« in »poskusu restavracije kapitalizma«. Teorija o objektivnih zakonih »razrednega boja« v graditvi socialistične družbe je bila njegova osrednja postavka. Na plenum je naslovil svoj znameniti poziv: »Nikoli ne pozabite razrednega boja!« Njegov najbolj ostri napad pa je bil naperjen proti težnjam, da bi spodbudili razvoj proizvodnje v kmetijstvu z obnavljanjem vsaj nekaterih prvin zasebnega gospodarstva (»naj gredo sami naprej«).

Na političnem področju pa je »gibanje za socialistično vzgojo« predstavljalo »novo obliko revolucionarnega boja proletariata proti buržoaziji v razmerah diktature proletariata«. To gibanje, ki je bilo tudi znano kot »štiri čiščenja«, je vodil Mao Ce Tung osebno.¹⁵

Idejni in politični pritisk teh revolucionarnih kampanj naj bi preprečil, da bi se demoralizirali in spridili vodilni kadri, da bi mnogi delavci, kmetje in intelektualci ostali nezavarovani pred »mehko ali trdo taktiko« sovražnika. Če pa to gibanje ne bi bilo uspešno, potem ne bi trajalo dolgo, morda nekaj let ali eno desetletje, največ nekaj desetletij, ko bi neogibno prišlo do protirevolucionarne restavracije in ko bi se kitajska partija spremenila v revizionistično ali celo fašistično partijo.¹⁶

Zato naj bi imelo gibanje za socialistično vzgojo »velik revolucionarni in zgodovinski pomen«. To naj bi bilo »najširše in najgloblje socialistično gibanje od časov, ko je partija prevzela oblast«. Gesla in kampanje »učiti se od armade«, »vzgoja naslednikov revolucije«, dati »prednost politiki« na vseh področjih, odprava činov v kitajski armadi in še številna druga so sestavni del strategije proletarske levice v njenem prvem obdobju boja za vpliv na določeno smer družbenega razvoja in za vpliv na politične, oblastne, gospodarske in kulturne institucije Kitajske.

Poročilo Ču En Laja na prvem zasedanju II. vsekitajskega ljudskega kongresa (21. 10. 1964—4. 1. 1965) je jasno dokazalo, kako močno oporo ima proletarska levica v predsedniku kitajske vlade.¹⁷

Ču En Laj se je zavzel za prednost politike pred ekonomiko. Ostro je napadel prizadevanja tistih teženj, ki izkoriščajo začasne težave in hočejo razširiti področje zasebnega kmetijstva.

Ko je govoril o nalogah na ideološkem, političnem in organizacijskem področju, pa je dejal, da je zdaj njihova imperativna naloga »revolucionarizirati vodilne partijske in državne organe« ter kadre »na vseh ravneh«.

Vse njegove ugotovitve so izhajale iz ocene razrednega boja in razmerja sil. Za razumevanje sedanje kulturne revolucije je izredno pomembna njegova takratna ocena tega problema.

¹⁵ Ibidem, str. 17; »štiri čiščenja« pa so se nanašala na področje politike, ideologije, organizacije in gospodarstva.

¹⁶ Teza Mao Ce Tunga, ki jo je razvil že leta 1963, Peking Review, 1966, št. 17, str. 17.

¹⁷ Casopisna agencija Nova Kitajska, 30. decembra 1964.

Poleg naraščajočih razrednih nasprotij je opozoril tudi na nacionalna nasprotja. »Peščica« pripadnikov gornjih družbenih plasti naj bi poskušala »na tisoč in en« način izzivati nacionalne spore in spodkopavati enotnost.¹⁸ Na nekaterih območjih pa je prišlo tudi do oboroženih vstaj (npr. Ining, Sinkiang).

V prvem obdobju po letu 1962 so bile idejne gonje proti posameznim strujam med intelektualci sestavni del strategije proletarske levice. Idejni pritisk je bil usmerjen na različna področja znanosti, književnosti in umetnosti.¹⁹ Junija leta 1964 je Mao Ce Tung očital Vsekitajski federaciji pisateljev, da v zadnjih 15 letih večina njenih publikacij ni bila v skladu z linijo komunistične partije. Dramatično je pozval, naj storijo »resne ukrepe«, sicer utegne v prihodnosti odigrati ta skupina podobno vlogo kot Petöfi klub na Madžarskem.²⁰

Dokumenti in teze, ki smo jih navedli, očitno kažejo, da do kulturne revolucije potemtakem ni prišlo popolnoma nepričakovano. Mnogo dejstev dokazuje, da se je Mao Ce Tungova struja zaradi odpora v družbi in v partiji, v državnih organih, v gospodarstvu in drugih političnih ustanovah odločila za novo strategijo in za nova bolj korenita sredstva. Neuspeh na sestanku septembra 1965 je bil le zadnja spodbuda in dokaz, da je zadnji čas storiti nov korak v boju »na življenje in smrt«.

K tej odločitvi so prav gotovo pripomogli tudi mednarodni dogodki. Čedalje večja nesoglasja s KP Severne Koreje, s Fidelom Castrom, s KP Japonske in politične težave na drugih območjih so močno vznemirile voditelje »proletarske levice«. Zato so verjetno sklepali, da je nastopil zadnji čas, da okrepijo pojemajoči vpliv ekstremne struje v mednarodnem komunističnem gibanju ter v ljudskih gibanjih dežel v razvoju.²¹ Posebna značilnost se-

¹⁸ Narodnostne manjšine zajemajo 6 % prebivalstva. Naseljene so na ozemlju, ki zavzema 50—60 % vsega kitajskega ozemlja.

¹⁹ Na filozofskem področju je bila v središču napada teza Jang Hsien Čena, da se »dvoje združuje v eno«. Teza levice pa je bila, da se »eno deli v dvoje«. Na ekonomskem področju so zlasti kritizirali Sun Jeh Fanga, kitajskega »Libermana«, očitali so mu revizionistične poglede na denar, profit, investicije in upravljanje podjetij. Dalje so napadali tudi »avtoritete« na področju zgodovinskih znanosti, na področju vzgoje in časnikarstva. Posebno hud pritisk je bil na skupino okoli pekinškega partijskega komiteja in na pisatelje pa umetnike.

²⁰ Peking Review, 1966, št. 29, str. 17.

²¹ V temeljnih tezah za propagando kulturne revolucije (glej opombo št. 12) so mednarodni pomen te revolucije postavili na drugo mesto. Po njihovem je zaradi restavracije kapitalizma v prvi deželi socializma, v Sovjetski zvezi, zdaj postala Kitajska up in nada ter temelj svetovne revolucije. Če bi protisocialistični elementi v vodstvu kitajske partije in države uspeli, potem »noben človek ne more povedati, koliko ljudi bi moralo umreti, koliko trpljenja bi morala pretrpeti podjarmljena ljudstva in za koliko let bi se zakasnila zmaga svetovne revolucije«.

Dalje so zapisali, da bi jih zgodovina ocenila kot zločince, če bi se ukvarjali samo z graditvijo in proizvodnjo in pa z bojem proti ameriškemu imperikalizmu. Najvažnejši naj bi bil boj proti »mirni evoluciji« in obnovi revizionizma in kapitalizma na Kitajskem.

danjih (dogajanj je prav v tem, da se je središče kitajskega boja proti »revizionizmu« preneslo iz mednarodne arene na nacionalno ozemlje kitajske družbe in v samo kitajsko komunistično partijo.

Sedanji dogodki v Kitajski nam osvetljujejo v novi luči tudi motive, ki so vplivali na mednarodno politiko Kitajske v zadnjih letih. Zagrizeni in skoraj nerazumljivi napad na Jugoslavijo ni bil naperjen le proti Sovjetski zvezi, temveč je služil kot poseben »zaporni ogenj« tudi v boju dveh struj v kitajski partiji.²²

Teza o restavraciji kapitalizma v Jugoslaviji in Sovjetski zvezi potemtakem ni imela namena le opravičiti kitajski boj za hegemonijo v mednarodnem komunističnem gibanju, temveč naj bi tudi rabila za teoretično razlago družbenih procesov v sami Kitajski. Mednarodne »izkušnje« pa naj bi tudi pomagale pri osveščanju in zbiranju proletarske leveice v kitajski komunistični partiji.²³

Cilji kulturne revolucije

Precej trdno lahko sklepamo, da je Mao Ce Tungova skupina v jeseni leta 1965 sprevidela, da dela čas proti njej in da je treba razviti novo strategijo. Z na videz zelo nedolžno literarno kritiko zgodovinske drame, ki je prikrito napadla Mao Ce Tunga, so novembra 1965 začeli snovati novo politično gibanje.^{23a} To gibanje si je nadelo ime »kulturna proletarska revolucija.« Do 1. avgusta 1966, ko se je začel razširjeni XI. plenum CK KP Kitajske, se je stopnjeval politični in idejni pritisk.²⁴ V uvodniku v 11. številki »Rdeče zastave« (leta 1966) so zapisali, da je pred plenustom »za kratek čas« prevladala »napačna linija«. V tem odločilnem trenutku je posegel vmes Mao Ce Tung in uspelo mu je uveljaviti »pravilno linijo« v centralnem komiteju. S tem so po vsej verjet-

²² V Kitajski so natisnili protijugoslovansko propagandno brošuro v več kot 10 milijonih izvodih. Po podatkih Peking Review pa znaša skupna naklada 160 del Marxa in Engelsa komaj 7 milijonov izvodov(!).

²³ Glej odgovore »Rdeče zastave« na odprto pismo CK KP SZ, ki so ga objavili v Moskvi 14. julija 1965. Dokumentacija inštituta za proučevanje delavskega gibanja, Beograd 1965, 1964, zvezek 1—5.

V devetem komentarju, ki ga je osebno redigiral Mao Ce Tung, govorijo o dveh oblikah obnove kapitalizma. Protirevolucionarna vstaja na Madžarskem naj bi predstavljala prvo obliko, druga in mnogo bolj nevarna pa je degeneracija partijskega in državnega vodstva, ki stopi na pot revizionizma. Velika nevarnost, ki naj bi grozila Sovjetski zvezi, naj bi bila »znamenje za alarm za vse socialistične dežele, »števišči Kitajsko, za vse komunistične in delavske partije, »števišči tudi Komunistično partijo Kitajske« (podčrtal V. T.). Tanjug, 19. VII. 1966, 7,00, VII, str. 36.

^{23a} Konec februarja leta 1966 se pojavijo njihovi članki že v teoretičnem glasilu KP Kitajske »Rdeči zastavi«. Drugega junija so časopisi sporočili novico o velikem lepaku, ki so ga razobesili na univerzi v Pekingu. Popoldne 3. junija so v centralnem komiteju sprejeli sklep o reorganizaciji mestnega komiteja KP v Pekingu. Tri dni kasneje objavijo temeljne teze za propagando kulturne revolucije.

²⁴ »Peking Review«, 1966, številka 35, str. 17.

nosti potrjene govornice, da je v juliju za nekaj časa Mao Ce Tung izgubil pobudo iz svojih rok in je bil njegov položaj zelo ogrožen. Omahovanje v vrstah nasprotnikov Mao Ce Tunga in pravočasni premiki vojaških enot so popravili njegov položaj in položaj njegovih privrženecv.

Na XI. zasedanju razširjenega plenuma CK KP Kitajske (1.—12. avgusta 1966) so sprejeli sklep o kulturni revoluciji in kmalu nato razvili več kot 10-milijonsko organizacijo, imenovano rdeča garda.

Toda s tem bitka nikakor še ni bila dobljena. Že v sklepih plenuma, ki so postali znani kot »16 točk«, so priznali, da je partija razcepljena in da nima enotnega stališča glede kulturne revolucije. Na čelu kulturne revolucije so bili voditelji le nekaterih partijskih organizacij. V mnogih organizacijah so voditelji zelo slabo razumeli svoje dolžnosti in so jih dogodki zbegali. V tretjo skupino so uvrstili organizacije, kjer so voditelji zagrešili napake v minulosti in se bojijo, da bi jih zdaj množice odkrile. V četrto vrsto pa so prišteli organizacije, ki jih aktivno vodijo nasprotniki Mao Ce Tunga.

Dolgotrajnost spopadov in imena oseb, po katerih je udarila kritika kulturne revolucije, kažejo, da se je struja »proletarskih revolucionarjev« v resnici znašla v položaju, ko je lahko uveljavljala svojo politiko le tako, da je praktično ohromila vse temeljne vodstvene politične strukture.²⁵ Tudi podpora vodilnega kadra v armadi ni bila tako velika in enotna, kot so pričakovali.

V sedanjih notranjih bojih lahko zasledimo številne tradicionalne prvine Mao Ce Tungove politične strategije: podporo armade, boj za javno mnenje in idejno platformo, spretno izrabljanje množičnega gibanja in taktiko osamitve glavnih nasprotnikov.

²⁵ Po podatkih poljskega dnevnika »Trybuna ludu« z dne 20. 2. 1967 so v kulturni revoluciji politično obsodili večino članov najvišjih vodstvenih teles na Kitajskem. Med drugim so žrtve tudi: predsednik republike Lin Šao Ci, predsednik parlamenta Ču De in šest njegovih pomočnikov, trije podpredsedniki nacionalnega obrambnega sveta, osem podpredsednikov vlade, 20 ministrov, veliko število pokrajanskih guvernerjev, predsedniki mestnih občin v Pekingu in Sanghaju, 42 članov politbiroja, trije podpredsedniki in devet članov sekretariata centralnega komiteja CK KP Kitajske. Od 193 izvoljenih članov centralnega komiteja so kar 100 polno-pravnih članov in kandidatov uvrstili med sovražnike Mao Ce Tunga. Nacionalni vodstvi mladine in sindikatov pa so politično popolnoma onemogočili.

V svetovnem tisku pogosto zasledimo sodbo, da ni prav nobene podobnosti med Stalinovim in Mao Ce Tungovim bojem za oblast. Stalinu naj bi zadostovala že sama moč organov državne varnosti. Pri tem pa spregledajo, da se je kljub resnično velikim razlikam vendarle moral tudi Stalin v letih 1927—1931 opreti na mobilizacijo javnega mnenja. Znana so njegova gesla o »samokritiki brez ozira na osebnost«, dalje množično gibanje proti birokratizmu, ki naj bi omogočilo »demokratsko množično kontrolo delavstva nad sovjetskim državnim aparatom«. Zelo značilen je tudi sklep CK in CKK z dne 16. marca 1950, ki je pozval delavstvo naj bi tovarniški kolektivi prevzemali »patronaže« nad določenimi državnimi organi (!).

Ne smemo prezreti, da je bilo vodstvo kulturne revolucije zelo previdno pri aktivizaciji množic. Res so vse ali skoraj vse dovolili rdečegardistom, toda njihovo gibanje so skoraj v vseh etapah razvoja revolucije želeli zadržati v določenih mejah.

Izredno zanimiva je trinajsta točka sklepov XI. plenuma CK KP Kitajske. Jasno je videti, da so želeli zadržati kulturno revolucijo z vsemi njenimi sredstvi političnega boja v okviru »kulturnih in prosvetnih ustanov in vodilnih organov partije ter vlade«. Središče kulturne revolucije naj bi bilo le v velikih in srednjih mestih. V tistih »vaseh in podjetjih v mestih«, v katerih se uspešno razvija gibanje za »socialistično vzgojo«, pa bi ne bilo treba ničesar spreminjati. Rdeča garda bi lahko posegla v dogodke na vaseh in v podjetjih le, če bi lokalna vodstva presodila, da je tak ukrep nujen.²⁶

Takšna strategija jasno dokazuje, da je vodstvo kulturne revolucije zelo previdno uresničevalo svoje »pogumne pozive«, naj množice same naredijo red. Skrb za nemoten potek proizvodnje je lahko le en razlog. Pomembnejša je vsekakor želja, da bi množično gibanje obdržali pod političnim nadzorstvom. Kaj vse bi se lahko izcimilo iz množičnega gibanja na vasi in v delavskih naseljih, si lahko le približno predstavljamo. Gesla kulturne revolucije niso privlačna za vse družbene sloje. Številna sporočila o »zapeljanih« kmetih in delavcih nam namreč dokazujejo, da je v prvih etapah kulturne revolucije predvsem nasprotna stran želela izkoristiti kmete in delavce v družbenih nemirih. Socialne meje in geografska območja kulturne revolucije so se razširila zaradi trdovratnega odpora v strukturah oblasti. Iz istega razloga so tudi odstopili od prvotnega načela, ki je plod dolgoletnih izkušenj in notranjih bojev v partiji — ne uporabljati »silo in nasilje« v idejnem in političnem boju v partiji. Zato v prvih fazah kulturne revolucije tudi ni prišlo do odkrite uporabe oboroženih sil. Armada je igrala zelo subtilno vlogo — grožnje, organizatorja rdeče garde in glavnega oporišča idejnega in političnega boja. Tudi v novejšem obdobju lahko opazimo stalne težnje, naj bi s poganjanji, političnimi pritiski in obljubami o rehabilitaciji premagali odpore. Do odkrite uporabe orožja prihaja izjemoma — to je le izhod v sili.

Voditelji kulturne revolucije pravijo, da je dolžno njihovo gibanje izpolniti te naloge:

— prvič: *politično uničiti* tiste voditelje na položajih v partiji, državnih organih in armadi, ki ubirajo »kapitalistično pot«;

— drugič: kritizirati in odkloniti reakcionarne buržoazne avtoritete in ideologijo buržoazije in vseh drugih izkoriščevalskih razredov in

— tretjič: uresničiti preobrazbo prosvete, literature, umetnosti in drugih področij vrhnje stavbe, ki ne ustrezajo socialistični ekonomski bazi. Zgodovinski pomen te revolucije pa naj bi bil

²⁶ »Peking Review«, 1966, št. 33, str. 11 in »Peking Review«, 1966, št. 38, str. 11. Govor Ču En Laja na mitingu v Pekingu 15. septembra 1966, »Peking Review«, št. 39, str. 12, itd.

v tem, da bi preprečila *obnovo kapitalizma* in uveljavitev reformizma; kulturna revolucija naj bi tako označevala novo, globljo in širšo etapo v razvoju socialistične revolucije.

Pravi družbeni smisel in cilje kulturne revolucije moramo šele izluščiti iz slikovitih prispevkov in ideoloških kategorij. Osrednje mesto pri tem zavzema vprašanje, kaj si Mao Ce Tungova skupina predstavlja pod pojmi revizionizem in »obnova kapitalizma«.

Zdaj, sredi najbolj razvnetih političnih strasti in obtoževanja nasprotnikov z leve in desne, je težko poiskati vse racionalne elemente.

Temeljno teoretično izhodišče proletarske levice je v tem, da morajo revolucionarji posvetiti poglavitno pozornost spreminjanju družbene zavesti. In nato s pomočjo doseženih rezultatov na področju zavesti izpeljati drugo nalogo — mehanizacijo in modernizacijo. Z Mao Ce Tungovo mislijo naj bi prepeljali vse ljudi, izvedli revolucionarne spremembe v družbeni zavesti vseh ljudi in jih združili v misli in akciji.²⁷

Sedanjo kampanjo za množično proučevanje del Mao Ce Tunga je Lin Piao zagovarjal predvsem s trditvijo, da je Kitajska velika dežela s 700 milijoni prebivalcev. In šele takrat, ko bo milijonsko množico povezala enotna miselnost — misel Mao Ce Tunga — lahko pride tudi do enotnega delovanja. Brez enotne miselnosti bo velika dežela s 700 milijoni ljudi ostala »podobna kupu peska«.²⁸

Proletarska levica zlasti očita modernim revizionistom, da enostransko poudarjajo pomen materialnega faktorja, mehanizacije in modernizacije.

V ospredju teoretičnega spora je potemtakem spet vprašanje odnosa med materialno bazo in družbeno vrhno stavbo. V nerazumevanju tega odnosa tiči tudi spoznavni vir subjektivizma in voluntarizma koncepcij struje, ki se zbira okoli Mao Ce Tunga.

Drugi njihov napačni sklep je prepričanje, da so na Kitajskem s poddržavljenjem in kolektivizacijo v bistvu že ustvarili socialistični ekonomski sistem in ekonomsko bazo socialistične družbe. Vse negativne težnje v družbi naj bi izvirale le iz tega, da vrhnja stavba zaostaja za spremembami v materialni bazi. Zato je, po njihovem, potrebna kulturna revolucija, boj proti starim idejam, stari kulturi in starim navadam. Vse stare kulture so branile zasebno lastnino in ji služile. Poč do uveljavitve in utrditve javne, družbene lastnine potemtakem pelje le prek uničenja stare kulture.²⁹

Vsi drugi sklepi sledijo prav iz tega temeljnega načela. Nova proletarska kultura naj bi izražala predvsem družbene, javne interese. Novi ljudje naj bi bili nesebični in požrtvovalni. Vse svoje moči naj bi posvetili boju za družbene interese. Bili naj bi daleč od »vulgarnih interesov«, »individualizma, želja po »slavi«,

²⁷ Uvodnik v vojaškem listu z dne 3. novembra, »Peking Review«, 1966, št. 46, stran 20.

²⁸ »Peking Review«, 1966, št. 35, str. 18.

²⁹ »Peking Review«, 1966, št. 46, str. 18.

»bogastvu«, »moči« in »položaju«. Namesto prizadevanj, da bi usklajevali osebne in družbene interese, so razglasili za svoj ideal človeka, ki se popolnoma odpove svojim osebnim interesom.

Idealni komunistični človek naj bi ne delal za osebne koristi ali slavo, temveč za revolucijo in dobro ljudstva.³⁰ Novi človek in nove moralne vrednote naj bi pripeljale Kitajsko bliže h komunizmu, omilile naj bi družbena nasprotja in omogočile skrajne napore za modernizacijo dežele.

Ker daje proletarska levica tako izjemen in samostojen pomen sferi družbene zavesti, je vsa leta po IX. in X. plenumu tako občutljiva za dogajanje v literaturi, umetnosti, filozofiji, vzgoji in drugih področjih. Razen tega pa ji je tudi razmerje sil v vodstvu partije in države omogočilo večjo svobodo delovanja le na teh področjih.

Družbene korenine kitajskega ekstremizma

Proletarska levica ne izraža družbenih teženj resničnega kitajskega industrijskega delavstva. Njene koncepcije odražajo na čisto poseben način predvsem družbena hotenja najbolj revnih in najštevilnejših slojev Kitajske. V tej deželi je na stotine milijonov ljudi, ki še vedno delajo približno tako, kot so delali ljudje pred dva tisoč leti. Njihova produktivnost dela je na izredno nizki stopnji.

Družbene razlike, ki nastajajo zlasti na področjih moderne proizvodnje in višje produktivnosti dela, se zde revnim množicam vračanje v staro in obnavljanje starih izkoriščevalskih odnosov.³¹ Takšni sklepi se zde toliko bolj verjetni in upravičeni, ker mnoge razlike v življenjski ravni in družbenem položaju ne izvirajo zgolj iz razlik v produktivnosti, temveč tudi iz družbenih privilegijev nove vodilne birokracije ter novega sloja bogatejših kmetov.

Spreminjanje slabosti v prednosti ni posebnost sodobne Kitajske. Tako kot je krščanstvo s svojo etiko skromnosti in odrekovanja pravzaprav obsojalo družbene razlike v tisti dobi, tudi danes v ideologiji proletarske levice najdemo le elemente družbenega protesta. Seveda s to razliko, da so te težnje v službi političnega gibanja, ki teži spremeniti Kitajsko v »najbolj bogato in najbolj

³⁰ »Dobra osma kompanija«, »rdeča deveta kompanija« in vrtna skupina št. 32111 so le nekatere izmed skupin, ki so postale »vzor« za vso Kitajsko. Brez-pogojna vdanost Mao Ce Tungu in pripravljenost, da prestanejo najhujše težave brez nagrade in v najtežavnejših življenjskih razmerah, to so skupna znamenja za vrline teh skupin. Največjo popularizacijo so dosegli znameniti trije članki Mao Ce Tunga, ki spodbujajo prav take moralne vrednote.

³¹ V nekaterih industrijskih območjih so po zgledu drugih socialističnih dežel zgradili tudi moderna delavska stanovanjska naselja. V Sanghaju je znano naselje za 64.000 prebivalcev. Stanovanja so udobna in imajo dve do pet sob z vsemi pritliklinami. V deželi, v kateri je huda stanovanjska stiska in pridejo v mestih na enega prebivalca poprečno okoli 3 do 4 m² stanovanjske površine, je zamisel takšnega naselja vsekakor bolj podobna »buržoaznemu« gledaju kot »proletarskemu«.

močno državo na svetu«. Skrajna askeza naj bi pripeljala do zgodovinsko največje možne stopnje družbene akumulacije in pravcate faraonske mobilizacije vseh razpoložljivih sil najštevilnejšega ljudstva na svetu.

Glavna ost napadov ni naperjena proti ostankom starih izkoriščevalskih razredov, temveč proti novim strukturam, ki so zrasle v kitajski družbi.³² Tako predvsem kritizirajo kadre, ki so se »ločili od ljudstva in ubirajo kapitalistično pot«.³³

Kaj je pravzaprav po njihovem »kapitalistična« ali »revizionistična« pot?

Najbolj zanimivo je vsekakor pogledati obtožbe proti gospodarski politiki in ekonomskim teorijam.

Preusmeritev državne politike k bolj racionalnim in zmernim metodam vodenja in pa polom velikega skoka sta spodbudila po letu 1961 številne razprave o ciljih in sredstvih gospodarske politike.³⁴ Med ekonomisti sta se izoblikovali dve struji: ena se je zavzemala za močnejšo vlogo države v gospodarstvu, druga pa je celo branila večjo samostojnost gospodarskih organizacij.

V kulturni revoluciji so najbolj ostro napadli direktorja ekonomskega inštituta Sun Jeh Fanga.³⁵ Očitajo mu, da je izdelal »gospodarski program za obnovo kapitalizma«.

Temeljne točke njegove gospodarske politike so bile:

— v načrtnem gospodarstvu bi morali dati večji pomen dobičku, ki je »najbolj koncentrirani izraz in najbolj občutljivi indeks dobrega ali slabega gospodarjenja«;

— samoupravljanje podjetij v sklopu načrtnega gospodarjenja, v katerem določa država predvsem splošne ekonomske pogoje gospodarjenja;

— večja vloga trga, priznanje zakona vrednosti, itd.

V takšnih predlogih, ki so izhajali iz stvarnih potreb in izkušenj naprednega dela kitajskega gospodarstva, je videla proletarska levica le zaroto in prodiranje tujega vpliva iz razvitih socialističnih dežel.

Podobno so obtožili tudi načelo o gmotni spodbudi.

Sklep

Kitajska je velikanska dežela z zelo zapleteno sestavo in razmerji družbenih sil. Mnogi strokovnjaki iščejo vzroke za sedanjo politično krizo v notranjih in zunanjih neuspehih te dežele v zadnjih letih. V odkritem boju naj bi se po njihovem mnenju spopadli

³² Po podatkih sovjetskega tiska naj bi bilo na Kitajskem okoli 1.200.000 pripadnikov starega kapitalističnega razreda. Mnogi živijo zelo razkošno in še vedno prejemajo odškodnino za odvzeto premoženje.

³³ V intervjuju Edgarju Snowu je Mao Ce Tung izrazil zaskrbljenost spričo naraščajoče moči tehnokratov, inženirjev in strokovnjakov. »The Sunday Times«, London, 14. 2. 1965, str. 11.

³⁴ Franz Schurman: »China's 'New Economic Policy' — Transition or Beginning«, »The China Quarterly«, 1964, št. 17, str. 65—91.

³⁵ »Peking Review«, 1966, št. 43 in 44.

dve struji: ena se zavzema za določene zmerne in bolj demokratične metode, druga pa želi podrediti notranji gospodarski razvoj poglavitnemu cilju, razvoju Kitajske v veliko svetovno silo.³⁶

Mnogi strokovnjaki na Zahodu menijo, da je prišlo do sedanjih dogodkov zaradi hudega mednarodnega pritiska na Kitajsko (Franz Schurman, Isaac Deutscher). Znani profesor s kolumbijske univerze v ZDA A. Doak Barnett sodi, da je vprašanje ekonomske strategije osrednji sporni problem. Mao Ce Tungova struja naj bi se zavzemala za hiter razvoj, in to s pomočjo množičnih naporov ljudi. Druga struja pa meni, da so izkušnje velikega skoka dokazale, da bi spet doživeli poraz, če bi se odločili za takšno smer. Zato pa se zavzema za bolj pragmatistično politiko, ki v večji meri upošteva ekonomske pobude, smotrno upravljanje in tehnične strokovnjake.³⁷

Med levo usmerjeno inteligenco v nekaterih zahodnih deželah pa lahko naletimo tudi na sodbe, da je kulturna revolucija pravzaprav poskus, da bi z vzgojo odpravili negativne pojave v družbi in preprečili razraščanje privilegirane sloja v družbi.³⁸

V Sovjetski zvezi so ocenili kitajsko kulturno revolucijo kot »frontalni napad na socialistične pridobitve kitajskega ljudstva«. Mao Ce Tungova skupina se, zato da bi se obdržala na oblasti, vneto trudi, da bi razvnela nacionalistične strasti in protisovjetsko razpoloženje: avanturistična politika velikega skoka pa je po njihovem imela tako hude posledice, da se je Kitajska »v bistvu morala odreči graditvi materialno-tehnične baze socializma«.³⁹

Na zadnjem plenumu CK KP Italije so poudarili, da lahko iščemo vzroke za sedanje dogodke v vse večjih težavah v notranjem razvoju in v mednarodnem položaju Kitajske. S kulturno revolucijo želijo preprečiti prizadevanja, da bi popravili stare napake kitajskega vodstva. Poleg tega pa naj bi z njo tudi preusmerili nezadovoljstvo množic proč od pravih vzrokov njihovih težav.⁴⁰

Dokumenti, ki smo jih navedli v prvih delih članka, dopuščajo tudi drugačne sklepe ali vsaj drugačno zaporedje dejavnikov, ki odločilno vplivajo na potek sedanjega političnega boja.

Polom velikega skoka je pomaknil ločnico med levimi in desnimi strujami daleč prek centra na levo krilo. Gospodarski uspehi v letih 1962—1966 in večji delež gospodarskega sektorja s sodobno tehnologijo so okrepili tiste družbene sile, ki se zavzemajo za takšno gospodarsko strategijo, ki upošteva potrebe racionalnega gospodarjenja in zahteve tistega dela gospodarstva, ki je na višji ravni produktivnosti dela in tehnologije. Spremembe v političnem razmerju sil in druge družbene posledice, ki so

³⁶ Sonja Dapčević-Oreščanin: »O uzrocima i suštini 'kulturne revolucije' u Kini«, »Socijalizam«, 1966, št. 11, str. 1410—1411.

³⁷ A. Doak Barnett, »U. S. News and World Report«, 30. 1. 1967.

³⁸ »Montly Review«, 1967, št. 8, str. 47.

³⁹ »Pravda«, 16. 2. 1967, str. 3.

⁴⁰ Enrico Berlinguer, referat na plenumu CK KP Italije, L'Unitá, 26. II. 1967, str. 11.

spremljale te procese, pa so izzvale reakcijo med delom radikalnih političnih kadrov v vojski in partiji, ki niso videli le tega, da je njihova oblast na stara leta ogrožena, temveč tudi nevarnost, da Kitajska »spremeni svojo barvo«. Za to strujo pa nikakor ni osrednje vprašanje hitrost gospodarskega razvoja, temveč iskanje poti, kako zavarovati »čisto revolucionarno linijo na Kitajskem in v svetu. S tem pa seveda tudi svojo osebno oblast.

Sedanja družbena, gospodarska, politična in kulturna struktura kitajske družbe je vir zelo različnih teženj. Nekateri si prizadevajo uveljaviti nekakšen »vojni komunizem«, drugi se zavzemajo za »racionalni etatizem« in končno lahko zasledimo tudi spontane težnje k obnovi kapitalističnih družbenih odnosov. Vendar zdaj Kitajski ne grozi obnova kapitalizma.

Z očitki o »revizionizmu« in »kapitalistični poti« napadajo pristaši Mao Ce Tungja predvsem tiste voditelje v partiji in državi, ki so spoznali — zlasti po izkušnjah velikega skoka — da je potrebno zagotoviti deželi »zdrav in kontinuiran« gospodarski razvoj.

Za zvenečim imenom »proletarske levice« prav tako ne stoji resnični kitajski industrijski proletarijat. Stvarni vir te politike moramo iskati v družbeno in gospodarsko zaostalih področjih Kitajske ter v tradiciji iluzij in izkušenj kitajske revolucije. Njen vzor je nekakšna »vojaška, usmerjena demokracija«, ki temelji na povezovanju oblik neposredne demokracije s strogo, praviloma prav vojaško podrejenostjo množic političnemu vodstvu in osebno Mao Ce Tungju.

Zgodovinska tragedija te struje je v tem, da politična smer, za katero se zavzema, objektivno poraja še mnogo bolj zaostale oblike birokratizma in neupoštevanja ustvarjalne vloge množic, kot pa so tiste, ki so plod dosedanjega razvoja v letih po velikem skoku.

Ne glede na politični in vojaški izid sedanjega boja je jasno, da se bodo z razvijanjem modernega gospodarstva, znanosti in kulture krepile tudi tiste družbene sile, ki zavračajo skrajni subjektivizem in ekstremizem.

Pred nami je dolgo obdobje iskanja pravilnih odgovorov na razpotja sodobne Kitajske. Pojavi in oblike se bodo verjetno spreminjale in ni nujno, da bi vedno prihajalo do tako dramatičnih zaostritev kot v kulturni revoluciji. Možni so umiki in kompromisi tako v politiki kot v zvezah z vodilnimi osebnostmi. Toda vse dotlej, dokler ne bo v strukturi kitajske družbe prevladal delež modernega gospodarstva, znanosti in kulture, ne more priti do dolgoročneje stabilizacije.

VINKO TRČEK

Posvetovanje o Kitajski

V Ljubljani je sredi februarja potekalo enodnevno posvetovanje o dilemah današnje Kitajske in »proletarski kulturni revoluciji«, ki ga je pripravila katedra za mednarodne odnose in mednarodno delavsko gibanje na visoki šoli za politične vede. Menim, da aktualnosti problematike ni potrebno posebej dokazovati in tudi ne pojasnjevati namenov organizatorja, da na podlagi temeljnega referata dr. Sonje Dapčević-Oreščanin iz inštituta za mednarodno politiko in gospodarstvo v Beogradu — danes nedvomno enega izmed najboljših poznavalcev Kitajske na jugoslovanskem prostoru — sproži razpravo in izmenjavo mnenj med tistimi javnimi, političnimi in znanstvenimi delavci, ki jih ta dežela zanima oziroma se ukvarjajo z njo tudi strokovno, čeprav nesistematično in nekontinuirano.

Pred šestdesetimi leti je bilo nekje rečeno, da bodo tisti, ki razumejo Kitajsko, imeli v rokah ključne svetovne zgodovine prihodnjih petsto let. Bržčas bi mogli najti vrsto podobnih izjav, ki kažejo stopnjo agnosticizma v tistem času. Če pa je bilo takšno stanje dopustno tedaj, ko je bila Kitajska resda kolos, toda kolos na lončenih nogah, pa vloga, kakršno ima danes ta 750-milijonska država v mednarodnih odnosih nasploh in v mednarodnem delavskem gibanju še posebej, ne dovoljuje več niti agnosticizma, a še manj ironizacijo. Dejstvo je, da se tega zavedajo vsepovsod v svetu, zlasti še v državah, ki se srečujejo s Kitajsko na svetovni ali pa regionalni ravni. Naj kot primer navedem samo to, da imajo ZDA v svojem hongkonškem konzulatu nad 400 ljudi, ki se na različne načine ukvarjajo s Kitajsko, in da jih pri tem usmerja Allen S. Whiting, eden izmed dokaj znanih ameriških piscev s področja teorije mednarodnih odnosov, ne da bi seveda omenil celo vrsto inštitutov v sklopu ameriških univerz, ki se bodi globalno bodi specializirano ukvarjajo s kitajsko problematiko.

Ob tem bi se seveda lahko vprašali, da kod smo prišli pri nas, koliko je naše delo načrtno, kontinuirano, kadrovsko dovolj podprto, koliko so nam dostopni viri in kako jih izkoriščamo, skratka, kakšne možnosti smo si ustvarili za deskripcijo, analizo, razlago, oceno in predvidevanje pglavitnih družbenih političnih in ekonomskih vidikov kitajske stvarnosti. Morda bi, ne da bi se preveč zamerili mogli ugotoviti, da se — večidel in z redkimi izjemami, kot je to »Socializem in vojna« E. Kardelja — tudi na tem področju opiramo na intuicijo in na naše družbene izkušnje. Kot je res, da nam morejo le-te v marsičem pomagati pri razvozlavanju kitajskih klobčičev, in kot je res, da prav pomanjkanje tega elementa kljub ogromni akumulaciji faktografskega gradiva otežuje npr. Američanom, da bi se dokopali do sintez, tako je tudi res, da nam pomanjkanje prav tistega, česar imajo drugod dovolj in še preveč, ne omogoča ustrezno izkoriščati naših družbenih izkušenj za obravnavanje dogajanj v Kitajski.

Cela vrsta težav je, na katere sicer naletimo pri količkaj zahtevnejšem proučevanju Kitajske. Ne gre seveda samo za vprašanje ustreznosti ali neustreznosti virov. Če hočemo spoznati družbeno bit današnje Kitajske, bo delo jalovo brez temeljitejšega poznavanja njene zgodovine, tradicij, kulture, oblikovanja zavesti in načinov mišljenja, da seveda ne govorimo o jezikovnih razlikah ter semantični¹ in idiomatski konfuziji. Težko bi mogli razumeti mnoge sedanje fenomene, če ne bi vedeli za vloge, ki sta ju imeli birokracija in pa kitajski kmet v razvoju kitajske družbe, zlasti še v dobi fevdalizma, če ne bi poznali pomena množičnega dela in kampanj v kitajski zgodovini, mesta, ki ga imajo kitajska družina, poglavar družine in pa poglavar nacije (včasih cesar, danes Mao Ce Tung), ali pa, da se je kultura od fevdalnega sistema dalje identificirala s politiko.

Na iste, če ne celo večje težave, kakršne smo imeli doslej, ko smo poskušali razlagati ali pa samo komentirati dogodke v Kitajski, smo naleteli pri tolmačenju fenomena »proletarske kulturne revolucije«. Plaz dogajanj, ki so sledila avgustovskemu plenumu CK KP Kitajske, ko je bil objavljen sklep o »kulturni proletarski revoluciji«, nastop rdeče garde in njeno nebrzdano obračunavanje z nasprotniki, ki so bili kot taki identificirani na vse višjih ravneh partijske in državne hierarhije, vloga partije, ki je bila potisnjena v popolno pasivnost nasproti čedalje večji vlogi armade,² orientacija boja ne samo proti vsem tistim, ki so stopili na »pot kapitalizma in revizionizma«, marveč tudi proti stari kulturi in tradicijam, vse to nam je ob naši siceršnji navajenosti na kampanje v tej deželi postavljalo vrsto vprašanj, na katera je bilo — vsaj na začetku — tvegano odgovarjati. Če je bil govor o nasprotnikih velikega skoka, ki da so dvignili svoje glave vse od neuspeha te akcije, zakaj se je toliko časa čakalo na obračun? Ali ima kulturna revolucija namen ustvariti notranjo koncentracijo ob poslabšanju mednarodnega položaja Kitajske v svetu nasploh in v Aziji še posebej? So zaostrena vprašanja ob tretjem petletnem načrtu zahtevala dokončen obračun Mao Ce Tunga z vsemi tistimi, ki so ga imeli že za odpisanega? Kako to, da se je kulturna revolucija pričela v mestih v nasprotju z velikim skokom, ki se je pričel na vasi? Odgovori na takšna vprašanja, ki bi se oprli zgolj na eno specifično, bodi ekonomsko, bodi politično komponento, nas danes vsekakor ne bi mogli zadovoljiti. Menim namreč, da gre za mnogofunkcionalni značaj »kulturne proletarske revolucije«.

¹ Stuart Schramm obravnava v uvodu k zbirki Mao Ce Tungovih spisov (*The political thought of Mao Tse tung*, Pall Mall Press, London), kaj npr. pomeni »mir« v Mao Ce Tungovi misli. Kitajski voditelj pravi, da je mogoče doseči mir samo s herojskimi žrtvami v vojni: napad je pomembnejši od obrambe. In dalje: »Jezik vojne, moči in hrabrosti poteka kot rdeča nit skozi vse delo Maa. To ni samo ena izmed važnih potez Maove osebnosti in misli, marveč je skorajda zanesljivo tudi osrednja poteza.«

² »Naša armada je glavna opora diktature proletariata.« (Podčrtal V. B.) »Zen Min Zi Bao«, junija 1966.

Četudi bi se morda zdelo poenostavljeno, bi mogel biti eden izmed ključev za razumevanje današnje Kitajske in njenega ravnanja Mao Ce Tung oziroma njegova dela. V njih naletimo na vrsto stvari, ki jih je prevzel kot dediščino preteklih obdobij, dasi se nam morda kažejo danes v kontekstu kulturne revolucije kot nove, zrasle iz posebnih razmer takšne Kitajske, ki jo bremeni pritisk populacijske eksplozije, ki je razpeta med dileme ekonomske strategije in ki si hkrati prizadeva, da bi dosegla položaj mogočne svetovne sile,³ in katere svetovna obzorja so obzorja svetovne revolucije, ki naj bi ji bila vodnik. Jedro dose-danjih Mao Ce Tungovih uspehov, to je metoda »socialne kontrole«, nastala med narodnoosvobodilnim bojem, preizkušena v agrarni reformi in potem znova v kulturni revoluciji, ima svoje izhodišče v Sun Jat Senovem konceptu »upravljanja z ljudmi«, kjer da se — ne kot pri »upravljanju s stvarmi« — Kitajska nima ničesar naučiti od Zahoda. Tisto, kar je Sun Jat-sen razumel pod »kompaktno metodo suverenosti ljudstva«, s katero naj bi le-to izvajalo kontrolo nad vlado — vsekakor nedognan koncept — je v praksi Mao Ce Tunga »množična linija«, upravljanje partije, s tem ko vodi, in upravljanje množic, s tem ko sodelujejo; je sprejemanje idej vodstva v množicah kot njihovih lastnih idej; z njo razumemo ekstenzivno-intenzivno tehniko politično-ideološke akcije s sestavnimi deli študija, kampanj, množične emocije tudi do preračunanih skrajnostnih situacij, a vendar vselej ob neki racionalni disciplini; metodo prepričevanja, namenjeno tistim, ki grešijo, a niso nepopravljivi, metodo uničenja onih, ki se upirajo,⁴ odkrivanje možnih voditeljev v takšnih procesih itd. V vsem tem nedvomno »kulturna proletarska revolucija« ni dala ničesar novega, če seveda izvzamemo vlogo, ki naj bi jo sicer imela partija, a so jo prevzeli drugi dejavniki, predvsem seveda rdeča garda. S takšnimi metodami je Mao Ce Tung doslej žel uspehe in uporabil jih je tudi v trenutku, ko sta upravljanje s stvarmi in upravljanje z ljudmi zašli v ostro medsebojno protislovje.

Bežen pregled Jao Jen Juanovega komentarja v šanghajskem »Ven Hui Pao«, v katerem obračunava s serijo člankov, ki so bili objavljeni v treh pekinških listih 1961. leta in ki so jih napisali danes strmoglavljene partijski voditelji v Pekingu, kot tudi članka v 9. številki »Hung Čija« (1966), ki se nanaša na isto temo, nam pokaže primere očitkov, ki so leteli na »protipartijske, desnooportunistične, torej revizionistične elemente«. Na področju ekonomike gre za obračun s tezami, da bi bilo potrebno povečati privatno posest, uvesti profit in avtonomijo podjetij, uveljaviti zakon vrednosti, oziroma s stališči, da so izkoriščevalski razredi že zdavnaj

³ Zanimivo je, da je Mao Ce Tung julija 1945 zapisal: »Kitajsko ljudstvo zahteva neodvisnost, svobodo in enotnost, demokracijo in moč (v vojaškem smislu besede). »Moč« je bila izpuščena v zbranih delih. Isti izraz pa je ponovil v govoru na moskovskem letališču 2. novembra 1957.

⁴ Mao Ce Tung 1927. leta v pismu hunanskim kmetom: »Napad mora biti kot vihar ali hurikan: tisti, ki se podredijo, bodo preživeli, in tisti, ki bodo kljubovali, bodo propadli.«

odkrili določene objektivne zakone, ki se nanašajo na delovno silo. Na področju ideologije gre za obračun s tistimi, ki zagovarjajo mirno evolucijo, ki s tem, ko zavračajo »klišeje, fraze, prazen klepet in pompozno govoričenje«, zanikajo znanstveno dognano, marksistično-leninistično tezo o tem, da bo »vzhodni veter zmagal nad zahodnimi«. »Enako obravnavanje vseh stvari« v umetnosti je podvrženo uničujoči kritiki Jao Jen Juana, kajti jasno je, da v »razredni družbi ne more biti enakosti med razredi, ker sploh ni enakosti med proletariatom in buržoazijo«. Namesto da bi se pekinški pisci ogrevali za proletarsko umetnost, se zavzemajo za umetnost vsega ljudstva. Branijo kitajsko umetnost, Konfucija, klasično opero in klasično literaturo. So proti temu, da bi bila tema odločilni dejavnik v literaturi, in se spuščajo v kritiko »pozitivnega junaka«. Vztrajajo na reakcionarnem moralnem kodeksu posestnikov in buržoazije s tem, ko propagirajo takšne stvari, kot so »moralna neupogljivost«, »potrpežljivost«. Težijo za tem, da bi nadomestili razredno linijo in razredni kriterij s tako imenovanim načelom zaposlovanja ljudi glede na njihove talente. Priporočajo terapijo šokiranja (z udarcem palice po glavi!) za tiste, ki so izgubili spomin in ne vedo več, kaj so obljubljali ljudstvu itd. Ta široki diapazon pregreh vključuje tako ekonomista Sun Jeh Fanga, češ, da zagovarja svobodni trg in zakon vrednosti, kot, denimo, direktorja šanghajskega konservatorija. Le-ta namreč dopušča izvajanje »žalostnih simfonij«, ki deprimirajo ljudstvo. V končni konsekvenci je jasno: načeta je ideološka substanca Mao Ce Tungove ideologije, tj. teza o permanentni revoluciji in teza o zaostri-tvi razrednega boja v obdobju graditve socializma. In tu prihajamo do tega, kar ugotavlja K. S. Karol v knjigi »La Chine de Mao«, namreč, da definitivno kitajski vzorec razrednega boja v ničemer ne ustreza našemu konceptu družbenih konfliktov in da je »potrebno sprejeti idejo, da vsak Kitajec, star ali mlad, nosi v sebi škodljive kali meščanske ideologije in da — če se tudi napreza, da bi se jih otresel in tako ohranil svoje moralno in politično zdravje — to ni odvisno edino od njega. Kajti v Kitajski ne izbirajo ljudje svoje ideologije, marveč je ideologija tista, ki se polašča ljudi«.

Zatorej menimo, da je v zadnjih letih prišlo v Kitajski do steka vrste notranjih problemov kot primarnih dejavnikov in zunanjih okoliščin kot sekundarnih dejavnikov. Gre za nekaj več, kot je šlo pri kampanji takšne vrste, kakršna je bila socialistična vzgojna kampanja ali kampanja, katere geslo je bilo učiti se iz izkušenj ljudske osvobodilne vojske (dasi imata prav ti kampanji *važno mesto v pripravljalni fazi za kulturno proletarsko revolucijo*). Ne gre samo za obračun s tistimi, ki niso bili za politiko velikega skoka ali pa za napor, katerega namen je mobilizirati velikanske človeške rezerve Kitajske za nov veliki skok. *Bilo je jasno povedano, naj bi »kulturna proletarska revolucija« izvedla popolno transformacijo kitajske družbe, v njej naj bi bili pregaženi »stari in novi demoni«, birokracija, korupcija, zloraba oblasti, malodušje, v njej bi naj vzgojili naslednike revolucije in*

odstranili tiste, ki jim ni več mogoče zaupati vzgoje novih generacij, v njej naj bi nastal človek, ki bi bil — kot v mandžurski komuni Dačang — strokovnjak za vse poklice in hkrati še pesnik in vojak. Na tak način transformirane subjektivne sile — in v tem je bistvo voluntarizma Mao Ce Tunga — morejo dopolniti značaj objektivnega dejavnika ne glede na ekonomske pogoje.

Če govorimo o zunanjih okoliščinah kot o sekundarnem dejavniku v kulturni proletarski revoluciji, tedaj menimo, da je tisti vidik zunanje politike Kitajske, ki je obrnjen proti Sovjetski zvezi, tako tesno povezan z notranjim bojem proti revizionizmu, da ga ni mogoče posebej obravnavati kot neko specifično zunanjepolitično relacijo. Zaradi tega perspektive odnosov med Sovjetsko zvezo in Kitajsko nedvomno ne bodo nič bolj rožnate, marveč kvečjemu narobe. O tem med drugim priča komunike o »kulturni proletarski revoluciji« z dne 12. VIII. 1966, kjer je mednarodnim odnosom posvečeno sorazmerno malo prostora, in še tam je pretežno govor o sovjetskem revizionizmu.

Ni namen tega zapisa, da bi izčrpnjeje obnavljal razprave na posvetovanju, marveč da bi samo ugotovil tematsko vsebino in opozoril na nekatere interesantnejše ugotovitve, teze in hipoteze.

V svojem referatu se je dr. Sonja Dapčević-Oreščanin dotaknila tehle temeljnih vprašanj, ki so bila sicer nakazana v skici problemov, pripravljenih za posvetovanje: ciljev in sredstev politike ekonomske rasti kot osrednje dileme družbenega razvoja po kitajski revoluciji, družbenih protislovij in načinov njihovega razreševanja, ciljev in konceptov kitajske zunanje politike, družbenega bistva in koncepcij »proletarske kulturne revolucije«. Pri tem je poskušala argumentirati hipotezo o kontinuiteti med generalno linijo partije iz leta 1958, tj. politiko »velikih skokov« in komun, in sedanjo »kulturno revolucijo«. Ko je nakazala nove elemente notranje in zunanje situacije, ki so vplivali na pojav »kulturne revolucije«, je opozorila predvsem na ekonomske probleme kot povoda za notranje spore in vpliv neuspehov v zunanji politiki Kitajske na zaostrovanje znotraj te dežele, kakršnemu smo priče od avgusta lanskega leta.

Vprašanje dilem v ekonomski strategiji je bilo vselej pomembno v razpravah znotraj vrhovnega partijskega in državnega vodstva in na njem so se z večjo ali pa manjšo intenzivnostjo spopadale sile v njem. To je sicer za razvoj sleherne nerazvite države pomembno vprašanje, ki pa je za Kitajsko tembolj zaostreno, ker je to politično izolirana država, ki s četrtno svetovnega prebivalstva kolikor pride nanjo, sodeluje s komaj 4% v svetovnem proizvodni in ki doživlja fantastično populacijsko eksplozijo (povečanje prebivalstva v prejšnjih letih je znašalo celo 3,5% na leto, sedaj pa 2%).

Uveljavitev velikodržavnih koncepcij, ki začenja nekako z drugim zasedanjem VIII. kongresa KP Kitajske, je zahtevalo mobilizacijo vsega materialnega, ekonomskega in človeškega potenciala dežele in je kot tako pomenilo nadaljnji dejavnik, ki je zamotal vprašanje dilem v ekonomski strategiji.

Potem ko je dr. Sonja Dapčević-Oreščanin očrtala nekatere bistvene značilnosti obdobja prvega petletnega načrta, je ugotovila, da se začenja drugi petletni načrt v času, ki je zelo pomemben za razumevanje dilem današnje Kitajske. Ob tako pomembnih dosežkih prvega petletnega načrta, kot jih izraža povprečni letni porast proizvodnje v 8,3 %, je ostal nerešen problem nezaposlenosti, zaostri-la so se vprašanja akumulacije, težave pa so nastale tudi zavoljo nesorazmerij v naložbah v posamezne ekonomske veje.

V tem času, tj. v obdobju med 1956—1958, se pravi do zmage politike »velikih skokov« in komun, je potekal močan politični boj v partiji in zunaj nje. Eno izmed osrednjih vprašanj se je nanašalo na ekonomski razvoj Kitajske. Takrat so bile razlike v koncepcijah precej bolj jasne in vidne, to pa zavoljo ozračja, ki ga je ustvarila kampanja »stotih cvetov«. Toda odsevi tega boja se samo delno zrcalijo v konceptu drugega petletnega načrta, kajti tudi v njem je poudarek na razvoju težke industrije, vendar tako, da je bila inavgurirana politika »hoje na dveh nogah«, to je hkratnega razvoja težke in lahke industrije in industrije ter kmetijstva.

Z zmago nove generalne linije »velikih skokov« in komun v letu 1958, so doživele tiste sile, ki so zagovarjale koncepcije določenega spoštovanja ekonomskih zakonitosti odločilen poraz, uveljavile pa so se sile, ki so zahtevale pospešen razvoj dežele po vsej sili.

Ekonomski rezultati politike »velikih skokov«, zlasti pa množično angažiranje prebivalstva na raznih delih (npr. kampanja za pridobivanje jekla) niso bili izpolnili pričakovanj. Dasi ima sama politika »velikih skokov« tudi svoje pozitivne vidike, posebno če upoštevamo dejavnik mobilizacije lokalnih človeških in materialnih virov, pa je prav uveljavitev tistih elementov v partiji, ki so zahtevali naglo preobrazbo Kitajske v veliko svetovno silo, povzročila popolnoma negativne politične in ekonomske posledice takšne smeri razvoja.

Leta, ki so sledila, zlasti še 1960 in 1961, so znana kot čas hude ekonomske in politične krize. Negativnim posledicam takšne generalne linije partije so se pridružile slabe letine in odpoved sovjetske ekonomske pomoči. Takrat se je znova pričelo postavljati vprašanje revizije ekonomskih koncepcij, s čimer so bili pripravljani pogoji za intenzivnejši boj, kakršen se bije danes. Z osmim plenumom CK KP Kitajske januarja 1961 se formalno pričinja politika prilagajanja nacionalnega gospodarstva, ki ukine prioriteto težke industrije v zameno za prioriteto kmetijstva, kar praktično pomeni povratek milijonov kmečkih delavcev, ki so šli v rudarstvo in industrijo v toku »velikega skoka« nazaj v kmetijstvo, ukinitve velikega števila majhnih industrijskih enot in zaprtje okrog 300 industrijskih gradenj.

Kulturna revolucija nastopi v času, ko so znova prešli k načrtnemu gospodarstvu. Tretji petletni načrt, ki so ga pričeli uresničevati v začetku 1966. leta bi bil nedvomno lahko zanimiv z vidika koncepcij, ki so zmagale v njem. Dasi niso bili podatki o njem nikoli objavljeni, in je moč uporabiti le sekundarne vire, je možno,

da je previdnost v načrtovanju, ki je menda zanj značilna, vzemirila privržence skokovitega razvoja. O tem med drugim govori podatek, ki ga je v razpravi navedel Sreta Tomić, namreč, da je na sestanku Politbiroja 1965. leta prišlo do ostrega spora med zmerno in radikalno strujo glede principov tretjega petletnega načrta.

Posebno mesto v razpravi je dr. Sonja Dapčević-Oreščanin posvetila mestu in vlogi komunistične partije Kitajske v »kulturni revoluciji«, predvsem pa ugotovitvi, da je bistvena poteza »kulturne revolucije« obračunavanje, ki je potekalo mimo partije.

V času do 1957. leta, ko dileme glede na ekonomski razvoj niso bile tako pereče in se je Kitajska obračala predvsem k notranjim problemom, je za njeno zunanjo politiko značilna dokajšnja zmernost. Do preobrata je prišlo v naslednjem letu. Poslej je Kitajska usmerjena v boj za položaj velike sile, odnosno se v njeni zunanji politiki uveljavljajo velikodržavni interesi, pri čemer se opira zlasti na število prebivalstva. Glede na to, da obstoja veliko nesorazmerje med njeno materialno bazo in zunanjepolitičnimi ambicijami — pomanjkanje ustreznih ekonomskih in vojnih sredstev — izkorišča predvsem politične in ideološke dejavnike. Rezultat takšne politike je njena neučinkovitost, ki se kaže najbolj drastično v porazu njenih zunanjepolitičnih koncepcij. Čeprav ta zunanjepolitični moment v kulturni revoluciji ni osrednjega značaja, pa je po mnenju dr. Sonje Dapčević-Oreščanin vplival na boj koncepcij znotraj kitajskega vodstva, ker je rabil kot argument tistim, ki so bili proti »kulturni proletarski revoluciji«.

V tem zapisu se nismo mogli dotakniti vrste vprašanj, o katerih je tekla beseda na posvetovanju, tudi zavoljo tega ne, ker jim je posvečena obširna razprava v isti številki revije. Vendar naj navedemo vsaj nekatere misli, ugotovitve in teze. Medtem ko je Dragutin Šolajić menil, da bo skrajna konsekvenca politike, kakršno danes vodita Mao Ce Tung in njegova grupa nov »veliki skok«, pa se je Mladen Šoić v svoj zelo zanimivi in dokumentirani diskusiji opredelil za stališče, da tako iz vidika materialno-ekonomskih rezerv, ki so na voljo kitajskemu vodstvu, kot tudi politične nadgradnje, ne obstojajo možnosti, da bi Kitajska s sedanjjo »kulturno revolucijo« podvzela nov »veliki skok«.

Ko je Vinko Trček razpravljal o razmerju sil v partijskem in državnem vodstvu Kitajske in obravnaval vprašanje materialne baze skupine tako imenovanih desničarjev, je postavil tezo, da gre po eni strani za izkoriščanje neuspehov politike »velikih skokov«, po drugi strani pa za utrjevanje gospodarsko razvitega dela Kitajske. V Mao Ce Tungovi akciji vidi ideologijo, ki raste iz gospodarsko nerazvitega dela, ki je v večini.

Dušan Dolinar je, izhajajoč iz tega, da je spopad okrog akumulacije eden izmed najvažnejših vzrokov »kulturne revolucije«, razpravljal o tem, kako se današnji kitajski razvoj odraža v mednarodnih ekonomskih odnosih. Poudaril je, da bi Kitajska z razvojnim tempom, kakršnega je imela v letih 1950—1960 dosegla današnjo stopnjo Sovjetske zveze komaj okoli 1990. Postavlja se vprašanje, kako naj sploh Kitajska prebije zvočni zid starta v

hitrejši gospodarski razvoj, in to zlasti ob dejstvu, da je ubrala pota avtarkičnega gospodarskega razvoja.

Dr. V. Benko je razpravljal o mestu, ki ga je imela zunanja politika v predplenumskem obdobju (pred avgustom 1966), V. Obradović o »kulturni revoluciji« in mednarodnem delavskem gibanju, Sreta Tomić o evoluciji boja dveh temeljnih strategij gospodarskega razvoja. Posebno zanimiv je bil diskusijski prispevek Dragutina Šolajića, ki se je nanašal na metodološka vprašanja v proučevanju Kitajske.

Posvetovanje je doseglo svoj namen ne toliko zaradi ugotovitev ali pa preverjanja tez in hipotez, temveč bolj zato, ker je nedvomno vzbudilo intelektualno radovednost pri tistih udeležencih, ki jih je privabila aktualna problematika, pa se doslej z deželo niti površno niso ukvarjali, druge pa vzpodbudilo za temeljitejše in kontinuirano delo.

Kakorkoli pa merimo njegove rezultate, ne moremo iti mimo deleža, ki so ga prispevali dr. Sonja Dapčević-Oreščanin, Mladen Šoić in Sreta Tomić iz Državnega sekretariata za zunanje zadeve, Dragutin Šolajić iz instituta za proučevanje mednarodnega delavskega gibanja in Vlada Obradović iz Komisije za mednarodne zveze CK ZK Jugoslavije.

Posvetovanje se je praktično končalo s seminarjem, ki je bil namenjen širšemu političnemu aktivu v Sloveniji. Kar zadeva udeležbo, razpravo in način obravnavanja vprašanj, je nedvomno v celoti uspel.

VLADO BENKO

Navajamo nekatere izmed člankov o Kitajski, ki so bili v zadnjem času objavljeni v jugoslovanskem revialnem tisku:

D. Solajić, Motivi i dejstva »kulturne revolucije«, Medjunarodna politika 1966, št. 399, Partija i »kulturna revolucija«, Medjunarodna politika 1966, št. 400. Uloga kineske armije, Medjunarodna politika 1966, št. 401. Isti avtor je v zbirki »Sedma sila« objavil krajše delo o »kulturni revoluciji«.

Dapčević-Oreščanin Sonja: O uzrocima i suštini »kulturne revolucije« u Kini. Socijalizam, nov. 1966, št. 11.

Babić B., Karakteristike ekonomskog razvitka Kine, Medjunarodni problemi, št. 5, 1965.

Petković R., Stvarni i fiktivni uticaj Kine u medjunarodnim odnosima, Medjunarodna politika 1966, št. 382.

Od pomembnejših del o Kitajski opozarjamo na:

Dapčević Sonja-Oreščanin: Družbeno-ekonomski procesi v sodobni Kitajski, Ljubljana, Zveza delavskih in ljudskih univerz Slovenije 1960, Sovjetsko-kitajski spor in problemi razvoja socializma, Beograd, Institut za medjunarodnu politiku i privredu 1963, Narodna Republika Kina, Beograd, Kultura 1960.

Mao Ce Tung, Izabrana dela, Beograd, Vojno delo 1957 (Vojna biblioteka, Klasici).

Kineski dogmatizam i aktuelni problemi u medjunarodnom radničkom pokretu, Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964.

Komunistična partija Kine. KP Kine i problemi jedinstva u medjunarodnom radničkom pokretu, Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1964.

Kinesko-sovjetski dokumenti o aktuelnim problemima u medjunarodnom radničkom pokretu. Beograd, Institut za izučavanje radničkog pokreta 1965.

Solajić Dragutin, Politika Kitajske. Ljubljana, Komunist 1965.

Kaj lahko pričakujemo?

Po dokaj burnih dogodkih v slovenski skupščini decembra lani, ko je socialno zdravstveni zbor zavrnil predlog zakona o najvišji stopnji prispevka za zdravstveno zavarovanje, je dal IS skupščini precej obljub: nove izračune, nekatere spremembe v zvezni zakonodaji itd. Na temelju teh zagotovil je bil zakon sprejet, IS pa je odstop umaknil. Ti dogodki so zbudili precejšnjo pozornost javnosti; zaradi posebnih obveščevalnih okoliščin pa občani niso bili seznanjeni z vsemi posledicami sprejetega zakona v primeru, če zagotovila IS ne bi bila izpolnjena.

Prve ukrepe, ki dejansko omogočajo znižanje prispevne stopnje, je prinesla zvezna zakonodaja: skladi zdravstvenega zavarovanja so oproščeni nekaterih izdatkov (npr. prenos nadomestil na delovne organizacije, odprava nekaterih pravic zavarovancev itd.). Po teh ukrepih bi bila predlagana 6% prispevna stopnja sprejemljiva. Zaradi kritičnega stanja v drugih skladih socialnega zavarovanja pa je bila v naši republici sprejeta 5% prispevna stopnja za zdravstveno zavarovanje. Ocena o zadostnosti sredstev iz 5-odstotne prispevne stopnje je temeljila na naslednjih zagotovilih:

— da se bodo zaradi večje produktivnosti dvignili osebni dohodki zaposlenih v gospodarstvu za 10% (kljub pomislekom poslancev je predlagatelj ocenil ta odstotek kot realen!);

— da bo naraščalo število zaposlenih (od teh dveh postavk je predvsem odvisen dotok sredstev v sklade socialnega zavarovanja);

— da bodo zavarovanci sami krili del stroškov zdravstvenih storitev ter da se bodo njihove pravice delno omejile;

— da bo izpeljana reorganizacija zdravstvene službe, ki naj omogoči boljši izkoristek obstoječih kapacitet;

— da bosta zmanjšana administracija in obseg opravil v zavodih za socialno zavarovanje, ki močno otežujejo sklade, itd.

Na temelju teh zagotovil, ki so bila podprta s številkami in odstotki, so poslanci glasovali za novi zakon ki je v veljavi od 1. januarja letos. Komaj dva meseca kasneje pa že ugotavljamo, da so bila predvidevanja napačna, izračuni netočni in da so obljube ostale le na papirju.

1. Pri večini komunalnih zavodov za socialno zavarovanje v Sloveniji ugotavljajo, da dvig osebnih dohodkov zaposlenih zaostaja za planskimi predvidevanji, da je ponekod minimalen, v mnogih panogah pa bo celo nižji, kot je bil. To pomeni, da je podlaga za obračunavanje dohodkov skladov občutno nižja od predvidene in da bo imelo zdravstveno zavarovanje veliko manj

sredstev, kot pa je bilo planiranih. Resda ostaja odprto vprašanje, kakšno bo gibanje osebnih dohodkov v naslednjih mesecih toda stanje prvih dveh mesecev ni vzpodbudno.

2. Zakon o reorganizaciji zdravstvene službe je še v povojih in minilo bo nekaj mesecev preden bo sprejet. Od sprejetja zakona do realizacije bo preteklo spet nekaj mesecev, zato ni pričakovati, da bi prišlo že letos do občutnejših premikov.

3. Akcijski program za področje zdravstva je še vedno v razpravi in le malo stvari je, ki so se premaknile z mrtve točke. Za zmanjšanje administracije in za poenostavitev poslovanja zavodov za socialno zavarovanje se menda nihče niti ne zmeni.

Takšen položaj vzbuja skrb. Zdravstvenim zavodom ponujajo pogodbene zneske, ki so za 15—30% nižji od lanskoletnih, čeprav so se materialni stroški zvišali. Očitno je torej, da se bodo osebni dohodki v zdravstvu zmanjšali. V nekaterih zavodih ali panogah bodo ponujena sredstva zadoščala komaj za prvo polovico leta, nakar bodo morali z dejavnostjo prenehati (tako je, na primer, v zobozdravstvenem varstvu).

Na zadnjem zasedanju socialno zdravstvenega zbora so poslanci terjali naslednja pojasnila:

Ali so predvidevanja o povečanju osebnih dohodkov v gospodarstvu izpred dveh mesecev res nerealna?

Kdo bo pokrtil primanjkljaj v skladih zdravstvenega zavarovanja, če se planirana gospodarska gibanja ne uresničijo?

Kdo naj ponovno krči in v kolikšnem obsegu naj krči pravice zavarovancev, če so planirani dohodki nerealni in bo treba izračun dohodkov skladov spremeniti?

S kakšno pravico ponujajo zavodi za socialno zavarovanje zdravstvenim zavodom za 15—30% nižja sredstva, in s tem toliko nižje dohodke, če so bila predvidevanja realna?

Na tako zastavljena vprašanja na seji prisotni predstavnik izvršnega sveta, ki je pred dvema mesecema dajal poslancem vsa zagotovila in utemeljeval izračune, na katerih sloni praktično vse zdravstveno varstvo prebivalcev naše republike, ni odgovoril. To bo storil na naslednjem zasedanju. Upamo, da bodo njegova pojasnila in analize bolj vzpodbudne.

Zakonodajna zmeda?

Delo je 25. I. 1967 pod naslovom »Neuresničena zakonodajska načela«, objavilo, da je ustavno sodišče Socialistične republike Slovenije predlagalo ustavnemu sodišču Jugoslavije, naj oceni ustavnost in zakonitost temeljnega zakona o pokojninskem zavarovanju v celoti. V zvezi s tem se vsiljuje vprašanje, ali je bil zahtevek ustavnega sodišča SR Slovenije o oceni ustavnosti pokojninskega zakona naključen ali ne. Vemo, da je ustavno sodišče že lansko leto zahtevalo od ustavnega sodišča Jugoslavije, naj oceni ustavnost nekaterih določb pokojninskega zakona. Ustavno sodi-

šče Jugoslavije tedaj zahtevku ni ugodilo, ampak je poslalo samo pismo zvezni skupščini, naj le-ta ugotovi ustavnost spornih določb in jih morebiti popravi. Zvezna skupščina pa ni odstranila vseh spornih določb iz temeljnega zakona o pokojninskem zavarovanju. Zato se je ustavno sodišče Slovenije ponovno obrnilo na ustavno sodišče Jugoslavije in tokrat zahtevalo, naj ustavno sodišče oceni ustavnost in zakonitost zakona v celoti!

Temeljni zakon o pokojninskem zavarovanju je eden izmed najbolj spornih zakonov, čeprav imamo po sodbi ustavnega sodišča Slovenije pri nas še vrsto drugih zveznih zakonov, ki niso v skladu z zvezno ustavo. Zato si je vredno ogledati nekatere anomalije, ki se kažejo v zvezi z njim v naši zakonodajni praksi. Delo je 17. XII. 1964 obvestilo bralce, da je bil sprejet v socialno zdravstvenem zboru nov temeljni zakon o pokojninskem zavarovanju. V zvezi s tem je bilo med drugim objavljeno (po beograjskem dopisniku):

»Danes ob 15.42 (!) so poslanci socialno-zdravstvenega zbora zvezne skupščine glasovali po triurni razpravi o temeljnem zakonu o pokojninskem zavarovanju. Sporočilo predsednice Olge Vrabič, da je zakon soglasno sprejet, so pozdravili z burnim aplavzom. S tem je zanje končano dolgotrajno in zahtevno delo, pri katerem so sodelovali z razpravo in predlogi mnogi forumi in veliko delovnih organizacij in občanov. V razpravi po poročilu zveznega sekretarja Riste Džunova (Delo poročila ni objavilo!) so poslanci izrazili prepričanje, da je zakon zelo dober, in sicer zato, ker je rezultat zares množičnih razprav o načelih in podrobnostih, ki jih uzakonjuje...«

Ni še preteklo leto dni, že so se pojavili dvomi o ustavnosti in zakonitosti tega zakona. Toda to še ni vse. Zakon je postal predmet vsestranske kritike. Tako je predsednik ustavnega sodišča SR Slovenije Vladimir Krivic v intervjuju za beograjski NIN 29. I. 1967 označil ta zakon kot »primer kakav ne bi smeo da bude savezni zakon«. V tem intervjuju je predsednik ustavnega sodišča Slovenije med drugim dejal, da je zakon v nasprotju z našim samoupravnim sistemom in načelom delitve po delu. Izrazil je tudi mnenje, da je zakon rezultat napačne zakonodajno-tehnične koncepcije in da je odsev starih etatistično-centralističnih pojmovanj. Vsaka bistvenejša kršitev ustave pa po njegovem mnenju ni formalno-pravno vprašanje, ampak povzroča globalne socialne, ekonomske in politične posledice (aspekte).

V zvezi s temi izjavami Vladimirja Krivica je zvezni sekretar za delo Risto Džunov v NIN 12. II. 1967 med drugim dejal, da pomenijo izjave predsednika ustavnega sodišča Slovenije o tem, da ta zakon ni spoštoval samoupravnih načel in načela, da je delo edino merilo vrednosti človeka, odvrčanje pozornosti družbe, zavarovancev in njihovih samoupravnih organov od pravilne poti, s katero se lahko ta problem razrešuje, in sicer predvsem v okviru objektivnih ekonomskih pogojev.

Sprašujemo se, komu koristi to nenehno govorjenje samo o tako imenovanih »objektivnih ekonomskih pogojih« in temu

podobne razlage. Zavarovancu zagotovo ne. Toda to ni samo problem zavarovancev, ampak sploh problem pravne varnosti naših državljanov. Pokojninski zakon nam samo lepo ilustrira, da z našo zakonodajno prakso nekaj ni v redu. Tako je bilo npr. v letu 1965 izdanih okoli tisoč zveznih predpisov! Takšna normativna dejavnost že sama po sebi nujno poraja strokovno nesolidnost pravnih predpisov ter onemogoča vsak resnejši nadzor nad njihovo vsebino. Mimo tega pa omogočajo takšni predpisi raznovrstne razlage in celo napeljujejo na kršitev. Vsaka pretirana normativna dejavnost je izraz družbene nestabilnosti in povzroča neogibno tudi negotov položaj posameznika. Predpisi morajo biti strokovni, da bodo tako onemogočali nejasnosti in pogosto spreminjanje. Opisana zakonodajna praksa pa brez dvoma meče slabo luč na pravno urejenost našega saomupravnega sistema. Zato moramo s takšno prakso čimprej prenehati, sicer bo naš pravni sistem postal — kolikor žal, marsikdaj že ni — idealen raj za špekulante, ki skušajo izrabljati takšne zakone. Temeljni zakon o pokojninskem zavarovanju pa je poučen primer!

Visoki dohodki

Visoki osebni dohodki radi vzburijo duhove. O direktorju Šumanskem, ki naj bi bil dobil na leto 80 milijonov S dinarjev, so pisali v Borbi, Radu, Ekonomski politiki, Delu in najbrž tudi v makedonskih časnikih. Vest o tem, kako bi lahko prišel kdo v Jugoslaviji po legalni poti letno do 80 milijonov starih dinarjev osebnih dohodkov, je bila prevabljiva, da bi jo časniki prezrli. Kot smo lahko iz zadnjih prispevkov o tem primeru razbrali, je direktor Šumanski sam predlagal, naj mu izplačajo 6—7 milijonov starih dinarjev letnega dohodka, razlika pa naj bi šla v sklade podjetja.

Naslednji senzacionalen članek pod naslovom »Milijon dinarjev plače« je 28. 10. 1966 izšel v Delu. Kasneje je bilo ugotovljeno, da je direktor Jugotekstila imel mesečni dohodek 446.000 S dinarjev in da je bila novica pretirana.

Tretji prispevek o prekomilijonskem mesečnem osebnem dohodku je objavil Ljubljanski dnevnik 6. februarja 1967 pod naslovom »Bežigradjani so za organizatorje veselic«. V podnaslovu je bilo zapisano, da je imel direktor Zavoda za produkcionsko delo SRS decembra skupen dohodek 1.766.500 S dinarjev. K tej vsoti je bilo prišteti tudi 333.075 S dinarjev za kilometrino in 36.600 S dinarjev za nočnine, kar ni v navadi pri prikazovanju mesečnih osebnih dohodkov. Po novejših podatkih pa je imel direktor omenjenega zavoda v lanskem letu 431.692 S dinarjev mesečnega osebnega dohodka, od tega 261.465 S din za opravljanje funkcije direktorja in 170.227 S dinarjev za strokovno delo v petih delovnih organizacijah na področju vse Jugoslavije.

Na podlagi vseh treh podatkov lahko razberemo: vzburili so duhove in domišljijo, češ da gre za milijonske mesečne osebne dohodke treh direktorjev, kasnejše ugotovitve pa so vse tri prve podatke demantirale. Dejansko je šlo za mesečne osebne dohodke nad 400.000 S dinarjev.

Čudno pa je pri tem nekaj drugega. V Borbi je 17. II. 1966 izšel članek (ne oglas) z naslednjim naslovom: »Iščemo agronoma, lahko tudi iz tujine« (kmetijsko-industrijski kombinat »Neretva« ponuja zmožnemu agronomu 500.000 S dinarjev mesečno). Nad tem prispevkom se nihče ni razburjal.

Ob takih »senzacijah« se potem malo ljudi vpraša, kako je kdo svoj dohodek zaslužil, kakšni so bili rezultati njegovega dela, koliko se je povečal s tem dohodek delovne organizacije? Pač pa se običajno razvnamejo strasti ob objavljenem osebnem dohodku, slišijo se kritike na račun dohodkovnega sistema, delajo se neustrezne primerjave, pretirava se s pomenom moralnih načel in administrativnih predpisov, ki naj bi menda edini lahko jamčili pravično delitev.

Vse te razprave nas oddaljujejo od dejanske delitve po delu in otežkočajo graditev ustreznega sistema. Ob njih se dobiva politično slab prizvok, rahljajo zaupanje v sposobnost delovnih kolektivov in ne dajo možnost razlikovati dobro od slabega. Zato so tudi do posameznikov, ki jih obravnavajo, in do njihovega dela krivične in površne. Ob vsem tem se vsiljuje nekaj vprašanj:

— Komu koristi, če nekateri predstavniki Službe družbenega knjigovodstva menijo, da je njihova državljanska dolžnost od časa do časa »postreči« z »izračuni« o mesečnih osebnih dohodkih z milijonskim zneskom, ki je bil izplačan samo v enem mesecu kot zaostanek ali korektura v obračunu? Zakaj to delajo, zakaj zavražajo javnost, s kakšnim namenom, s kakšno pravico?

— Zakaj del našega tiska in zlasti nekateri novinarji nestrpno čakajo v zasedi na senzacijo, namesto da bi raje večkrat in bolj poglobljeno obravnavali probleme delitve, ki niso preprosti? Zakaj tako neodgovorno pišejo? Je to površnost, nepolitičnost, zavist ali še kaj drugega?!

— Zakaj veliko ljudi mirno prikimuje, kadar načelno razpravljamo o bolj spodbudnem nagrajevanju strokovnjakov, so pa ogorčeni, če slišijo, da je nekdo na teh istih načelih dobil večji osebni dohodek?

— Zakaj obravnavati samo skrajne primere, ne pa ob tem proučevati in tudi zahtevati in predlagati spremembe, bodisi v splošni zakonodaji v ekonomskih ukrepih in v samoupravnih aktih — če analiza pokaže, da je to potrebno? Vsi vemo, da so problemi delitve občutljivi, zato jih je treba skrbneje proučevati in se zavzemati za rešitve, da bodo osebni dohodki proizvajalcev res sad in pravica dela in ne drugih okoliščin!

Samo tako bomo izpopolnjevali delitev po delu. V nasprotnem pa diskreditiramo to delitev, in obsojamo, že prej preden smo ugotovili resnično stanje.

O stoletnici Marxovega »Kapitala« in našem zamudništvu

Letos mineva sto let, odkar je izšla prva knjiga Marxovega »Kapitala«, in niti ob tem jubileju se Slovenci še ne moremo pohvaliti s popolno izdajo tega temeljnega dela marksizma. Dobili smo sicer že dolgo tega Borchardtovo priredbo in pred leti tudi prvo knjigo, medtem ko na drugi dve še zmerom čakamo.

Srbohrvaški prevod je doživel že nekaj izdaj in tudi Make-donci so se lahko pohvalili s prvo knjigo že 1953. leta. Kot kuri-ozum naj povemo, da so ga pred leti prevedli in izdali celo v Francovi Španiji!

Ali je moč našo zamudo sploh še kakorkoli opravičiti? Če bi, recimo, pred desetimi, petnajstimi leti zadolžili nekaj zmožnih ljudi, naj se ukvarjajo samo s prevajanjem »Kapitala« (tudi to bi bila ena od mogočih rešitev, čeprav se zdi morda naivna), bi nam ob njegovem stotem jubileju ne bilo treba zardevati.

Družbeni plan in kultura

Družbeni plan razvoja SR Slovenije v letih 1966 do 1970 po-sveča več prostora gozdarstvu in predelavi lesa kot kulturi. To morda niti ni tako pomembno, vsekakor pa je značilno in nov dokaz, s kakšnim vatlom merijo pri nas kulturo tisti, ki bi se tudi morali čutiti odgovorni za njeno usodo. Pričakovali bi, da bo vsaj tako pomemben in daljnosežen akt, kot je družbeni plan, jasneje in tehtneje določil družbene naloge, ki jih nujno zahteva kritično stanje v naši kulturi.

Namesto tega ugotavlja družbeni plan kar se da splošno in nekonkretno, da »terja razvoj demokratičnosti in samoupravlja-nja kot osnove sistema, ki se mora razviti tudi v kulturnem živ-ljenju na vseh ravneh in področjih... zamenjavo starih oblik delovanja, odnosov in sistema financiranja z boljšimi, ki bodo omogočile dinamičen napredek tudi v tej družbeni sferi«. Beremo tudi, da je »hitrejšo in uspešnejšo rast kulturnih dejavnosti... doslej oviral tudi neizdelan sistem financiranja na občinski in republiški ravni«. Po vsem tem bi upravičeno pričakovali, da bo družbeni plan, čeprav je samo plan in ne zakon, predlagal in priporočil vsaj nekatere konkretne ukrepe, ki naj bi zagotovili kulturi v prihodnje malo trdnejše materialne pogoje, da bi se lahko razvijala v skladu z nalogami in funkcijo, katero ji določa na začetku poglavja (glej Uradni list SRS 1967, št. 4., stran 45). Tako pa npr. naivno ugotavlja, da bo »založbam kljub olajšavam tudi za naprej nujna družbena pomoč s sredstvi republiškega založniškega sklada...« kot da ne bi vedeli, da so se sredstva

tega sklada v zadnjih dveh letih drastično zmanjšala, tako da zmore zdaj z njimi dotirati komaj kaj več kot nekaj slovenskih revij pa še te precej skromno. Knjižnicam, dalje, naroča plan, naj »povečajo ... knjižni sklad, uvedejo sodobnejše oblike sposojevanja knjig ter bolj modernizirajo in funkcionalno usposobijo neustrezne knjižnične prostore«. Ob žalostni resnici, da knjižnice (tako ljudske kot strokovne) zaradi skopo odmerjenih sredstev životarijo in tudi propadajo, zveni ta »napotek« precej bridko.

Družbeni plan razvoja SRS sicer pravi v zadnjem odstavku, da »je potrebno do leta 1968 proučiti obstoječi sistem ter izdelati osnove (načela, kriterije, merila) za uveljavljanje smotrnejšega in stabilnejšega sistema financiranja kulturnih dejavnosti, ki bi ga uveljavili v naslednjih letih«.

Ali bo to res zadostovalo?

Simpozij »ZKJ v razmerah družbenega samoupravljanja«

Simpozij »Zveza komunistov Jugoslavije v razmerah družbenega samoupravljanja« od 19. do 21. januarja 1967 v Zagrebu je organizirala zagrebška fakulteta političnih znanosti pod vodstvom dekana dr. Anta Fiamenga. Pripravljalnemu odboru je uspelo, da je zainteresiral za teme simpozija širok krog vidnih znanstvenih in političnih delavcev iz vse države. Več kot 200 udeležencev simpozija kaže na to, da je zanimanje za poglobljeno znanstveno preučevanje vloge ZKJ v razmerah samoupravljanja veliko. V tridnevni razpravi je sodelovalo okrog 70 referentov, ki so ustno razložili že prej poslane napisane referate, in diskutantov, ki so dajali pripombe na stališča referentov.

I

Na simpoziju so najprej obravnavali splošne vidike samoupravljanja in Zveze komunistov. Iz obilice stališč in pogledov naj izluščim le nekaj ugotovitev. Začnem naj s tezo, da pri nas poteka proces transformacije iz etatiistično-birokratske v samoupravno družbeno strukturo. Ideja reforme je le en vidik te transformacije. Resnični socializem nastane šele takrat, ko se povezuje s procesom

in načeli samoupravljanja. Na prehodu iz ene v drugo etapo socializma se bije boj med birokratskimi in samoupravnimi elementi in težnjami.

Stališče o preraščanju diktature proletariata v družbeno hegemonijo delavskega razreda je zelo blizu prej omenjeni tezi. Bistvo tega stališča je v ugotovitvi, da predstavniška demokracija, ki je temeljila na osamosvojeni javni oblasti in posredniški vlogi političnih partij, prerašča v neposredno demokracijo, v razmerah, ko je partija delavskega razreda integralni del družbenega samoupravljanja.

Glede relacije samoupravljanja in socializma smo bili na simpoziju soočeni še z enim stališčem, povsem nasprotnim od prvih dveh. Šlo je za težnjo, prikazati etatizem in samoupravljanje kot dve povsem ločeni obdobji razvoja, absolutizirati nasprotje Zveza komunistov — Komunistična partija. Medtem ko sta prvi dve tezi temeljili na enotnosti kontinuitete in diskontinuitete, je tretje stališče povsem zanikalo to enotnost. »Epohalna dilema se je glasila: etatizem ali socializem? Samoupravljanje se razvija samo toliko, kolikor komunistična partija prerašča v zvezo komunistov.

V razpravi, ki je sledila so tej dilemi očitali nedialektičnost, ki je v tem, da etatizmu ne prizna niti zametkov socializma, temveč samo njegovo možnost. Etatizem je svetovni proces in ima različno socialno-razredno vsebino, zato ni poseben razredno-ekonomski sistem. Navedli so vrsto vzrokov, zaradi katerih državni aparat ne more biti poseben razred.

Ko so govorili o vlogi ZK v procesu preobražanja družbe, so posebej poudarjali teoretični vidik te vloge. Poudarek bi moral biti na premagovanju elementov stihijnosti in uresničevanju »intelektualnega vodenja«
družbe. Teoretično kulturo je nujno rehabilitirati. V razmerah, ko komunisti niso množično sodelovali pri oblikovanju globalne politike, tudi ni bilo množične potrebe po teoretičnih spoznanjih.

Posebno pozornost je vzbujala relacija strukture družbe in strukture Zveze komunistov. Stališča so bila zelo različna: od tistega, ki je terjalo to, da mora socialna struktura članstva ZK ustrezati socialni strukturi samoupravljanja, prek mnenja, da mora biti ZK nekakšen reprezentant vseh delov prebivalstva, do stališča, da mora biti ZK sestavljena predvsem iz predstavnikov množičnega nosilca sodobne proizvodnje. V takem razponu stališč se je zdela še najbolj sprejemljiva pobuda o tem, da je treba empirično raziskati spremembe v socialni strukturi Jugoslavije in Zveze komunistov. Z raziskavo je treba ugotoviti, kateri družbeni substrat predstavlja nosilca zgodovinskega interesa delavskega razreda. Posebno znanstveno razpravo

zasluži tudi sam pojem zgodovinski interes, ker je nevarnost njegovega mitologiziranja.

II

Sledil je drugi tematski kompleks — Zveza komunistov v sistemu socialistične demokracije. Stališča glede vloge in mesta ZK v samoupravnem sistemu so bila bolj ali manj različna, če ne celo nasprotujoča si. Najprej: ZK je moralno-politična sila socialističnega sistema, ki se ne istoveti ne s političnim sistemom socialistične države ne z ekonomskim sistemom samoupravljanja — ne z birokratizmom ne z utilitarizmom. Druga teza: ZK je kritično-ustvarjalna sila samoupravnega sistema, toda ne sila zunaj njega, niti ne sila nad njim. Tretje stališče: ZK mora opirati svoje delo predvsem na zakonodajno telo, sistem skupščin, s čimer bo prispevala k večji učinkovitosti oblasti in demokratski inspiraciji.

V poglavitem so referenti in razpravljavci soglašali s tem, da procesa demokratizacije ni brez aktivne vloge ZK, ki se opira in podpira nove demokratične strukture, činitelje in odnose. Pri tem niso zanikali dejstva, da ima samoupravljanje tudi svojo lastno logiko razvoja.

Na simpoziju so govorili tudi o javnosti vseh političnih aktivnosti. Poudarili so, da morajo v doslednih samoupravnih odnosih vsi ciklusi, faze in metode politike in sploh družbene aktivnosti postati aktivnost vseh udeležencev.

Vladavina samoupravljanja se uresničuje prek samoupravljalcev — to je socialistična demokracija. Potem ko nas je refe-

rent soočil s to »enačbo«, nam je zastavil še na videz nerazrešljivo dilemo: ako je ZK zunaj oblasti, izgubi vsa sredstva, s katerimi bi lahko vplivala na to oblast; če je ZK na oblasti, potem oblasti nimajo samoupravljavci.

III

Tretji tematski okvir je bila simpozijska tema z naslovom Problemi organizacije ZKJ. Posamezni referenti so pripisovali Zvezi komunistov vlogo integracijskega činitelja v družbi, ki jo je mogoče uresničevati skozi demokratično izmenjavo mnenj in boj mnenj, nikakor pa ne prek togih odnosov hierarhije in absolutne podrejenosti enih in nadrejenosti drugih. V tem smislu so nekateri menili, da načelo demokratičnega centralizma takšno, kakršno je bilo doslej, ne ustreza več vlogi ZK v samoupravni družbi. Drugi spet so menili, da ga ni treba zamenjati s kakšnim drugim načelom, ker povsem ustreza sistemu samoupravljanja, ako ga ne poenostavimo na odnos manjšine in večine, temveč ga pojmujejo kot činitelja samoupravne integracije družbe.

Organizacijo simpozija je treba samo pohvaliti. Pohvaliti kaže tudi izdajo brošure s povzetki poglavitnih stališč referentov. Razprava o načetih vprašanih je bila včasih zelo živahna, mestoma celo polemično ostra, čeprav spričo številnih udeležencev ni mogla do kraja razčistiti vseh spornih stališč.

Za to je namreč zmanjkalo časa, saj so proti koncu omejevali replike posameznih diskutantov, ki so obetale zanimivo konfrontacijo različnih stališč, na skopih pet minut. Marsikdo se je zato odrekel razpravi in se je zadovoljil s tem, da bo nameravano razpravo prispeval za objavo v reviji »Politička misao«, ki bo v celoti priobčila gradivo simpozija.

Med potekom simpozija je bila potrebna intervencija predsednika pripravljalnega odbora, ki je opozoril na to, da nekatere razprave niso na znanstveni ravni. Očitek je veljal redkim razpravljavcem, ki so si v nasprotju z zahtevami znanstvenega posvetovanja dovolili nekaj neargumentiranih ugotovitev. Kljub tej hibi, ki tudi sicer ni osamljen pojav, zasluži simpozij prav dobro oceno kot zgovoren dokaz afirmacije političnih znanosti. Dr. Ante Fiamengo je, ko je na koncu sklenil bogastvo misli simpozija v povzetek najpoglavitnejšega, obžaloval le to, da ni bilo več dialoga med znanstvenimi in političnimi delavci.

Posvetovanje o ZKJ v razmerah družbenega samoupravljanja, ki je potekalo v ozračju strpnosti, vendar pa ne nenačelnosti, je zaostriło nekatere zares aktualne teoretične in praktične probleme ZK sedanjega časa. Če že ni dalo odgovora na vsa odprta vprašanja, pa bo gotovo sprožilo številne raziskave posameznih problemov s tega področja.

F. SETINC

Politične stranke

(»Političke partije« naučna knjiga 1966)

Navzlic očitnemu dejstvu, da sta obstoj in delovanje političnih strank eden izmed osrednjih problemov v političnih sistemih obdobja po meščanskih revolucijah, so le redka teoretična dela, ki pomenijo bolj ali manj celostno občo teorijo o političnih strankah. Med avtorji takih del so bržkone najbolj vidni Ostrogorski, Michels in Duverger; njihova dela vsebujejo — čeprav z nekoliko različnih zornih kotov — ogrodje meščanske teorije političnih strank. Nasproti tem in še drugim meščanskim teoretikom (Max Weber, Pareto, Burdeau itd.) vnaša Lukić v delu »Političke partije« (»Naučka knjiga« 1966) pri proučevanju političnih strank nekaj temeljnih marksističnih konceptov, ki navsezadnje vsi izvirajo iz izhodiščnega spoznanja o razredni naravi političnih strank.

Zdi se, da je Lukiću uspelo premagati težave, ki izvirajo iz dejstva, da se v teoriji o političnih strankah prepletajo prvine politične znanosti in sociologije politike. V prvem delu, ki ima pretežno politikološki značaj, razčlenjuje avtor pojem politične stranke, njeno organizacijo (članstvo, organizacijske enote, vrhovne organe in vodstvo, strokovni aparat, finance, postranske strankine organizacije in odnose med posameznimi deli političnih strank), ideologijo političnih strank ter po-

jem in vrste strankarskih sistemov. V drugem delu, o katerem smemo trditi, da ima bolj sociološko naravo, pa avtor govori o vplivu družbe na politične stranke, o družbeni vlogi političnih strank, o organizaciji udeležbe v političnem procesu, o ideologizaciji; nato poda še splošno oceno in kritiko političnih strank ter konča z nekaj mislimi, ki se nanašajo na problem odmiranja političnih strank.

Kljub dovolj posrečeni politikološko-sociološki sistemizaciji (opis političnih strank, politične stranke in družba) pa v Lukićevi knjigi mestoma vendar prihaja do nujnih prepletanj obeh prvin. Obče teorije o političnih strankah — isto velja tudi za občo teorijo o državi v odnosu do politične znanosti oziroma sociologije države — ne more celostno izraziti nobena izmed obeh znanosti. Politična znanost je pač *species*, sociologija pa je — čeprav omejena zgolj na področje politike — *genus*. Tega dejstva ne morejo spremeniti različna formalna poimenovanja teorije o strankah, ki jih vsebujejo dela posameznih avtorjev. Michels je to teorijo izrazil kot sociologijo (Zur Soziologie des Parteiwesens in der Modernen Demokratie«, 1913), Burdeau pa kot politično znanost (»Traité de science politique«, 1949). Duverger je »stasiologijo« najprej označeval kot posebno znanost (»Les

partis politiques«, 1951), nato je teorijo o političnih strankah uvrstil v sistem politične sociologije (»Introduction a la sociologie politique«, 1963), medtem pa je še tipologijo političnih strank in tipologijo strankarskih sistemov, kar sta dva izmed temeljnih problemov teorije o strankah, označil kot sociologijo političnih strank (»Sociologie des partis politiques« v zborniku »Traité de sociologie«, 1960). Lukićevo delo »Političke partije« ne posega v vprašanje vsebinskega in klasičnega opredeljevanja obče teorije o političnih strankah, kar je morda uvodna pomanjkljivost, ki pa niti toliko ne moti, ker je delo celostno ustrezno sistemizirano.

Lukić opozarja na tesno zvezo, ki obstaja med političnimi strankami in ustreznimi družbenimi razredi. Upravičeno zavrača misel, ki jo je pri nas zastopal npr. Živković (»Društvena nadgradnja«, 1960), to namreč, da je politična stranka (aktivni) del družbenega razreda. Taka trditev je po našem mnenju nesmiselna že spričo obče priznanega in sociološko dovolj pojasnjene dejstva o tako imenovani neskladnosti med objektivnim (razrednim) in subjektivnim (političnim) grupiranjem v strukturi razredne družbe. Strinjamo se z avtorjem, da za politično stranko ni bistven njen socialni sestav, marveč je bistvena njena praktična dejavnost, njena politika. Morda nas pri tem lahko moti le avtorjeva poenostavitev na zgolj dve vrsti politike: takšno, ki je za vzdrževanje obstoječe razredne ureditve (konservativna in tudi reformistična politi-

ka), in takšno, ki je za spremembo razrednega nosilca oblasti (revolucionarna politika za oblast novega razreda oziroma reakcionarna politika za povrnitev oblasti nekdanjega vladajočega razreda). Zgolj iz takšnega zornega kota bomo težko doumeli politiko npr. italijanske socialistične stranke, ki sodeluje v vladi levega centra s krščanskimi demokrati.

Avtor ne podaja tipologije političnih strank enkratno in globalno, kar je v tovrstnih delih bolj ali manj običajno, marveč jo v svoj sistem teorije političnih strank vnaša na več mestih in torej parcialno. V zvezi z organizacijo političnih strank razločuje stranke s šibko in z močno organizacijo; glede na vrste članov razločuje neposredne in posredne stranke ter množične in kadrovske stranke; ko analizira odnose med sestavnimi deli političnih strank, opredeljuje demokratske in avtokratske stranke itd. Avtor najbrž ni naklonjen sistemizirani tipologiji političnih strank, kar pa nikakor ni v škodo vsebinski ravni teorije, ki jo oblikuje. Ustrezni tip je največkrat mogoče izluščiti iz pojavov, ki spremljajo obstoj in delovanje političnih strank (patronažne stranke; interesne stranke, ki so blizu skupinam za pritisk itd.) oziroma iz značilnosti političnega sistema (konstitucionalne in antikonstitucionalne stranke; stranke desnice, centra in levece itd.). Popolnejša tipologija pa bi seveda mogla zajeti še razne druge razločevalne elemente in ustrezne vrste političnih strank (doktrinarske in utilitarne stranke, stranke svetovnega nazora ide-

ološke in oportunistične stranke konfesionalne in laične stranke itd.).

Pri obravnavanju strankarskih sistemov avtor le posredno sprejema običajno razdelitev na enostrankarski in večstrankarski oziroma dvostrankarski sistem. Zanj je neposredno bistveno vprašanje opozicije, odtod tudi njegova osnovna razdelitev na sisteme brez opozicije in sisteme z opozicijo. Tako razvrstitev strankarskih sistemov precizira v tem smislu, da razločuje sisteme, v katerih je opozicija dovoljena — ne glede na to, ali obstaja ali ne — in sisteme, v katerih opozicija ni dovoljena in zato pravno ne obstaja. Čeprav je avtor dokaj tehtno utemeljil svojo tipologijo strankarskih sistemov, je vendar prezrl nekatere situacije, ki se najbrž povsem ne ujemajo z omenjenim konceptom. V mislih imamo sisteme z dovoljeno opozicijo, v katerih pa je kaka stranka izrecno ali tacite prepovedana (npr. do nedavnega stranka »Murba«, danes pa komunistična partija v Indoneziji, peronistična stranka v Argentini, komunistična partija v ZRN). Po drugi strani pa tudi ni mogoče brez pridržka govoriti o sistemih, v katerih opozicija ni dovoljena in torej pravno ne obstaja (npr. legalna udeležba celotne »združene opozicije« na zadnjih skupščinskih volitvah v predvojni Jugoslaviji).

Avtor posega v vprašanje strankarskih sistemov tudi s stališča vpliva družbe na politične stranke in razvija zanimive misli o pogojni odvisnosti med večjo ali manjšo stopnjo heterogenosti oziroma homogenosti družbe in ustreznimi strankarskimi sistemi. V tem

okviru razločuje med drugim glede na stopnjo nasprotovanj sisteme z radikalno in sisteme z zmerno opozicijo. Menimo, da obstajajo tudi »mešani« sistemi, v katerih je lahko kaka stranka radikalno, druga pa zgolj zmerno nasprotujoča režimski stranki (npr. komunistične partije in druge opozicijske stranke v nekaterih deželah sodobne meščanske demokracije v odnosu do stranke ali strankarske kaolije, ki je na vladi). Niti se nam ne zdi povsem prepričljiva trditev, da radikalno opozicijo tolerirajo, če ne kaže, da bo prišla na oblast. Najbrž so še drugi, objektivni razlogi za tako toleranco (npr. do komunističnih partij v Italiji in Franciji).

Prav gotovo ima poseben pomen vprašanje o družbenih okoliščinah, v katerih politične stranke prenehajo obstajati. S tem ne mislimo na formalno ali (in) dejansko prenehanje konkretne stranke, čeprav morda ne bi bilo odveč vsaj opozorilo na takšne situacije (npr. po vojni »Uomo qualunque« v Italiji, Poujadova stranka v Franciji). V mislih imamo širše in splošno vprašanje o odmiranju političnih strank. Avtor v zadnjem poglavju nakazuje ta proces in se pri tem opira predvsem na spremembe v vlogi in naravi Zveze komunistov Jugoslavije. Žal pa je ta analiza sorazmerno skopa, kar nekoliko preseneča tako spričo dokajšnjega teoretičnega gradiva, ki se je zadnja leta nabralo o tem vprašanju, kakor tudi spričo izredne aktualnosti problema.

Ne glede na to, je Lukićevo delo ne le pomembna novost v naši politikološki in sociološki literaturi, marveč — kolikor vemo — v socialističnih deželah prvi tehtni poizkus oblikovanja obče teorije o političnih strankah.

A. ZUN

Ljubljansko barje¹

Prostrana ravnica Ljubljanskega barja je bila vedno pričujoča v očeh prebivalstva na obrobju. Toda prav iz neugodnih naravnih pogojev izvirajoče bistvene lastnosti barjanskega površja so vse do sedaj zavirale razmah in razčlenitev intenzivnejših oblik človekovega udejstvovanja na tem prostoru. In še več. Dolga stoletja barjanska zemlja ne le, da ni bila poseljena, temveč je predstavljala tudi precejšnjo oviro za brezskrbno speljavo prometnih komunikacij, ki so vodile od vzhoda proti zahodu oziroma od severovzhoda proti jugozahodu čez predalpski svet v prometni in gospodarski vrvež mediterana. Številne nevšečnosti pogrezljivega sveta, ki ga šestokrat zalivajo poplavne vode, so se še toliko bolj stopnjevale, kolikor večji pomen je v razvijajočem se prometu dobivalo obalpsko stičišče poti v Ljubljani. Pa ne samo promet, temveč tudi številne druge manifestacije družbeno ekonomskih zakonitosti, zaradi katerih se je ob tem prometnem vozlišču porajala močna naselbinska aglomeracija, so bolj pogosto in vedno močnejše usmerjale posameznike ali skupine v pojasnjevanje in odstranjevanje vzrokov poplav kakor tudi v

proučevanje temeljnih zakonitosti teh naravnih, od človeka neposredno tako malo odvisnih procesov.

Tedaj je naravno, da je prav bližina mesta (predvsem Ljubljane) že v preteklosti vzpodbudila marsikaterega izmed drznih načrtov za osušitev barjanskih tal. Že pred dobrimi dvesto leti so pričeli na področju Cornovša z melioracijskimi ukrepi; zaradi talne vode zamočvirjene dele so želeli že v času fiziokratizma osušiti ter jih spremeniti v rodovitne kmetijske obdelovalne površine. Zato ni prav nič čudno, da so tudi sedaj oči številnih strokovnjakov obrnjene proti Barju, na barjansko zemljo, saj se je prav na njegovem SV delu razbohotilo mestno naselje, ki potrebuje kmetijske pridelke za vsakdanjo prehrano blizu 200.000 svojih meščanov. V vseh povojnih letih so si najrazličnejši tovrstni strokovnjaki prizadevali najti najustreznejši način za preprečevanje poplav na Barju.

Lahova študija o Ljubljanskem barju nam ne prikazuje samo raznovrstno problematiko, nastalo pri urejanju in gospodarskem izkoriščanju barja v povojnem obdobju, kakor bi mogli soditi po podnaslovu knjige, temveč z mnogo širšega zornega kota osvetljuje medsebojno pogojenost številnih neurejenih vprašanj. Tako so se mnogim dosedanjim glediščem pridružila še Lahova, ki

¹ Avguštin Lah: Ljubljansko barje. Problemi urejevanja in gospodarskega izkoriščanja v obdobju 1945—1961. SAZU, Institut za geografijo, Dela 9, Ljubljana 1965, str. 196 + 6 kart v prilogi.

tudi temelje na podrobnem poznavanju domačih in tujih izkušenj pri urejanju in gospodarnem izrabljanju zamočvirjenih zemljišč. Treba pa je povedati, da so bila dr. Avguštinu Lahu spoznanja domačih in tujih praktikov in teoretikov na tem področju le v vzpodbudo pri samostojnem in kritičnem vrednotenju vseh doslednejših idejnih kot že tudi praktičnih posegov v barjansko naravo, seveda ob sočasnem poznavanju in vrednotenju številnih nerazdružljivih naravnih in družbenih komponent geografskega okolja.

Vsebina Lahovega dela je na široko zaobsežena v štirih poglavjih. Po uvodoma prikazani poglavitni geografski problematiki barja nam avtor posreduje temeljit pregled naravnih možnosti za kmetijsko izrabljanje tega ozemlja (str. 12—55). Tako se seznanimo z genezo in naravo barjanskih tal. Z njihovo nekdanjo in sedanjo namembnostjo in pomembnostjo za kmetijska gospodarstva barjanov in okoličanov kakor tudi s pedogenetskimi procesi. Le-ti se tudi preusmerjajo pod vplivom različnega izkoriščanja barjanskih površin. Vse intenzivne oblike kmetijskega izrabljanja teh površin so doslej tudi izredno naglo siromašile barjansko prst. Na površje prihaja tako imenovana »polžarica«, ki je usedlina nekdanjega jezera in je za rastje zelo neugodna. Zato je prav, da je avtor toliko pozornosti posvetil obojestranskemu vplivnostnemu razmerju med naravnimi, biološkimi in družbenimi zakonitostmi.

Že v naslednjem poglavju — Kmetijstvo in gozdarstvo (str.

56—111) — pa spoznavamo vpliv naravnih dejavnikov na izrabljanje Ljubljanskega barja. Avtor podrobno razčlenjuje in riše razvoj kmetijskih zemljiških kultur, strukturo in usmerjenost kmečkih gospodarstev; plastično podaja pomembnost družbenih kmetijskih posestev pri smotrnem in velikopoteznem izrabljanju doslej sicer slabo rodovitne zemlje (predvsem v vrtnarske in živinorejske namene) itd. Razčlenitev barjanskega kmetijstva nam je posredovala spoznanje, da tudi v neposredni bližini mesta na kmečkih gospodarstvih še vedno prevladuje avtarkična proizvodnja, medtem ko je na vseh šestih obratih družbenega kmetijstva, ki se od leta 1960 nenehno krepijo, le-ta usmerjena predvsem v zadovoljevanje tržnih zahtev. In prav zaradi tega, ker bo Ljubljana tudi v prihodnje v svoji neposredni sosesčini potrebovala velikega proizvajalca kmetijskih dobrin, ter spričo dejstva, da bodo samo kmetijska gospodarstva družbenega sektorja zmožna vlagati velikanška sredstva za napredek in tržno usmerjenost kmetijske proizvodnje, je tudi nujno potrebno materialno podpirati prizadevanja kmetijskih obratov za pridobivanje in preurejanje na novo pridobljenih površin.

V tretjem poglavju — Melioracija Barja (str. 112—133) — se seznanimo z nekaterimi poglavitnimi tezami investicijskega programa za melioracijo barja kakor tudi s temeljno vsebino idejnega projekta, ki bo prinašal tudi ševilne kvalitativne spremembe v bodoči barjanski pejzaž. Toda avtor se pri svo-

jem poglobljanju v zapleteno problematiko razvijajoče se agrarne pokrajine z začetimi znamenji urbanizacije ne zadovoljuje z golimi dejstvi in ugotovitvamj strokovnjakov z različnih področij naravoslovja. Tudi s svojega geografskega zornega kota skuša kritično ovrednotiti posamezne nevšečnosti v sklopu celote. Kot prve uspehe uresničujočih se projektov za osuševanje Barja moramo ocenjevati že to, da so se s tem odprla nova področja z novimi in nepredvidenimi, a tehtnimi neznankami. Saj se »s spremi-njanjem osnovnih pogojev v tleh, ki jih povzroči osuševanje zamočvirjenih kompleksov (kakor tudi namakanje, če je to potrebno), šele začenjajo menjati fizikalne lastnosti tal. Ta o-roces traja nekaj let in ga uravnavajo tudi z obdelavo, s korigiranjem kemičnih lastnosti tal ipd. Toda proces kultiviranja zemljišč povzroči in terja tudi zamenjavo rastlinske formacije« (str. 128). In prav zaradi tega dr. Avguštin Lah tako upravičeno poudarja potrebo po temeljiti in vsestranski preučitvi fizikalnih lastnosti tal.

Sodobni demogeografski in naselitveni pojavi in procesi so očrtani v družbeno geografski podobi razmer na Barju (str. 134 do 175). S statističnimi podatki so zaznamovane različne strukture prebivalstva (poklicna in zaposlitvena, starostna, struktura gospodinjestev itd.); navezanost vaškega prebivalstva na kmečko zemljo oziroma na kmetovanje; nazorno so prikazana dnevna nihanja delovne sile z barjanskih naselij v mesta (v Ljubljano ali na Vrhniko) kakor tudi v že izrazito iz-

oblikovana lokalna središča z razvijajočimi se vejami neagrarne dejavnosti (v Borovnico, Preserje, Podpeč, Ig ter v Škofljico). Ljubljana je skoraj za vse Barje osrednje gravitacijsko jedro. V njej je zaposlenih kar 50% vseh aktivnih prebivalcev z Barja. Mnogo manj privlačijo delavce in uslužben-ce z Barja Vrhnika, Borovnica, Podpeč in Ig. Toda ta posamezna razmerja so tako živa in tudi labilna, da jih more predru-gačiti že najmanjši impulz v razvoju družbeno ekonomskih odnosov. Trajnejši odsev vseh družbeno ekonomskih dejavnikov kakor tudi demografskih zakonitosti odkrivamo v fiziog-nomiji in funkciji naselij. Le-ta so tudi na Barju pod vplivom naglih sprememb, ki jih pora-jata s svojimi posrednimi ali neposrednimi silnicami in vplivi industrializacija in urbaniza-cija. Številne takšne spremembe se najprej pokažejo v nase-ljih ob glavnem prometnem ožilju. Avtor nam s podrobno analizo ter s sintezo svojih ugo-tovitev prikazuje sedanje transformacije barjanskih naselij in sklepa s spoznanjem, da dajejo sedaj kmetije prednost gradnji stanovanjskih objektov — hiš, medtem ko gospodarske objekte kmečkih domov manj intenzivno vzdržujejo in razvijajo (str. 161). To pa ni nobena barjanska posebnost, temveč splošna težnja pri nas v zadnjih desetih letih.

Lahova knjiga ni kompleksna geografska študija o Ljubljanskem barju. Toda sprejemamo jo s pohvalnimi besedami, saj nam je mogel avtor samo s po-sameznimi »izseki« barjanske problematike, ki se skladno do-

polnjujejo in povezujejo v sklenjeno celoto, posredovati poglavljen in kolikor toliko kompleksen vpogled v težave in perspektive barjanskega gospodarstva.

Knjiga, ki je napisana tekoče, prikazuje nadvse zapleteno in med seboj vzročno pogojeno problematiko ob spoznavanju naravnega okolja. Človek posega s svojo tvornostjo vedno globlje v naravne procese, ko spozna zakonitosti naravnih moči. In čim bolj temeljito jih spozna, tem bolj se osvobaja njihove gospodovalnosti, ker jih more že obvladati. V vsem povojnem obdobju so bila precejšnja materialna sredstva namenjena iskanjem poti za intenzifikacijo kmetijske proizvodnje. In v vsem tem času (je bilo prav Barje enkrat bolj, drugič spet manj (kakor so pač dopuščala denarna sredstva) v središču pozornosti različnih raziskovalnih skupin. Šele v sedanjem času, ko so kmetijska posestva družbenega sektorja sama prevzela pobudo, se pričena prva faza uresničevanja dolgoletnih načrtov za izrabljanje zamočvirjenih površin. Zato smemo že v skorajšnji prihodnosti pričakovati temeljito preobrazbo barjanskih površin. Tistega, česar vse doslej ni uspel napraviti kmečki proizvajalec z razdrobljeno zemljiško posestjo po vsem barjanskem obrobju, bodo z velikimi investicijskimi naložbami uresničila družbena kmetijska gospodarstva. Tako bo postalo ljubljansko barje z ukročenimi vodami

naše pomembno kmetijsko področje.

V obilico zbranega in vzorno urejenega statističnega in anketnega gradiva so se prikradle nekatere manjše napake. Tudi tiskarski škrat (je zapustil svoje sledove: dosledno je npr. spremenil »primarne gospodarske veje« v »primerne«, kar pa more bralec sproti popraviti. Tudi na str. 51 bi veljalo iz pričujočega konteksta črtati »geomorfološka raziskovanja«, saj je po naših splošno priznanih (čeprav ne uveljavljenih) koncepcijah geografije tudi geomorfologija vanjo genetsko vključena. V tem smislu bi potem bilo treba tudi naslov V. poglavja uvrstiti na začetek III. dela knjige in to tembolj, ker so tako kmetijstvo kakor gozdarstvo kot tudi vsi drugi učinki človekovega prizadevanja v pokrajini (npr. melioracije) njen sestavni del, torej tudi bistvo geografske podobe pokrajine.

Lahova knjiga o Ljubljanskem barju zasluži vso našo pozornost. Po njej bodo upravičeno segali tako načrtovalci kakor tudi izvajalci velikih melioracijskih del na Barju. Saj bodo našli obilo dragocenih napotkov za svoje delo, pa tudi kritično podane in utemeljene pomisleke. Mnogi bodo mogli s pridom uporabiti kartograme in karte, preglednice statističnega gradiva in drugo dokumentacijsko gradivo, s katerim je knjiga bogato opremljena.

MILAN NATEK

Beležke o tujih revijah

TESTEMONIANZE

št. 90, 1966

V Firencah izhajajoča revija Testemonianze je glasilo ene izmed skupin katoličanov progresistov (kot jih običajno označujejo), ki so v Italiji v primerjavi npr. s Francijo dokaj redke (poleg Testemonianz še skupina okrog beneške revije Questitalia, bolonjskega Il Regna in Il galla iz Genove). Skupina si že desetletje prizadeva vnesti v sklerikalizirano, konservativno in triumfalistično vzdušje italijanskega »katoliškega sveta« nova, bolj odprta in sveža pojmovanja — tako na političnem kot na teološkem področju. Pri tem večkrat ostro polemizira npr. z osrednjo jezuitsko revijo La civiltà cattolica; polemizira pa tudi s Questitalio (Glej TIP 11/66). V zadnjem času si revija še posebej prizadeva za ustvaritev teoretičnih osnov in za konkretne poizkuse zблиžanja in dialoga med katoličani in marksisti oz. komunisti. Izmed sodelavcev Testemonianz so izšli tudi katoliški udeleženci znanega »Dialogo alla prova«, knjiga, v kateri so javno soočili svoja stališča vidni italijanski komunistični in katoliški teoretiki.

Uvodnik pričujoče številke in več člankov je posvečeno Vietnamu. Uredništvo ostro obsoja ameriško intervencijo in proslule izjave ameriškega kardinala Spellmana; z navajanjem izjave ameriških škofov dokazuje, da ne gre le za Spellmanov osebni »spodrsrljaj«, temveč v osnovi za stališče ameriškega episkopata. Pri tem z obžalovanjem ugotavljajo, da so katoličani po svetu — s častnimi izjemami — ob Spellmanovih izjavah v večini molčali. Revija se boji, da se ponavlja položaj iz časov Španije in etiopske vojne.

P. Camaiani je svoj članek Cerkev ubogih in civilna družba povezal z go-

vorom bolonjskega kardinala Lercara ob priložnosti, ko ga je bolonjski mestni svet (s komunistično večino) imenoval za častnega meščana. Sklicujoč se na koncilске dokumente, avtor poudarja, da je treba zavreči konceptijo »katoliškega sveta«, v kateri se mešajo religiozni in sociološko politični motivi. Cerkev ni vezana na noben družbeni sistem, čeprav je res, da za krščansko vest vsi sistemi ne morejo biti enako dobri: toda krščansko navdihnjena zavest ne sme biti nadomeščena s konkretnimi socialnimi ali političnimi normami. Iz evangelija ni mogoče izvajati ne neokapitalističnih ne socialističnih nauk. Za klerikalizem gre, kadar hoče kaka stranka veljati za političnega predstavnika katoliškega sveta ali celo za nosilca nekakšne katoliške politične doktrine. Enotnost katoličanov mora biti v skupni udeležbi pri liturgičnih zborih, v skupnem pričevanju vere v razodetje in v medsebojni ljubezni pri reševanju posvetnih problemov, ne pa v pripadnosti posebni skupni politični stranki.

V osnovi isto tezo — le da v širšem pomenu — razvija v članku Kriza »krščanskega humanizma« p. E. Balducci, avtor mnogih prodornih in nekonformističnih teoloških analiz v reviji. Krščanski humanizem se je, po avtorju, rodil ob združitvi evangelijske misli in antične kulture. Razvoj kulture je razkril relativnost antropoloških tez, ki so doslej veljale za »krščanski humanizem«: dualistično pojmovanje duše in telesa, na primer, ki ga je krščanstvo prevzelo iz platonistične tradicije, je danes nesprejemljivo tako za sodobno znanost kot za pravo biblično antropologijo. Cerkev se mora bolj osredotočiti na Sveto pismo.

G. Lombardi piše o udeležbi delavcev pri upravljanju podjetij.

— mk —

LA PENSÉE

št. 129, 1966

Razprava o »azijskem načinu proizvodnje« je osrednji problem številke. Jean Chesneaux povzema v svojem prispevku vse dosedanje izsledke o tem vprašanju, ki so ga že podrobno obravnavali na številnih znanstvenih posvetovanjih, katerih so se udeležili tudi sovjetski znanstveniki ter predstavniki znanih znanstvenih založb in revij. Diskusije so objavljene v decembrski številki revije »Voprosy Filosofii«, 1965. Avtor se zavzema za obnovo in razširitev te razprave, ki naj bi zajela številne dileme milijonskih množic Azije in Afrike, ko grejo iz predkapitalistične družbene ureditve v socializem. Metodološko poglobljena in tako razširjena razprava bi hkrati odgovorila tudi na notranje probleme zgodovinske znanosti. Chesneaux je zgradil svoj prispevek kot komparativno trilogijo, v kateri sistematično podaja teze sovjetskih, francoskih ter nekaterih latinskoameriških in poljskih raziskovalcev. Iz mnenj sovjetskih avtorjev je izluščil štiri osnovna stališča:

1. Nekaterim raziskovalcem zadošča, da vse probleme obravnavajo kot »azijsko posebnost«, bodisi da gre za suženjstvo ali fevdalizem.

2. Drugi sledijo E. Vargi ter imajo MPA (azijski način proizvodnje) za »bazično formacijo«, ki je popolnoma različna od drugih. Označuje jo: delo v kmečkih skupnostih; odnos neposrednih proizvajalcev materialnih dobrin do države, ki jih izkorišča; odnos države do lastnikov zemlje ter drugi posebni odnosi.

3. So avtorji, ki sprejemajo MPA kot kategorijo, vendar ji odrekajo originalnost kot družbeni formaciji. MPA označujejo le kmečke združbe, kakršne lahko srečamo tudi v drugih družbenih ureditvah.

4. Nekateri avtorji menijo, da se je treba odpovedati jasnemu razločevanju predkapitalističnih družbenih oblik. Gre za veliko bolj kompleksno kategorijo, ki jo predvsem označujeta antagonizem razredov in posebna ekonomika, ta pa je lahko zelo različna. Ob tako interpretaciji sovjetskih raziskovalcev postavlja avtor razprave francoskih znan-

stovnikov. Na kratko pojasnjuje hipoteze A. Casanova, Sturta Schrama, Jean Suret-Canala ter se ustavi pri delu Yvesa Lacosta »Géographie du sous-développement, Paris 1965. Izhajajoč iz mnenja, da se razširjenost nerazvitosti ne sklada z razširjenostjo kolonialne nadvlade (Kanada, Avstralija), pisec trdi, da nerazvitost prazaprav izhaja iz vsiljenega kapitalizma, ki se je vrnil v osrčje te otrple družbe z manj razvitimi družbenimi strukturami. Te otrple družbe, »zatirane in paralizirane družbene strukture«, so družbeno upravljanje na posebni azijski način. Chesneaux sklepa pregled francoskega deleža k tej problematiki s pripombo, da marksisti še zdaleč nimajo temeljito obdelanih starodavnih neevropskih družbenih ureditev, kakor je to za kapitalizem storil Marx.

Dela sovjetskih znanstvenikov so sprožila razpravo tudi pri latinskoameriških marksistih. Priloga kulturnega časopisa El Dia iz Mehike je posvetila celo oktobrsko številko 1965 tem problemom. Široko panoramo vseh pomembnejših del s tega področja je zaključil J. Chesneaux z orisom študije poljskega znanstvenika I. Sachs, direktorja centra za raziskavo dežel v razvoju iz Varšave. Študija je objavljena v reviji Nowe drogi, marca 1966. V ilustracijo je iz nje podan tudi oris komparativnega modela, iz katerega je razvidna razlika med »azijskim načinom proizvodnje« in evropskim feodalizmom.

Da bi zapolnil vrzel, ki jo čutimo ob iskanju dobrih marksističnih študij o družbenih strukturah Indonezije, Chesneaux opozarja na delo D. N. Aidita, ki je bilo objavljeno v angleščini pod naslovom Indonesian society and Indonesian revolution, Djakarta 1965.

Splošno teoretični prikaz problemov o »azijskem načinu proizvodnje«, ki ga je podal Chesneaux, praktično rešuje Hélène H. Antoniadis Bibicou v članku »Bizanc in azijski proizvodni način«. Avtorica skuša prikazati model take proizvodnje in razgrinja bogato lestvico vidikov: geografski in tehnični, pravni, ekonomski, družbeni, državni in zgodovinski vidik.

— sa —

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

II. FILOZOFIJA

BLOCH Ernst: K ontologiji još — ne — bitka. (Prev. Danilo Pejović.) Zagreb, Forum 1966/V, št. 11—12, str. 415—427.

PEJOVIĆ Danilo: Potraga za bitkom kao hermeneutika nade. (Utopijska filozofija Ernsta Blocha). Zagreb, Forum, 1966/V, št. 11—12, str. 398—414.

PESIC-GOLUBOVIĆ Z.: Problemi savremene teorije ličnosti. Beograd, Kultura 1966. 360 str. (Biblioteka »Čovek i društvo«) — II/10. 394.

III. SOCIOLOGIJA

DIMKOVIĆ Borislav J.: Gde i kuda će diplomirani sociolog? Gledišta, Beograd 1967/VIII, št. 1, str. 89—92.

GEYMONAT Ludovico: Upotrebe tehnike u današnjem svetu. Socijalizam, Beograd, 1966/IX, št. 12, str. 1616—1622.

AKSIC Božidar: Lipsetov pokušaj primerne teorije o dominantnim vrednostima. Pregled, Sarajevo, 1966/XVIII, str. 565—570.

MLINAR Zdravko: Družbena participacija občanov v krajevni skupnosti. Raziskava v podeželskem kraju Dolina. Iz študijskega projekta: Sociološko raziskovanje komune v Jugoslaviji. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo, grupa lokalnih skupnosti 1965. 255 str. (Bilten inštituta za sociologijo in filozofijo, št. 20) — IV/1661-20.

PERKOVIĆ Božidar: Mogućnost opšte teorije o birokratiji. Gledišta, Beograd, 1967/VIII, št. 1, str. 105—108.

SERGEJEV Dimitrije: Nekoliko misli o putevima tehničke civilizacije. Gledišta, Beograd, 1967/VIII, št. 1, str. 85—87.

VIDIVIĆ Zarko: Pitanje odgovornosti i društvene uloge inteligencije. Pregled, Sarajevo, 1966/XVIII, št. 11—12, str. 449—472.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

ANDRILOVIĆ Vlado: Vrednovanje rezultata obrazovanja za proizvodni rad. Produktivnost, Beograd, 1966/XII, št. 12, str. 829—854.

KRAIGHER Dragana: Srednje šole ali šole druge stopnje? Pripombe k osnutku zakona o srednjih šolah in domovih za učence v SR Sloveniji. Delo, 5. jan. 67.

KLANICZAY Tibor: Nacionalno pitanje i književnost — posebno u istočnoj Evropi. Forum, Zagreb, 1966/V, št. 11—12, str. 496—528.

LUKIĆ Sveta: Merila književne osrednjenosti. Izraz, Sarajevo 1967/XI, št. 1, str. 18—29.

PROHIĆ Kasim: Društvena priroda umjetničke reprodukcije, Izraz, Sarajevo, 1967/XI, št. 1, str. 30—42.

SCHMIDT Vlado: Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. III. (1848—1870). Ljubljana, DZS 1966. 496. — 10. 691-5.

STROJNIK Aleš: Kdo je znanstvenik? Poskus definicije, po kateri bi laže dobili objektivna merila za vrednotenje znanstvenikov in njihovega dela. Naši razgledi, 28. jan. 67.

SEGA Drago: Eseji in kritike. Ljubljana, Cankarjeva založba 1966. 231 str. — 11. 631.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

—: AKUTALNI problemi politične znanosti. Pismeni prispevki in razprava s simpozija. Ljubljana, VSPV, 1966, 400 str. (ciklost.) — IV/1897.

- MILOSAVLEVSKI Slavko: Predstavniška tela u sistemu socijalističke demokratije. Gledišta, Beograd 1967/VIII, št. 1, str. 57—66.
2. Družbenopolitični sistem SFRJ:
- ALEKSIC Rade: Reorganizacija Saveza komunista i društveno-političke organizacije. Socijalizam, Beograd 1966/IX, št. 1578—1584.
- HADZI-VASILEV Mito: Novo proučavanje teoretične zavesti. O reorganizaciji Zveze komunistov. Komunist, 15 jan. 67.
- : IZJAVA univerzitetnega komiteja ZKS. (na Pahorjev izpad v »Zalivu«) Delo, 27. jan. 67.
- KARDELJ Edvard: Odgovornost volivcev in Socijalistične zveze za letošnje volitve. Pogovor E. K. z urednikom »Borbec«. Delo, 26. jan. 67.
- : NOTRANJA zakonodaja v naših kolektivih. Pogovor E. K. z urednikom »Borbec« Milanom Bajcem. Delo, 31. jan. 67.
- KNEŽEVIĆ Pavle: Stepen samostalnosti radne organizacije u formiranju dohotka i raspolaganju sredstvima. Produktivnost, Beograd 1966/XII, št. 12, str. 775—781.
- KREŠIĆ Andrija: Principi rukovođenja u Savezu komunista. Gledišta, Beograd 1967/VIII, št. 1, str. 35—42.
- MIKLAVCIC Andrej: Ali ZK zaostaja za društvenim razvojem? Mnenje o vlogi ZK v samoupravni službi. Delo, 4. jan. 67.
- PETROVIĆ Krešo: Le organizacijsko čvrsta ZK se lahko uresniči kot idejnopolitična sila. Delo, 25 in 26. jan. 67. (Mnenja o vlogi ZK v samoupravni službi.)
- PECULJIC Miroslav, NICIĆ Dušan: Od etatističkog ka samoupravnom društvu. II. deo: »Skica strukture društvene svesti«. Gledišta, Beograd, 1967/VIII, št. 1, str. 5—32.
- POPOVIĆ Milentije: Aktuelna politička kretanja i Socijalistički savez. Međunarodna politika, Beograd, 1967/XVIII, št. 402, str. 1—4.
- RALIC Prvoslav: Informisanje kao bitan element demokratizacije odnosa u Savezu komunista. Socijalizam, Beograd, 1966/IX, št. 12, str. 1591—1596.
- : SKLEPI šeste seje CK ZKS. Komunist, 13. jan. 67.
- STANIĆ Gojko: Prodreti v bistvene probleme. Nekaj misli komunistov Ljubljane o tezah za sedmo sejo CK ZKS. Komunist, 13. jan. 67.
- : STVARNO gibanje proizvajalcev. Zveza komunistov in prenos preoblikovanja etatistično birokratskega socializma v samoupravljavski socializem. Komunist, 20 jan. 67. (Simpozij v Zagrebu: ZKJ v razmerah družbenega samoupravljanja.)
- SPILJAK Mika, KUFRIN Milka: Še temeljitejša sodelovanje. M. S. in M. K. o stikih med RS Hrvatsko in SR Slovenijo. Delo, 7. jan. 67.
- : ULOGA i položaj Saveza komunista u sistemu samoupravljanja Socijalizam, Beograd, 1966/IX, št. 12, str. 1552—1577.
- VIDAKOVIĆ Zoran: Jačanje klasne osnove Saveza komunista, Socijalizam, Beograd, 1966/IX, št. 12, str. 1535—1551.
- VUKMANOVIĆ Tempo: Nove perspektive razvoja samoupravljanja. Međunarodna politika, Beograd, 1967/XVIII, št. 402, str. 4—6.
- : ZBOR narodov razpravljal o sredstvih za manj razvite republike in območja. — Morda spremembe nekaterih ustavnih določil. Delo, 28. jan. 67.
- ZIVKOVIĆ Miroslav: Jedan rasprostranjeni oblik privilegija. Gledišta, Beograd 1967/VIII, št. 1, str. 67—76.
3. Politični sistemi in organizacije:
- PUDAR Momčilo: Gde su izvori snage militarizma u Latinskoj Americi. Pregled, Sarajevo, 1966/XVIII, št. 11—12, str. 220—238.
4. Delavska in progresivna gibanja:
- CRVENKOVSKI Krste: Morali bi se zavzeti za svobodne odkrite dialoge v delavskem gibanju. Treba je ločiti uradna stališča od izjav posameznih osebnosti in komentarjev v tisku. Delo, 12. jan. 67.
- POPOVIĆ Vladimir: Vodenje međunarodnega delavskega gibanja iz enega centra je ob načelu samostojnosti partij zastarelo. Delo, 12. jan. 67.

POPOVIĆ Vladimir: Probleme mednarodnega delavskega gibanja rešujemo v odkriti in enakopravni razpravi. *Komunist*, 13. jan. 67.

POPOVIĆ Vladimir: Zamisel o posvetovanju. Pota sodelovanja in enotnosti v mednarodnem delavskem gibanju. *Naši razgledi*, 28. jan. 67.

MIMICA Blaženka: Ujedinjenje italijanskih socialista i socialdemokrata. *Socializam*, Beograd 1966/IX, št. 12, str. 1597—1615.

5. Mednarodni odnosi:

AMON Leo: Spoljna politika Francuske: Njena logika i inspiracije. *Mednarodna politika*, Beograd, 1967/XVIII, št. 402, str. 9—13.

MERZYN Gerhard: Svetska situacija sa zapadnonemačkog gledišta. *Mednarodna politika* 1967/XVIII, št. 402, str. 18—20.

NIKEZIĆ Marko: Zunanjepolitični položaj Jugoslavije je danes v veliki meri odvisen od uspehov notranjega razvoja. Ekspoze v zveznem zboru zvezne skupščine. *Delo*, 27. jan. 67.

RADOVANOVIĆ L.: Politika neangažovanosti danas. Beograd, Sedma sila 1966. 64 str. (Dokumenti današnjice, Nova serija, god. VI., br. 158.) — 9011-6/158.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

CERNELC Vojko: Zaposlovanje danes in jutri. *Delo*, 10., 11. in 12. jan. 67.

BUREK Salih: O nekim teoretijsko-praktičnim pitanjima raspodjele dohotka. *Pregled*, Sarajevo, 1966/XVII, št. 11—12, str. 476—483.

DOKANOVIĆ Tihomir: Prilog proučavanju tzv. problema odlaska i zaposlenja naših građana u inostranstvu. *Pregled*, Sarajevo, 1966/XVIII, št. 11—12, str. 539—547.

KOŠARIĆ A.: Uključivanje Jugoslavije u GATT. *Pregled*, Sarajevo, 1966/XVII, št. 11—12, str. 554—558.

LIBERMAN Jevsej: Plan, direktne veze i rentabilnost. *Gledišta*, Beograd, 1967/VIII, št. 1, str. 115—124.

PETROVIĆ Radomir: Obim i karakter nezaposlenosti u Jugoslaviji. *Produktivnost*, Beograd, 1966/XII, št. 12, str. 782—786.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

CIMIĆ Esad: Socijalističko društvo i religija. Sarajevo, Svjetlost 1966.

X. ZGODOVINA IN GEOGRAFIJA

BABIĆ Nikola: Narodnooslobodilačka borba i riješenje položaja Bosne i Hercegovine u zajednici naroda Jugoslavije. *Pregled*, Sarajevo, 1966/XVIII, št. 11—12, str. 435—448.

GESTRIN Ferdo & MELIK Vasilij: Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918. Ljubljana, DZS 1966. 364 str. (*Kultura in zgodovina* 22) — 2983-22.

OSTOJIĆ Stevo: Treći svjetski mir. Historija pisana orožjem. Izabrao i uredio Stevo Ostojić. Zagreb, Stvarnost 1966. 571 str. (*Političkomemoarska biblioteka*) — II/10.395.

PRIJATELJ Ivan: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895. 5. knjiga. *Monografije* z zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev. Ljubljana, DZS 1966. 465 str. — 2305-5.

VATOVEC Fran: Cankarjeva publicistika in Trst. Ob 90-letnici Cankarjevega rojstva. Trst, Založništvo tržaškega tiska 1966. 40 str. — II/10393.

—: Z očmi zazrtimi v svobodo. Zbornik uredil France Filipič. Ljubljana, Borec 1966. 390 str. — 11.581.

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

LEONT'EV Lev Abramovič: Engel's i ekonomičeskie učenie marksizma. Moskva, Mysl' 1965. 444 + (II) str. (cir.) — 11.613.

III. SOCIOLOGIJA

—: *ANALIZY i proby technik badawczych w socjologii*. Praca zbiorowa pod red. Z. Gostowskiego. Warszawa, Wyd. Polskiej akademii nauk 1966. 377 str. — 11.615-1/1.

—: *METODOLOGIČESKIE voprosy obščestvennyh nauk*. (Sbornik statej) Moskva, Moskovskij universitet 1966. 444 str. (cir.) — 11.600.

Iz vsebine naslednjih števil:

Boris Majer:

Heidegger — »mislec biti« III.

Bogdan Kavčič:

Nova stopnja v razvoju samoupravljanja

P. Klinar-N. Toš:

Strukturalne spremembe v slovenski družbi in nosilci progressa

Rudi Crnkovič:

Visokošolsko izobraževanje zaposlenih

Janko Rupnik

Ustavno sodstvo in njegovi problemi

Horst Bley:

Temeljna vprašanja ekonomskega razvoja NDR

Nerkez Smailagić:

ZKJ — moralno politična sila socialističnega sistema

Leo Zorman:

Družbeni, psihološki in vzgojni problemi vpisa na srednje šole in fakultete

Aktualni intervjui:

Jugoslovansko italijanski odnosi

TUJI AVTORJI

W. WESOŁOWSKI, rojen 1929. leta, docent in predstojnik katedre za občo sociologijo na univerzi v Lodzu. Napisal je večje število razprav s področja sociologije družbenih struktur in politične znanosti ter objavil tri knjige: Razprave iz sociologije razredov in družbenih slojev (1962), Družbene preobrazbe v Ljudski republiki Poljski (1965) in Razredi, sloji in oblast (1966). Je član raziskovalne skupine na Inštitutu za filozofijo in sociologijo v Varšavi in član uredniškega odbora »The Polish Sociological Bulletin«.